

აჩიილ ჯანაშვილი

..

სიცოცხლე ქართულ ტყეა



გამომცემლობა

«საგვომო სეკრეტარო»

19 თბილისი 67

წიგნში მოცემულია საქართველოს ტყის ფაუნის ცხოველები ცალკეული სეზონების მიხედვით; განხილულია ცხოველთა გამრავლება, გარემოსადმი შეგუების ზოგიერთი მომენტი, გავრცელება, ზოგი სახეობის სამეურნეო მნიშვნელობა; აღაგ-ალაგ გამახვილებულია ყურადღება ძვირფას სახეობათა დაცვის ღონისძიებათა გატარების შესახებ.

- წიგნი განკუთვნილია ბიოლოგებისათვის, მხარეთმცოდნეთათვის, მონადირეობამცოდნეთათვის, სტუდენტებისათვის. მოსწავლე ახალგაზრდობისათვის.

ჩვენი ბუნება

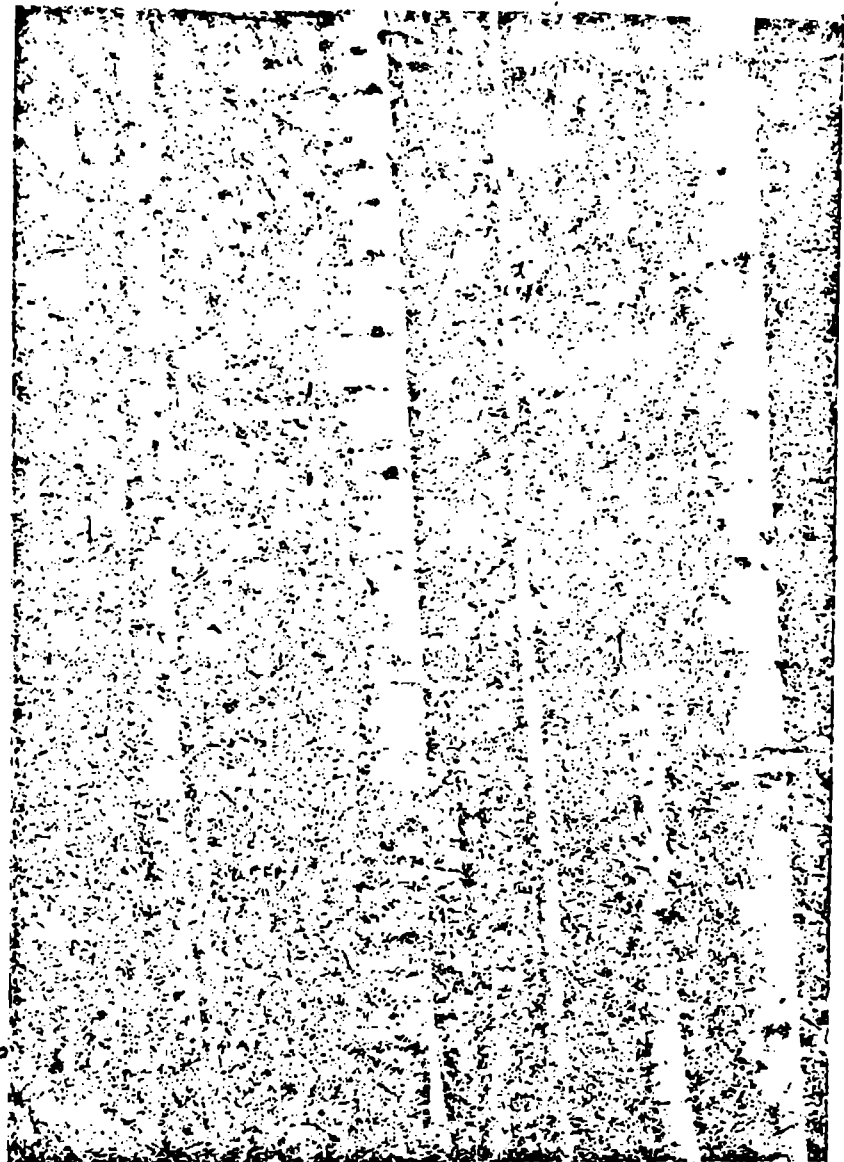
მეტად მრავალფეროვანი და თვალწარმტაცია საქართველოს ბუნება. ზოგჯერ ორიოდ კილომეტრის გავლისასაც კი ჩვენს თვალწინ იშლება ნაირფეროვანი გულჭრელა ყვავილებით მორთული და მოკაზმული ველ-მინდვრები, ბუჩქნარებს სცლიან უღრანი ტყეები, ვაკეებსა და ზეგნებს ცამდე აზიდული მთები, რომელთა ფერდობებზე ზავითაა და ზათქით მოჭეხილი ბობოქარი მდინარეები. მთამაღალის უდიდესი მწვერვალები კი, რომელთაც „ცა ქუდად აქვთ და დედამიწა ქალამნად“, მარადიული თოვლითაა დაფარული. ჩვენს ბუნებას ამშვენებს ნაირგვარი ბაღები და ზვრები — ხალხის მარჯვენის ბარაქა და დოვლათი.

საქართველოს ტერიტორიის დიდი ნაწილი დაფარულია ტყით, რომლის საერთო ფართობი სამ მილიონ ჰექტარს აღწევს. ამგვარად, ჩვენი რესპუბლიკის მთელი ტერიტორიის თითქმის ერთი მესამედი ტყეს უკავია.

ჩვენი ტყე ბუნების ძვირფასი საუნჯეა. იგი არეგულირებს ქვეყნის ჰავას, მის ავკარგიანობაზეა დამოკიდებული წყაროებისა და მდინარეების არსებობა, ნიადაგის სინოყიერე. თავშესაფარს აძლევს ნაირგვარ ცხოველებს, მათ შორის ძვირფას სანადირო-სარეწაო ობიექტებს.

შედიხართ ტყეში და თვალს წარმოუდგება ცადაზიდული მუხა და წიფელი, წაბლი და კაკალი, რცხილა და ცაცხვი. ტყე მდიდარია ბუჩქნარებითა და ბარდებით. უმეტეს შემთხვევაში იქ, სადაც ტყეს გულისხმიერად უვლიან და იცავენ, არე-მარე იმდენადაა დაბურული, რომ ზემოთ ცა არ მოჩანს.

რა ფრინველი და რა ნადირი არა გვხვდება ჩვენს ტყეებში. ბევრი მათგანი სასარგებლო და სანადირო-სარეწაო ობიექტია, ზოგიერთს კი ამა თუ იმ სახის ზიანი მოაქვს.



ტყეში შესვლისთანავე მოგეგებებიან და თავიანთ ენაზე მოგესალმებიან ნაირგვარი ფროსნები — წიფწივები და წიწკანები, სინეგოგები და ჩიტბატონები, სკვინჩები და ყარანები, სტენიები და ჩხიკვები, შაშვები და ყაყაყები და სხვა მრავალნი. ისმის როჭოს გამაღებული ტრახტრახი და კრიახი. იქნებ წინ გადაგიბრინოთ ჩვენი ბუნების მშვენება ხოხობმაც.

შორიდან ისმის შვლის „ჩახველება“ — ის აქ ახლომახლო ძოვს და შეიძლება რაიმე საფრთხე შეემთხვა კიდეც. ტყეში ღამით ისმის მგლის და მელას ყმუილი, ფოცხვერის ღრიალი, გარეული კატის ჩხავილი. ახლო წარსულში ჩვენს ტყეებში ხშირად ისმოდა ჩიქის გულშემზახავი ღრიალი.

ბევრგან გვხვდება კვერნა, წავი, ციყვი და კურდღელი. შეიძლება დათვი ან გარეული ღორიც შემოგვეყაროს.

მთის მწვერვალებზე კლდიდან კლდეზე, ხრამის ერთი ნაპირიდან მეორეზე მარჯვედ ხტებიან ჭიხვები და არჩვები. ასევე ითქმის პირიქეთ ხევსურეთში ბინადარი ნიამორის შესახებაც. ამავე ადგილებში გუნდ-გუნდად ან განმარტოებით დაფრინავენ შურთხები, მალრანები, კრავიჭამიები, ორბები და სვაეები, მთის არწივები და სხვანი.

ველებსა და მინდვრებში ხშირად დაცუცუნებენ მემინდვრები და სხვა სახის თავგისებრი მღრღნელები, რომლებსაც ფეხდაფეხ დასდევენ დედოფალები და მელეები და სპობენ.

ჩვენს ბუნებრივ სავარგულებში მრავლად გვხვდება ქვეწარმავლებიც — ნაირგვარი გველები და მრავალრიცხოვანი ხვლიკები. აი, თქვენს მახლობლად „კუმაც ფეხი გამოყო, მეც ნახი-ნახირო“.

ჩვენი წყალსატევები მრავლად შეიცავენ სხვადასხვა სახეობის წყალხმელეთა ცხოველებს — ბაყაყებს, ვასაყებს, ტრიტონებს.

მდინარეებსა და ტბებში მრავალგვარი თევზი ბინადრობს. ვის არ მოუსურებია და ანეკსით არ გამოუქერია კალმახი თუ მურწა, კობრი თუ წვერა. იქნებ მეთევზეს-ბედმა გაუღიმოს და ზრახულისათვის გამიზნულ ანეკსზე ღლაფი წამოეგოს.

ვინ მოთვლის, რამდენნაირი უხერხემლო ცხოველები ბინად-

რობენ ჩვენს ტყე-ღრეში, მინდორ-ველზე, ალპურ მდელოებსა და ახოებში, ბაღებსა და ვენახებში. მრავალგვარი ლოკოინები და ობობები, ფრთაფარფატა პეპლები და ხოჭობები, კრაზანები და ფუტკრები, ჰიანჰველები და მრავალი სხვანი ამშვენებენ ჩვენს ნაირფეროვან ბუნებას. ბევრი მათგანი სასარგებლოა, მაგრამ მათ შორის არის მავნე სახეობებიც, რომლებიც სახალხო მეურნეობას დიდ ზიანს აყენებენ.

ჩვენი ქვეყნის ბუნება მნიშვნელოვნად იცვლება სეზონების მიხედვით, მასთან ერთად, ცხადია, იცვლება ცხოველთა სამყაროს შემადგენლობაც და თვით ცხოველის ცხოვრებაც.

ბუნებაზე დაკვირვებათა ჩატარება შესაძლებელია ყოველთვის და ყველა სეზონში. ცხოველთა სამყარო წელიწადის ყველა დროს თვალწარმტაცი და მიმზიდველია, სახალისო და საინტერესო. ზოგნი ახლად დამწყებ მკვლევარებს ფაუნაზე დაკვირვებათა ჩატარებას ურჩევენ ზამთრიდან, რადგან ამ დროს შედარებით ნაკლებია ცხოველთა როგორც სახეობრივი, ისე რიცხობრივი შემადგენლობა. ამის გამო მათზე დაკვირვებათა წარმოება დიდ სიძნელეს არ წარმოადგენს. დროდესაც კარგად გვეცოდინება ზამთრის სეზონში მცხოვრები ცხოველების შემადგენლობა, მათი ცხოვრების ნირი, ადვილად შევძლებთ სათანადო დაკვირვებათა ჩატარებასა და შესაფერისი დასკვნების გამოტანას სხვა სეზონებშიც.

ჩვენ ვარჩიეთ თხრობა გაზაფხულიდან დაგვეწყო. გაზაფხულიდან, როდესაც ბუნება იღვიძებს, ხანგრძლივი ძილისაგან ფხიზლდებიან ნაირგვარი ნადირნი, ქვეწარმავლები, წყალხმელეთა ცხოველები, მრავალფეროვანი უხერხემლოები, სამხრეთიდან გუნდ-გუნდად მოფრინავენ სხვადასხვაგვარი ფრინველები, გაზაფხულის მახარობლები — კუდმაკრატელა მერცხალი, ნამგალა, ოფოფი, მოლალური, ბუღბუღი, გუგული და სხვა მრავალი. ამ დროს მინდორ-ველად, მთასა და ბარში, ბაღებსა და ზვრებში ამოდის და ყვავის გაზაფხულის პირველი მცენარეები—ენძელა და ყოჩივარდა, ზაფრანა და ჩიტისთვალა, გულს ახარებს და არემარეს ამშვენებს ნაზი

ია. ეკოკრება და ყვავის ხეხილი — ნუში და ატამი, ტყემალი და ბალი, ვაშლი და მსხალი.

საქართველოს ლანდშაფტები მრავალგვარია. რა მინდვრები და ალპური მდელოები, ზეგნები და ვაკეები, ხევები და ხრამები, მთები და კლდეები, მდინარეები და ტბები, ჭაობები და ტბორები ამშვენებენ ჩვენს მრავალფეროვან ბუნებას!

ჩვენ მიზნად დავისახეთ მოგიტხროთ საქართველოს ტყეების ცხოველთა ცხოვრება წელიწადის სეზონების მიხედვით.

საქართველოს ტყეები მრავალნაირ მცენარეებს შეიცავს. აქ არის მუხა და რცხილა, წიფელი და ნეკერჩხალი, ცაცხვი და კაკალი, თხილი-და წაბლი, შინდი და მაქალო, ბალამწარა და პანტა, ნაირგვარი კენკროვანები, მრავალგანაა არყი, ვერხვი, რიგ ადგილებში ტყის მასივებს ქმნიან ფიჭვი, ნაძვი, სოჭი და სხვ.

ჩვენი ტყეები მდიდარია სხვადასხვაგვარი ცხოველებით. რა ნადირი და ფრინველი არ გვხვდება საქართველოს ტყეებში. მრავლადაა ქვეწარმავლებიც და წყალხმელეთა ცხოველებიც, მდინარეებსა და ტბებში ფუტფუტებენ თევზები. ვინ მოსთვლის, თუ რამდენნაირი უხერხემლო ცხოველები ბინადრობენ და ამშვენებენ ჩვენს ტყეებს. ათასნაირი პეპლები ფარფატებენ. ისინი ხან ერთ ყვავილზე ჩამოჯდებიან და ხან მეორეზე, დაბზუიან კრაზანები და ფუტკრები, ფუსფუსებენ კიანჭველები, ლოკოკინასაც თავი გამოუყვია თავისი ჯავშნიდან, დაცოცავს ბალახებზე და თავის უკან ბრჭყვიალა კვალს ტოვებს.

აი, ზოგიერთი ამ ცხოველის ცხოვრების თავისებურებანი გვსურს გაგაცნოთ ჩვენს მიერ შემოთავაზებულ წიგნში.

გ ა ზ ა ფ ხ უ ლ ი

აი, როგორც იქნა გავიდა ხანგრძლივი და სუსხიანი ზამთარი. დადგა მშვენიერი და კეკლუცი გაზაფხული. მზემ არემარე გაათბო და მას ელფერი შეუცვალა. მზის სხივებში უკვე მნიშვნელოვნად იგრძნობა სითბო: გაზაფხულის დასაწყისში იგი თუ ჭერ კიდევ უმნიშვნელოა, დასასრულს სიცხეებიც იცის. ბარში თოვლი აღრიანად დნება, ხოლო მთაში კი კარგა ხანს რჩება. დამდნარი თოვლი ღვარად მოდის და დამუნჯებულ ხეებსა და ხრამებს ნაირგვარად „ალაპარაკებს“ და არაკრაკებს, იწყება წყალდიდობა, მაგრამ გაზაფხულის დამლევისათვის ღვარებიც ჩადგება—თოვლი ყველგან დადნა და წყლის მარაგი არსაიდანაა, თუ ამაში წვიმა-თქეში არ მოეხმარა, რაც გაზაფხულის განმავლობაში იშვიათი არაა.

აღრე გაზაფხულზე ყვავის ათასნაირი გულჭრელა ყვავილები: ია, ენძელა, ყოჩივარდა, ფურუსელა, რომელიც ვარდისფრად გამოსჭვივის, კესანე, ცხენისკბილა, ზაფრანა, ცისტვალა, ხარისძირა და ბევრი სხვა. ყვითელი ყვავილებით ირთვება შინდი, თეთრი ყვავილებით ქათქათებს ტყემალი, წითელი ყვავილებით გულს გვიხარებს ნუში, მწვანედ დაღანებს მოლი.

აპრილში იწყებს აყვავებას ატამი და ჭერამი, ბალი და ალუბალი, ვაშლი და მსხალი, კომში და ზღმარტლი, მინდორველსა და მთა-ბარს ამშვენებს შროშანი, გვირილა, სოსანი, ფურუსელა.

მაისში ყვავის იასამანი და სუმბული, ტიტა და უცვეთელა, მაჩიტა და ზამბახი და სხვა მრავალი. მაისში იშლება ჩვენი კარმიდამოების დამაშვენებელი ვარდი. ძველად ტყუილად კი არ უწოდებდა ქართველი ხალხი მაისს „ვარდობის თვეს“.

მაისში უკვე კარგადაა ჩამდგარი ზოგიერთი ხილის ნასკვი. ზოგი ნაადრევი ბალი უკვე თავს იწონებს, ლოყებზე მბრუნული მარწყვიც მწვანე ფოთლებიდან გამოსჭვივის.

შეიძლება ითქვას, რომ წელიწადის ყველაზე ლამაზი დრო გაზაფხულია. მართლაც, ხანგრძლივი და ერთფეროვანი ზამთრის შემდეგ გაზაფხულის ბუნება თვალწარმტაცად გვეჩვენება, თუმცა არც ზამთარს აკლია თავისი სილამაზე და ლაზათი.

გაზაფხულდა. ათასნაირი ყვავილებით მოირთო მთა და ბარი, მინდვრები და ბუჩქნარები, აყვავდა ბაღები და ზერები, ტყემ მოისხა ფოთოლი.

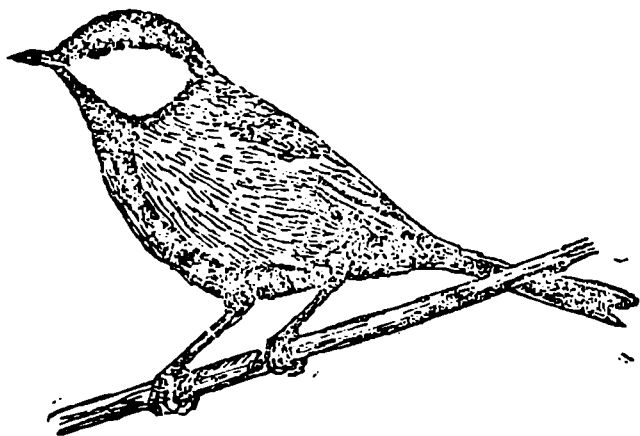
ამ ნაირფეროვნად მორთულ-მოკაზმულ ბუნებას მრავალფეროვანი ცხოველებიც ამშვენებენ და აცოცხლებენ. ზოგიერთმა მათგანმა ახლახან გამოიღვიძა ზამთრის ძილისაგან. თუ ძილქუშისაგან, ბევრი ფრინველი შორეული თბილი ქვეყნებიდან მოფრინდა, ზოგმა კი ალაგობრივ გამოიზამთრა.

ფრინველები

ჩადგა თუ არა ზამთრის სუსხი, მზემ არემარე გაათბო და გამოაღვიძა. შორეული ქვეყნებიდან მოფრინდნენ ნაირგვარი ფრინველები და ზამთრის განმავლობაში დროებით მიყრუებული მიდამო აახმაურეს. ყველგან ისმის ფრინველთა მრავალხმოვანი ჭიკჭიკი და სტვენა, ჟღურტული და კრიახი, მოძინილი და კაკანი. საამურად გაისმის მოლალურის „ბიჭოგოგია“, გუგულის „კაფე, თესე!“, გვრიტის ნარნარი „კურკური“ ხომ ატკბობს ყურთასმენას.

თბილი ქვეყნებიდან მოფრენილმა ფრინველებმა პირველ რიგში თავიანთ ბუდეებს მიაკითხეს და დაიწყეს მათი შეკეთება: უსწორებენ „კედლებს“, უცვლიან საფენს, ხოლო ზოგიერთი კი, რომელსაც ძველი ბუდე დანგრეული დახვდა, იშენებს ახალს. ერთი სიტყვით, არის ერთი ფუსფუსი და კრია-მული.

ვინ მოსთვლის, რამდენნაირი ფრინველი დაფრინავს ტყეში და ჟღურტულებენ, წიკწიკებენ და სტვენენ, ჟივჯივებენ და ჭიკჭიკებენ.



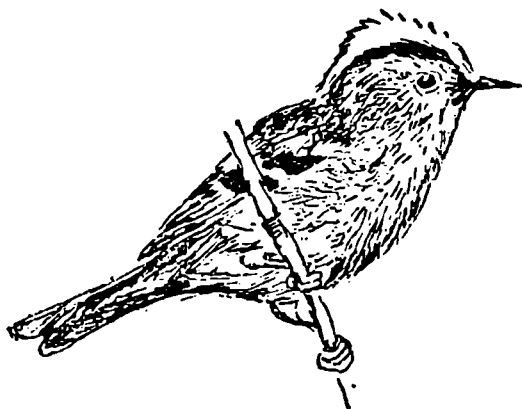
წიწწი.

აი, ხის წვერზე წამოსკუპულა პაწია ჩიტუნა, რომელიც წამდაუნუმ ხტება ტოტიდან ტოტზე, ხიდან ხეზე და იძახის „წივ-წივ, წივ-წივ“!. ალბათ, ამის გამო ქართველმა ხალხმა მას „წივწივა“ შეარქვა. ეს პაწია და დაუდეგარი ჩიტუნა მთელ დღეს მოუსვენრობაშია. სულ დახტის და დაფრინავს, თავს ესხმის მწერებს.

მეცნიერებმა გამოარკვიეს, რომ წივწივა დღის განმავლობაში იმდენ მწერს ჭამს, რამდენსაც თითონ იწონის.

მავნე მწერების განადგურებაში მას არ ჩამოუვარდება ლამაზი და პაწია ჩიტუნა წიწკანა. ამ ფრთოსანს ასეთი სახელი, ალბათ, იმიტომ დაარქვეს, რომ ის ყოველ წუთს გაიძახის „წიკ-წიკ! წიკ-წიკ!“.

ასეთივე პატარაა ნარჩიტა, რომელსაც ხშირად შევხვდებით წიწვიან ტყეებში. ნარჩიტა სეზონის განმავლობაში ჩეკს და ზრდის ოთხ მართევს და ამ პაწიების გამოსაკებად ათ მილიონამდე მწერს ანადგურებს. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ნარჩიტას მიერ მოსპობილი ყოველი ასი მწერი თავის სიცოცხლის განმავლობაში სახელმწიფოს თუნდაც ერთი კაპიკის ზიანს მიაყენებდა, მაშინ ცხადი იქნებოდა ამ ფრთოს-



ნარჩიტა.

ნის მიერ მოცემული სარგებლობა. ამიტომ საჭიროა ეს ჩიტუნები დავიცვათ ყველგან, ყველა შემთხვევაში და ყველა დროს. ამასთან, მათ უნდა შევუქმნათ ხელსაყრელი პირობები გამრავლებისათვის, კვებისათვის და მივიზიდოთ ისინი ჩვენს ბაღებში, ვენახებში, პარკებში, ეზოებსა და ტყეებში.

არც პატარა მეეოლიაა მათზე ნაკლები. ისიც მთელი დღის განმავლობაში დაძვრება ხის კენწეროებზე და გამალებით სპობს მავნე მწერებს.

ალბათ, ბევრ თქვენგანს უნახავს ტყისპირებში, ბუჩქნარებში ნაირგვარი ფერებით მორთული და მოხატული ჩიტბატონა. როგორც ჩანს, ამგვარი შეფერილობის გამო ხალხმა მას ასეთი სახელი შეარქვა.

ჩიტბატონას შესახებ მეტად საინტერესო ძველებური ხალხური ლეგენდაა შემონახული.

ერთხელ თურმე ჩიტბატონა ტყის პატარა ჩიტუნებთან ერთად მხიარულად დახტოდა ტოტიდან ტოტზე, ხიდან ხეზე. ამ დღეს ჩიტბატონამ იმდენი იცუღლუტა, რომ ბუმბული სულ მთლად შემოიგლიჯა და გატიტვლდა. ამის შემყურე ფრთოსნებმა ბევრი იცინეს და იმხიარულეს. მაგრამ დახე უბედობას! მოვიდა სუსხიანი ზამთარი და ძლიერ აცივდა. ტიტველა

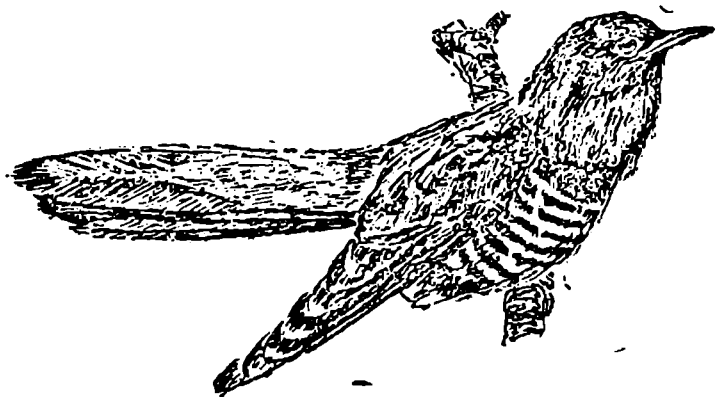


ჩიტბატონა.

ჩიტბატონას რაღა ექნა არ იცოდა. აქეთ ეცა, იქით ეცა, მაგრამ ვერაფერი გააწყო. სიცივეს თავი ვერ დააღწია; ხან ერთი ფრინველის ფრთის ქვეშ შეაფარა თავი და ხან მეორისა, მაგრამ მაინც არ იყო შველა. სიცივისაგან აცახცახებული ჩიტუნა ატირდა. შეეცოდათ საბრალო ჩიტუნა მეგობრებს. ყველამ მოიგლიჯა ტანიდან ცოტ-ცოტა ბუმბული და ჩიტბატონას მისცა. ნაჩუქარი ბუმბული ტანზე მიიკრა, გათბა და თავის მეგობრებს დიდი მადლობა გადაუხადა. მაგრამ რაკი ჩიტუნები, რომლებმაც ჩიტბატონას ბუმბული უთავაზეს, სხვადასხვა ფერისანი იყვნენ, ჩიტბატონაც ნაირგვარი ბუმბულით შეიმოსა, მოირთო და მოიხატა. აი, სწორედ ამიტომაც, როგორც ლეგენდა მოგვითხრობს, ჩიტბატონა ასე ლამაზი.

ვინ არ დამტკბარა გუგულის საძაღური მოძახილით: „გუ-გუ!“. როგორც ჩანს, მან სახელიც სწორედ ასეთი მოძახილის გამო დაიმსახურა. მაგრამ ზოგან გუგულის მოძახილი ასე ესმით: „კაფე-თესე!“, ან „კუჭ-კუ!“.

გუგული მნიშვნელოვანი სასარგებლო ფრინველთაგანია. იგი ერთი საათის განმავლობაში მწერების ასამდე მუხლუხს



გუგული.

ანადგურებს. ამასთან ეს ფრინველი ჰამს ისეთ მუხლუხებსაც, რომლებსაც სხვა ფრინველები შხამიანობისა თუ სხვა მიზეზის გამო არ ეკარებიან.

მაგრამ გუგულს ცოტა სახელი აქვს გატეხილი იმის გამო, რომ იგი არც ბუდეს იკეთებს და არც კრუხად ჯდება მართვითა გამოსაჩეკად. გუგული კვერცხებს სხვა პატარა ფრინველებს უწყობს ბუდეში, ბარტყებს მათ აჩეკინებს და აზრდევინებს კიდეც.

გუგული ჩვეულებრივ კვერცხს მიწაზე დებს იმ ბუდის ქვეშ, რომელშიც კვერცხი უნდა ჩადოს. თუ ბუდის პატრონი ბუდეშია, მაშინ გუგული იცდის და უთვალთვალებს მას გაფრენამდე. როგორც კი ბუდე უპატრონოდ დარჩება, გუგული აიღებს ნისკარტით თავის კვერცხს და ბუდეში ჩადებს. თითონ კი გაფრინდება და უკან აღარ დაბრუნდება. იგი ერთსა და იმავე ბუდეში ორ კვერცხს არ ჩადებს.

ბუდის პატრონი ვერ ამჩნევს უცხო ფრინველის კვერცხს. თავის კვერცხებთან ერთად მასზეც ჯდება კრუხად, გამოჩეკავს და გუგულის ბარტყზეც ისევე ზრუნავს, როგორც საკუთარზე.

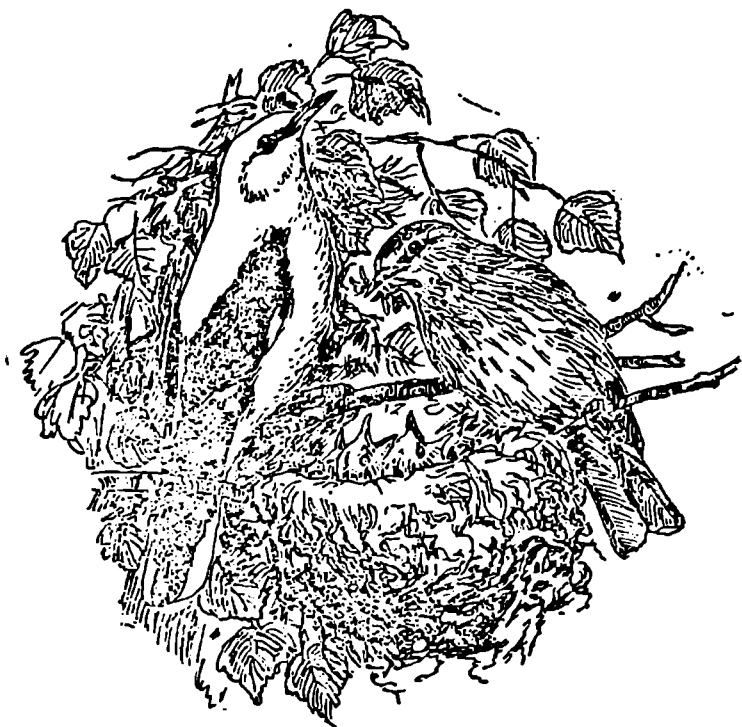
გუგულის ბარტყი გაცილებით უფრო დიდია, ვიდრე ბუ-

დის პატრონისა. ამიტომაც, რომ მშობლისნაცვლის მიერ მოტანილ საკვებს პირველად ის ეუფლება. ამის გამო სწრაფად ვითარდება და იზრდება. სხვა ბარტყები კი ამასობაში შიმშილისაგან თანდათანობით უძლურდებიან და იხოცებიან. თანაც გუგულის ბარტყი ბუდეში ისე ფართხალებს და მოუსვენრობს, რომ სხვა, ისედაც დაუძლურებული, მართვეები ბუდიდან ცვივიან და იღუპებიან. საბოლოოდ ბუდეში მხოლოდ გუგულის ბარტყი რჩება და მშობლისნაცვალი ჩიტუნაც მხოლოდ მის აღზრდაზე ზრუნავს.

გუგულის ბარტყი მალე იზრდება. იგი თავის მშობლისნაცვალზე ბევრად უფრო დიდია. ხშირად მშობლისნაცვალი გუგულის ბარტყს ზურგზე წამოასკუპდება ხოლმე და პირში საკვებს ისე უღებს.

ამასთან ერთად, მშობლისნაცვალი თავის გაზრდილ „ასწავლს“ ფრენას. მაგრამ გუგულის მართვე თავის ნებაზე დაფრინავს და გამზრდელის არც ძახილს და არც სტვენას ყურადღებას არ აქცევს. მშობლისნაცვალი ერთ ხანს უკან დასდევს გუგულის მართვეს, თუმცა ხშირად მას ვერც კი ეწევა. ბოლოს მშობლისნაცვალი მიატოვებს გუგულის ბარტყს და გაფრინდება თავის გზით. შემდეგ გუგულის ბარტყი დამოუკიდებლად იწყებს ცხოვრებას და თითონვე შოულობს საჩხოს, რადგან მშობლისნაცვლის მიერ მოტანილი საკვები მას აღარ ყოფნის, თუმცა ამ დროს მას ზრდა არა აქვს დამთავრებული.

ზოგჯერ გუგულს შეცდომაც მოსდის. იგი კვერცხს ჩადებს ხოლმე ისეთ ბუდეში, რომელსაც მეტად ვიწრო შესასვლელი აქვს. ეს ხერელი სახეებით საკმარისია ბუდის პატრონისათვის, მაგრამ პატარაა გუგულისათვის. გაზრდილი გუგულის ბარტყი ხერელში ვერ ეტევა და გარეთ ველარ გამოდის. უმწეო მდგომარეობაში ჩავარდნილ ბარტყს მშობლისნაცვალი ერთ ხანს უზიდავს საკვებს, ცდილობს ბუდიდან მის ამოყვანას, დაჟვარფატებს და დასჭყვივის, ეწევა ნისკარტით, მაგრამ ვერაფერს აწყობს. ბოლოს როდესაც მშობლიური მზრუნველობის ინსტინქტი გაუვლის, მიატოვებს თავის აღზრდილს და გაფრინდება. ბუდეში გამომწყვდეული გუგულის ბარტყი კი შიმშილისაგან მალე იღუპება. |



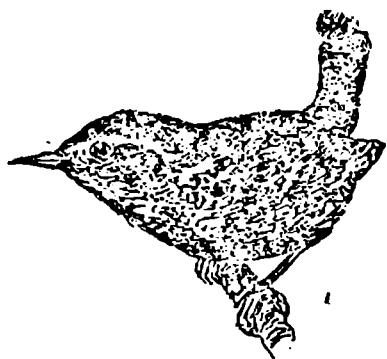
მოლალური.

მარცხნივ—მამალი; მარჯვნივ—დედალი.

ჩვენი ტყეებისა და ბაღების დამამშვენებელია მოლალური. მისი საამური მოძახილით ადამიანი აღფრთოვანებაში მოდის, ჩვეულებრივად იგი დილიდან შუადღემდე და შემდეგ მზის ჩასვლის ხანს გალობს. საყურადღებოა, რომ ეს ფრთოსანი გალობს აედარშიც, მაშინ როდესაც სხვა მგალობელი ფრინველები დადუმებული არიან.

აღსანიშნავია, რომ მოლალურის მოძახილი საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში განსხვავებულად ესმით. მაგალითად, ზოგის აზრით, იგი იძახის „ბიჭო-გოგიას“, ხოლო ზოგიერთის დასტურით — „შვილო-გოგიას“, ზოგნი კი გვარწმუნებენ, რომ მოლალური იძახის „თუთა-ბალი მოიწიო“. აქედან გამომდინარე ამ ფრინველს „თუთაბაღიას“ უწოდებენ.

შეხედეთ, ბუჩქებიდან და ბარდებიდან, გამხმარი ფიჩხე-
ბის ნაყარიდან წამდაუწუმ გამოხტება პატარა ჩიტუნა, რომელ-



კინკრაქა.

საც კინკრაქა ეწოდება. ჩვენში გავრცელებულ ფრინველებს შორის იგი ყველაზე პატარაა. კინკრაქა გამუდმებულ მოძრაობაშია და ხან აქ გამოძვრება და სწრაფად მიიმალება და შემდეგ იქვე მახლობლად ამოჰყოფს თავს. ამის გამოა, რომ მას საქართველოს ზოგ ადგილას „ლობე-მძვრალას“ უწოდებენ. გალობს მხოლოდ მამა-

ლი კინკრაქა. ყოველი ხმის ამოღებისას იგი წაღმა-უქუღჷა ტრიალებს, ტანსა და თავს წინ ხრის, თითქოს მაყურებელს თავს უკრავსო. კინკრაქაც მავნე მწერების დაუძინებელი მტერია და მათ საკმაოდ დიდი როდენობით ანადგურებს.

პაწია მშვენიერ ფრინველებს თავისი სილამაზითა და ეშხით არ ჩამოუვარდება ნიბლიაც, რომელსაც ზოგან სკვინჩას უწოდებენ. ამ ფრინველისა მამალი უფრო ლამაზია, ვიდრე დედალი, და სტვენის უნარიც მას შესწევს.

ტყეში შესაძლებელია შევხვდეთ მოზრდილ მტაცებელ ფრინველს კაკაჩას, რომელიც ბუდეს ხეზე მიწის ზედაპირიდან საკმაოდ დიდ სიმაღლეზე იკეთებს. სარჩოს ძებნისას კაკაჩა ხშირად ტყის ფარგლებს სცილდება და ველებზე გადის. კაკაჩა ძირითადად ნადირობს პატარა მღრღნელებზე — მემინდვრიებზე, ტყისა და მინდვრის თაგვებზე, ზაზუნებსა და სხვ. თავს ესხმის აგრეთვე მცირე ზომის ფრთოსნებსაც. იჭერს და ჭამს გველებს, ხვლიკებს, ზოგჯერ ბაყაყებსა და გომბეშოებს, ნაირგვარ მწერებს. მავნე მღრღნელების განადგურებით კაკაჩას სახალხო მეურნეობისათვის მნიშვნელოვანი სარგებლობა მოაქვს.

ჩვენს ტყეებში არაა იშვიათი საკმაოდ დიდი ზომის ფრინველი — მყივანი არწივი. მართლაც, მისი ყვირილი, რაც მხოლოდ მამლისთვისაა დამახასიათებელი, შესაძლებელია მრავალგან მოვისმინოთ. ზოგჯერ იგი დაფრინავს ახოებში, ველებზე და მსგავს სავარგულებში. მის ძირითად საკვებს შეადგენენ ნაირგვარი მღრღნელები და ზოგიერთი ფრთოსნები. მყივანი არწივი ბუდეს ღკეთებს ხეზე, მიწის ზედაპირიდან საკმაოდ დიდ სიმაღლეზე.

ტყისპირებში, ზოგჯერ ახოებში, მით უმეტეს მდელოებზე, ველებზე, შესაძლებელია ვნახოთ მოზრდილი ფრინველი — ძერა, რომელიც ნაირგვარი მღრღნელებით (მემინდვრებით, მინდვრისა და ტყის თაგვებით, ზაზუნებით), პატარა ფრინველებით, გველებით, ხელიკებით იკვებება. ბუდეს იკეთებს ხეზე, მიწის ზედაპირიდან დიდ სიმაღლეზე. აპრილის შუა რიცხვებში დებს 3 — 4 კვერცხს. კრუხობა გრძელდება 30 დღემდე. ძერას ცოტა სახელი აქვს გატეხილი იმის გამო, რომ ის ხანდახან თავს ესხმის შინაურ წიწილებს, მეტწილად კი ისეთებს, რომლებიც უმეტვალყურეოდ არიან. მიტოვებულა.

ჩვენი ტყეების ერთ-ერთი დამამშვენებელთაგანია როჭო, რომელიც გვხვდება მთავარი კავკასიონის ქედის სამხრეთ კალთებზე, გურია-აჭარის ქედზე, ბორჯომ-ბაკურიანის მისადევრების მთამაღალზე და აქა-იქ ქართლ-იმერეთის ქედზე. ჩვეულებრივ როჭო ბინადრობს ზღვის დონიდან 1500 მეტრის ზევით და აღწევს 3000 მეტრამდე, მაგრამ სუსხიანი ზამთრის შემთხვევაში 700 მეტრის სიმაღლემდე ჩამოდის ხოლმე.

ძნელად მოიძებნება ისეთი მონადირე, რომელსაც გული მღელვარებით არ ასძგერებია, როდესაც ტყის ზედა სარტყელში მოუხსენია ბობოქარი როჭოს თავისებური კრიახი. აბა, ასეთ მონადირეს როგორ „გაემტყუნება“, როდესაც ის თოფს მოიმარჯვებს და როჭოს კაკან-კრიახის ხმაზე კვალდაკვალ გამოედევნება. მაგრამ არც ისეა საქმე, როგორც ეს წინდაუხედავ მონადირეს ჰგონია: ყოველთვის ფრთხილი როჭო მარჯვედ იმალება მაღალ ბალახებში, ხშირ ბარდებსა და მსგავს ჭავშესაფარში. მეტწილად დაუდევარი და ბუნების სიმდიდრის დამტაცებელი ბრაკონიერი პირში ჩალაგამოვლებული ბრუნდება უკან.



ხოხობი.
მამალი და დედალი.

როჰო ბუდეს იკეთებს მიწაზე. მაისში დებს ათამდე კვერცხს. კრუხობის ხანგრძლიობა აღწევს 25 დღემდე.

საქართველოში მობინადრე მშვენიერ ფრინველებს შორის ერთი პირველი ადგილთაგანი უკავია ხოხობს, რომლის სილამაზე აღწერილი აქვს მრავალ პოეტს და ხალხურ გადმოცემებშიც მის შესახებ ბევრი ხოტბაა შემონახული.

„მშვენიერი ხარ, ხოხობო, ბოლო რომ გამოგიჩნდება“ — ასე უმღერას ერთი ძველებური ხალხური ლექსი ჩვენი ბუნების მშვენებას.

სილამაზით განსაკუთრებით მამალი ხოხობი გამოირჩევა, თუმცა არც დედალია უეშხო და ულამაზო. მამალ ხოხობს თავი და კისერი მწვანე ფერისა აქვს და ზედ მუქი ლურჯი ელფერი გადაკრავს, თვალების ირგვლივი მიდამო მუქი

წითელია, სხეულის დანარჩენი ნაწილიც ნაირგვარი ხასხასა ფერებითაა მორთულ-მოხატული.

საქართველოში ხოხობი საკმაოდ ფართოდაა გავრცელებული, თუმცა ბევრგან, დაუღევარი ნადირობის შედეგად, ამოწყდა. ამჟამად ხოხობს ყველგან გულმოდგინედ იცავენ, რის შედეგადაც მისი რაოდენობა თანდათანობით მატულობს.

ხოხობი გარდა იმისა, რომ ამშვენებს ჩვენს ტყეებსა და ბუჩქნარებს, ზოგჯერ იქ, სადაც არა სდევნიან და გულისხმიერად იცავენ, ბინადრობს ხოლმე ბაღებსა და ვენახებშიც კი.

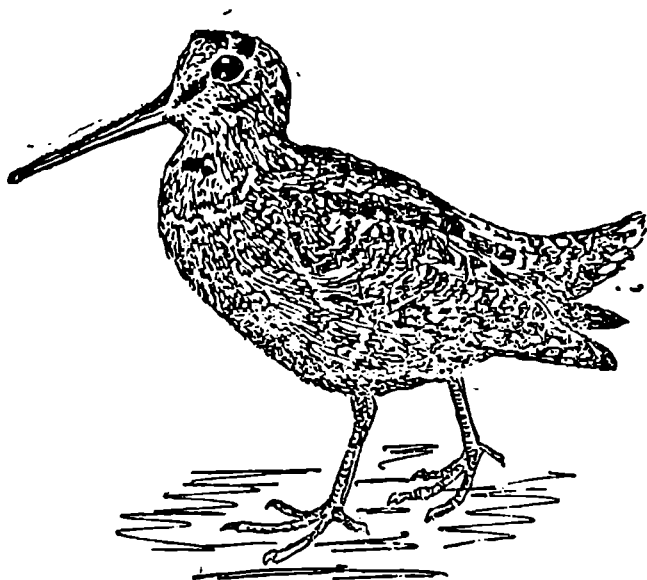
ძველებური ბერძნული მითის მიხედვით, არგონავტებმა, თავიანთი ცნობილი ლაშქრობის დროს, კოლხიდიდან, მრავალ ძვირფას განძეულთან ერთად, თან წაიყვანეს ხოხობიც და აჩვენეს ადგილობრივ მცხოვრებლებს, რომელთაც მანამდე ეს ფრინველი არ ენახათ.

აღსანიშნავია, რომ შორეულ წარსულში კოლხეთიდან ხოხობი პირველად საბერძნეთში მოხვდა. რაკი მცხოვრებლები ამ ფრინველს არ იცნობდნენ და მისი ქართული სახელის გამოთქმა კი მათ გაუჭირდებოდათ, ამ უცხო ფრინველს „ფაზიანოსი“ (ე. ი. ფრინველი ფაზისიდან) დაარქვეს.

საბერძნეთიდან ხოხობი გადაყვანილ იქნა ძველ რომში, სადაც მას „ფაზიანუსი“ უწოდეს. შემდეგ ეს ფრინველი გავრცელდა ცენტრალურ ევროპაში და დასავლეთ ევროპის სამხრეთ რაიონებში. ამგვარად, მას ყველა ევროპულ ენაზე შერჩა „ფაზიანუს“ ან „ფაზან“ სახელწოდება. ასევეა მისი სახელი რუსულ ენაზეც („ფაზან“).

ხოხობი ბუდეს იკეთებს მიწაზე. დებს 15-მდე კვერცხს. კრუხობა გრძელდება 25 დღემდე. მართვითა აღზრდაზე მხოლოდ დედალი ზრუნავს.

არა ნაკლებ აღფრთოვანებაში მოდის მონადირე, როდესაც მის წინ წამოფრინდება ტყისქათამი, რომელსაც სხვაგვარად ვალდშნებსაც უწოდებენ. იგი მარჯვედ მიფრინავს დაბლა ნისკარტჩამოშვებული, გადაივლის ველობს და სადმე მყუდ-



ტყისქათამი.

რო აღგილას დაეშვება. თუ მონადირე საკმაოდ გაწაფული არ არის, იგი ვერც კი მოასწრებს თოფის სროლას და ფრინველიც მშვიდობიანად მიაღწევს თავის თავშესაფარს.

ტყისქათამის სხეული მოყვანგისფროა და ზედ შავი წინწკლები აყრია. მისი სხეულის შეფერადება საკმაოდ შეხამებულია იმ გარემოსადმი, რომელშიც მას ცხოვრება და ბუდობა უხდება. მაგალითად, როდესაც ტყისქათამი ზის ბუდეში, რომელიც გამხმარ ფოთლებშია ჩატლული, იგი გარეგან გარემოსთან ისეა შეხამებული, რომ მონადირე მას ახლო მანძილზეც კი ვერ ამჩნევს და, როგორც იტყვიან, სსსურველი ფრინველი ცხვირწინ წამოუფრინდება და სამშვიდობოს გადის.

ტყისქათამს, ისევე როგორც მის თანამოძმეებს — კრონშენებს, ჭოვილოსა და ჭყინპოს, საკმაოდ გრძელი ნისკარტი აქვს, რაც მას მშვენიერად მატებს. თუ კარგად დაეაკვირდებით,

ტყისქათამს ნისკარტის წვერზე ერთგვარი კორძი აქვს, რომელიც ნაზი კანითაა დაფარული. სწორედ ნისკარტის ამ ნაწილს ფრინველი იყენებს შეხების ორგანოდ. თუ ამ კოკძს გავკვეთავთ და ლუპით გავსინჯავთ, ვნახავთ, რომ მასში არის პაწია ღრმულები, რომლებსაც ნერვების დაბოლოებანი უკავშირდება. როდესაც ტყისქათამი ნისკარტს ყოფს მიწაში, შეიგრძნობს იმ მეტად უმნიშვნელო მოძრაობებს, რომლებსაც იწვევს მიწაში მყოფი მატლები და ნაირგვარი ქია-ლუა.

ტყისქათამი ბუდეს იკეთებს მიწაზე, ხშირად ბუჩქის ძირში. აპრილში დებს ოთხ კვერცხს. კრუხობა გრძელდება 24 დღემდე.

ტყისქათამი თავის ნორჩ მართვეებს, საფრთხის შემთხვევაში, გალობს შორის იჭერს და მიფრინავს. მართვეს ათავსებს საიმედო ადგილას და შემდეგ ბრუნდება მეორე მართვეს წასაყვანად და ასე, სანამ ყველას არ გადაიყვანს ახალ თავშესაფარში.

მარტის დამლევს შორეული თბილი ქვეყნებიდან ჩვენსა მოფრინავს სავარცხელქოჩირიანი ოფოფი. ვინ მოსთვლის, თუ რამდენი ლეგენდა და ზღაპარი თქმულა ამ ფრინველის შესახებ. კახეთში შემორჩენილი ერთი ლეგენდის მიხედვით პატარძალი თურმე თმას ივარცხნიდა. ამ დროს მოუსწრო მამამთილმა. პატარძალს ძალზე შერცხვა და ღმერთს შეეხვეწა რაიმე ფრინველად მაქციე, რომ შერცხვენილმა ამ არემარეს თავი მოეპარდო. ღმერთმაც ისმინა პატარძლის ხვეწნა და იგი ოფოფად გადააქცია და რაკი თმაში სავარცხელი ჰქონდა, ოფოფსაც სავარცხლისებური ქოჩორი განუვითარდა.

მოსვენებულ მდგომარეობაში ოფოფს ქოჩორი დაკეცილი აქვს, ხოლო შეშფოთების შემთხვევაში მას მარაოსავით შლის. ქოჩორის ბუმბულების წვეროები შავი ფერისაა. ამ შავი ზოლის ქვემოთ თეთრი ხაზებია, ხოლო დანარჩენი ნაწილი — მოყვითალო-ნარინჯისფერი. ტანი მოხატულია მურა, მოყვითალო, ვარდისფერი და მოშავო ფერებით. თავს უმშვენებს წვრილი და გრძელი ნისკარტი.

ოფოფი ბუდეს იკეთებს ხის ფულუროში, ზოგჯერ სოროში, ქვის ყორეში, ხანდახან სახლის კედლების ნაპრალებ-

ში, სახურავს ქვეშ. დებს 4—8 კვერცხს. კრუხობა გრძელდება 16 დღემდე. კრუხად ჯდება მხოლოდ დედალი.

ზოფოფი იკვებება მწერებით, რბილი და ფხვიერი ნიადაგიდან და ნაკელიდან კენკავს ნაირგვარ მატლებს.

ღამფრთხალი ოფოფი კლოაკის მახლობლად არსებული



ოფოფი.

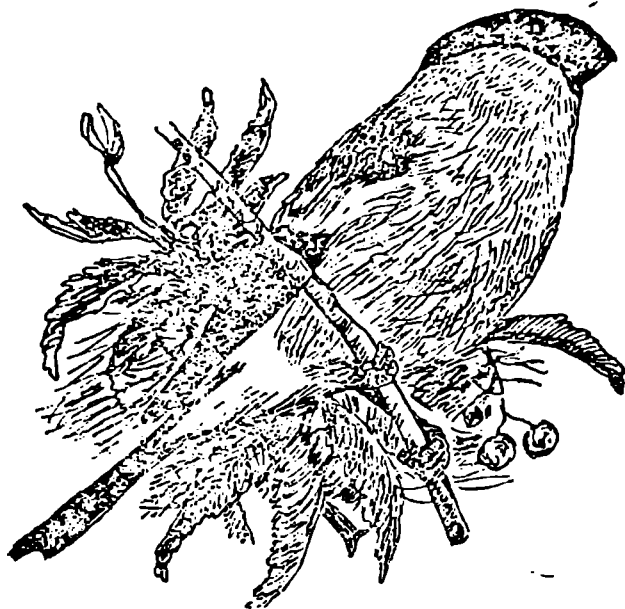
ჭირკვლიდან აფრქვევს მეტად მყარალ სითხეს, რითაც მტერთა თავდასხმებისაგან თავს იცავს.

ჩვენს ტყეებში, ჭალებსა და ბუჩქნარებში ხშირად გვხვდება ტყის მწყერჩიტა, ტომელიც — ხის კენწეროზე მჯდომი საამური სტვენით ატყბობს ჩვენს ყურთასვენას. იგი ბუდეს მიწაზე იკეთებს და 4—5 კვერცხს დებს. კრუხობა გრძელდება 15 დღემდე. როგორც ჩანს, წლის განმავლობაში ტყის მწყერჩიტა ორჯერ მრავლდება.

ტყეში ალაგ-ალაგ

ისმის შაშვის ჭახჭახი. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ იგი დააფეთა კვერნამ ან დაუდეგარმა ღედოფალამ, რომელიც ასეთ ფრთოსნებს მუსრს ავლებს.

შაშვს ეშხთა და გალობა-ჭახჭახით არ ჩამორჩებიან მისი თანამოძმენიც — ჩხართვი, ჩიჩინაკი, წრიბა და სხვები, რომლებიც ამშვენებენ ჩვენს ტყეებს და ამავე დროს სპორტული ნადირობის ძვირფას ობიექტებს წარმოადგენენ.

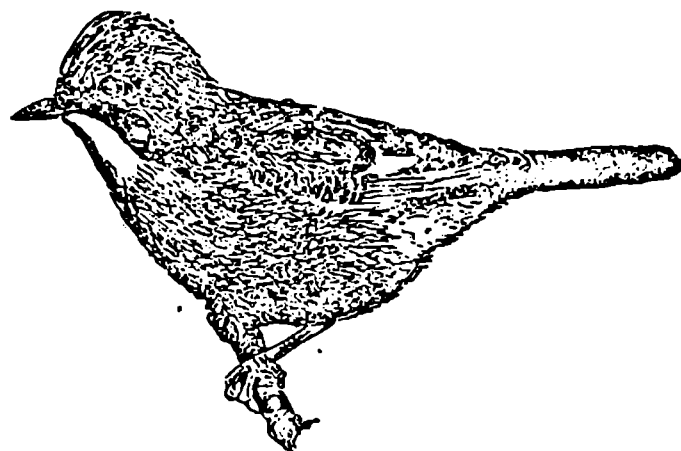


სტენია.

ჩვენს ტყეებში მრავალგან ისმის ნაირგვარი ფერებით მორთული და მოხატული სტენიის საამური სტენია. ტყუილად კი არ დაუმსახურებია ამ ჩიტუნას ასეთი სახელწოდება: იგი ძირითადად სხვადასხვაგვარი კენკრით, მცენარეთა თესლით და ნორჩი ყლორტებით იკვებება. სანსლავს მწერებსაც.

მამალი და დედალი სტენია ერთიმეორისაგან შეფერადებით მკვეთრად განსხვავდებიან. მამალს გულისპირი და მუცლის მხარე ხასხასა წითელი ფერის აქვს, ხოლო დედალს— მურა-მორუხო. მაგრამ მამალი სტენია რომ ტყვეობაში შევიანახოთ და იგი კანაფის თესლით ვკვებოთ, მაშინ მისი მუცლის მხარე მნიშვნელოვნად გამუქდება. ამით შეიძლება ის დასკვნა გამოვიტანოთ, რომ ცხოველის სხეულის შეფერადებაში დიდი მნიშვნელობა აქვს გარემოს ფაქტორთა ზეგავლენას.

აი, ტყეში ფეხაკრეფით მიდიხართ, თოფი მომარჯვებული გაქვთ და რომელიღაც მშვიდად მჯდომი ფრინველისათვის სასროლად ემზადებით. ამ დროს უცებ საიდანღაც გამოხტება,



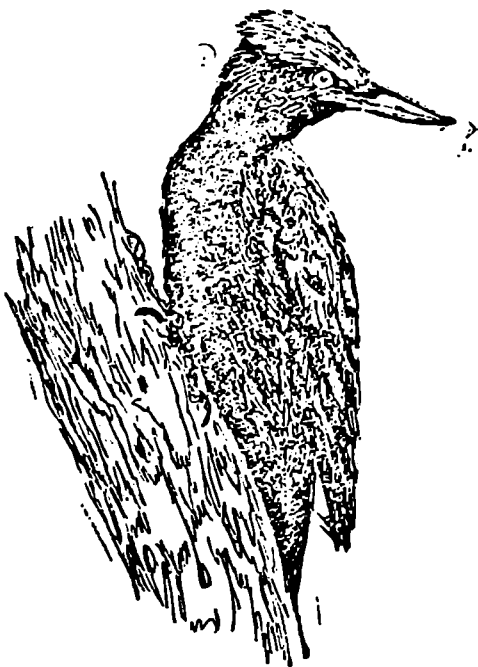
ჩხიკვი.

თავზე გადაგიფრენთ და ხმამალა დაიქაჩქაჩებს უცნაური ფრინველი. გულმშიშარი მონადირე შეკრთება, თოფს ჩამოუშვებს, მიიხედავს იქით, საიდანაც ხმა ისმოდა. თურმე აბეზარი ჩხიკვი ყოფილა. ამასობაში ამ ხმაურზე მონადირის სამიზნომაც თავს უშველა და უფრო მყუდრო და მოხერხებულ ადგილას მიიმალა, მონადირე კი ხახამშრალი დარჩა.

ჩვენებურ ჩხიკვს ამშვენებს ცისფერი ზოლებით მოხატული ფრთები, ნაირფეროვანი შეფერადების სხეული და ლამაზი ქოჩორი.

მიდიხართ უღრან ტყეში და გესმით ხის კაკუნი. ეს ნაირგვარი კოდალები მუშაობენ: თავიანთი გრძელი და სატეხისებური ნისკარტით აკეთებენ ხეში ფულუროს, ხის ქერქის ქვემოდან ამოჰყაჩთ სანუკვარი მატლები. ამის გამოა, რომ საქართველოს მრავალ ადგილას ამ ფრინველს „ხეკაკუნა“ ან „ხეკოდა“ შეარქვეს. დობოლოს, მისი საკმაოდ გავრცელებული სახელწოდება — „კოდალაც“ ხის „კოდვისაგან“ წარმოდგება. კოდალები ხან ერთ ხეს დაახტებიან და აკაკუნებენ და ხან მეორეს. ჩვენ შეიძლება ვნახოთ შავი, მწვანე ან ჭრელი კოდალები.

ამ ფრინველს ჩვენი სახალხო მეურნეობისათვის მნიშვნელოვანი სარგებლობა მოაქვს მავნე მწერების მასობრივად განადგურებით. განსაკუთრებით ისინი ბევრ მატლებს სპობენ. მაგრამ მეტყვევები იმდურებიან, რომ კოდალა ნისკარტით ხვრეტს ხის ქერქს, რის გამოც მასში წყალი გუბდება და ხეც ლბებაო. მაგრამ ერთი კია სათქმელი, რომ კოდალა არადროს არ ხვრეტს იმ ქერქს, რომლის ქვეშაც მატლი არ არის. მატლი კი ხის დაუძინებელი მტერია.



კოდალა.

ზოგჯერ კოდალას შეცდომა მოსდის. ხანდახან იგი შემოჯდება ხოლმე ბამბუკზე და გამალებით აკაკუნებს. ამ შემთხვევაში ისმის ისეთი ხმა, რომელიც კოდალას აუწყებს, რომ ხის ქერქის ქვეშ მწერის მატლიაო. მაგრამ ამოოდ უკაკუნებს კოდალა ბამბუკს: ვერც მას ხვრეტს და არც მატლია სადმე. ბოლოს, ბევრი კაკუნის შემდეგ, კოდალა იძულებული ხდება ბამბუკს თავი მიანებოს და სარჩოს საძებრად სხვაგან გაფრინდეს.

კოდალა ხეზე ქვემოდან ზევით ცოცვისას ებჯინება თავის ბოლოს, რომელიც საკმაოდ მკვრივია.

მართვეებს კვებავს ორივე მშობელი. დედალი კოდალა ყოველ ხუთ წუთში ერთხელ მიფრინავს თავის მართვეებთან

და სანამ მამალი საკვებს ერთხელ მოიტანდეს, ის უკვე სამ-
ჯერ ასწრებს ნორჩების გამოკვებას. ამგვარად, როგორც ვხე-
დავთ, მამალი მართვითა გამოკვებაში უფრო სიზნატეს იჩენს,
ვიდრე დედალი. |

ბუდეს იკეთებს მაღალ ხეზე, ფულუროში. დებს ხუთამდე
კვერცხს. კრუხობა გრძელდება 14 დღემდე. -

აი, თქვენ ექსკურსიაზე ხართ ან ნადირობთ ქალის ტყეში,
სადაც ტბა ან ჭაობია, რომლის სანაპიროები დაფარულია
გაუვალი ჩალიანით ან ლელიანით. უახლოვდებით ტბას ან
ჭაობს და გესმით მცირეყალიბიანი შაშხანის — „გეკოს“
სროლა. თქვენ უცებ ჩერდებით, რადგან სიფრთხილეს თავი
აქა სტკივა, გზააბნეულმა ტყვიამ თქვენამდე არ მოაწიოს.
ცოტა ხანს უსმენთ, გინდათ გაიგოთ, საიდანაა სროლა. მი-
დიხართ წინ და კვლავ სროლა. გამოუცდელი ექსკურსიანტი
ან მონადირე საგონებელში ვარდება, ეძახის თვალით უხი-
ლავ თოფის მსროლელს, მაგრამ პასუხი არსაიდან ისმის.
ამ დროს ტბაზე ან ჭაობში შევნიშნავთ მაღალფეხე-
ბიანსა და გრძელკისერა თეთრ ყანჩას. დააკვირდებით და
ნახავთ, რომ ყანჩას თავი აუფხორია, თავი უკან გადაუწევია
და ნისკარტს ისე მძლავრად ატყაცუნებს, რომ ნამდვილი
თოფის სროლა გეგონებათ. აი, თურმე ვინ ისერის! მაგრამ
რამ აიძულა, რომ ყანჩა ასე აიფხორა და ნისკარტის ტყაცუნი
დაიწყო? მის თავზე ბოლობეჭედა დაქრის, ცდილობს ყან-
ჩას ბასრი ნისკარტი გაუყაროს, მაგრამ ამოდ: ყანჩა ნისკარ-
ტით თავს მედგრად იცავს. აბა, გაბედოს ავაზაკმა თავდას-
ხმა, ყანჩა მას წვეტიან ნისკარტს შუბივით გაუყრის და სასიკ-
ვდილოდ გაგმირავს. ამიტომაცაა, რომ ბოლობეჭედა თეთრ
ყანჩას თავდასხმას ვერა ბედავს, მაშინ როდესაც სხვა ფრინ-
ველებს, მაგალითად, ბატებს, იხვებს, თოლიებს, მელოტებსა
და სხვ., ადვილად ზოცავს და ფლეთავს.

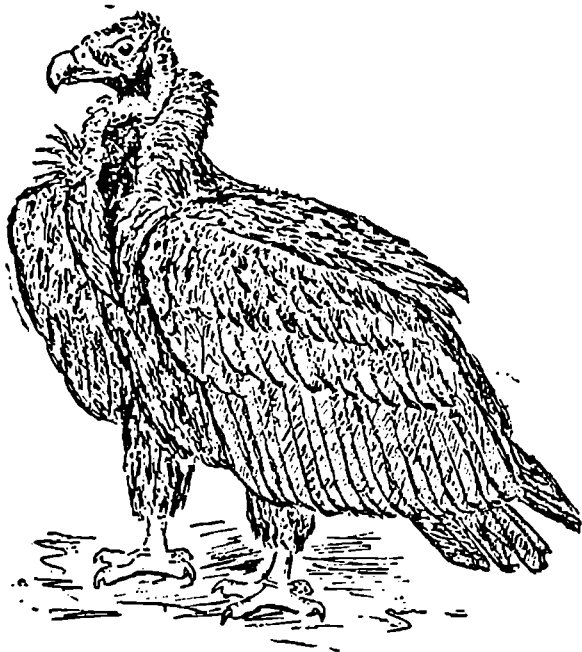
თეთრი ყანჩა ბუდეს იკეთებს მიწაზე (ნაყარ ლერწამზე)
ხეზე ან ბუჩქზე. დებს ხუთამდე კვერცხს. კრუხობა გრძელ-
დება 26 დღემდე. კრუხად მორიგეობით ჯდება ორივე მშო-
ბელი.

ზოგ ადგილას, განსაკუთრებით კი ტყისპირეთში, შესაძ.



თეთრი ყანჩა.

ლებელია შევხვდეთ მოზრდილ ფრინველს — სვავს, რომელიც შავი ფერისაა. კისერზე მას ნაზუმბულიანი მაღალი „საყელო“ აქვს შემოვლებული. იგი დიდ განცხრომაშია მაშინ, როდესაც წააწყდება მძორს. ამ შემთხვევაში სვავი იმდენს ჭამს, რომ არ ეტევა არც კუჭში, არც საყლაპავში და პირიდანაც ხშირად საკმაოდ მოზრდილი ლუკმა გარეთ აქვს გამოშვებული. ზედმეტად გამაძლარი სვავი იმდენად მძიმდება, რომ ფრენა აღარ შეუძლია. იგი ხშირად 2—4 დღის განმავლობაში ერთსა და იმავე ადგილას რჩება და ფრთებგაშლილი დაბაჯბაჯებს, სანამ კუჭში არსებული საკვების საგრძნობ ნაწილს მოინელებს და პირიდან გამოშვებულ ლუკმას თანდათანობით გადაყლაპავს. მაგრამ, როდესაც პირიდან გამოშ-



სვაფი.

ვერილ ლუკმას „ჩააცილებს“, ისევე თავის სუფრას უბრუნდება და კვლავ გამოიტენის პირს. ასე გრძელდება მანამდე, სანამ მძორი არ გათავდება. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ საქმეში სვავს ბევრი მოქიშპე ჰყავს. ასეთები არიან, მაგალითად, ფასკუნჯი, ორბი, ნაირგვარი ლეშიჭამია მწერები და სხვ., რომლებიც მძორს მალე „ალაგებენ“ ხოლმე. ამის გამოა, რომ სვავსა და მისთანებს სოფლის მეურნეობის „სანიტრებს“ უწოდებენ.

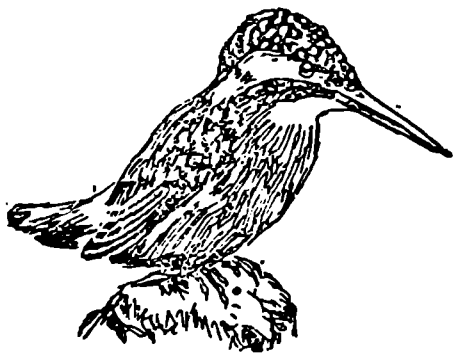
არის შემთხვევები, როდესაც გამაძლარ სვავს თავს დაეხმის მელა ან ტურა (შესაძლებელია მგელიც). მაშინ გაჭირვებაში ჩავარდნილი სვაფი ამონთხევს შეჭმულ საკვებს, მსუბუქდება, მიფრინავს და განსაცდელს თავს აღწევს. სვავის მიერ ამონთხეულს კი თავდამსხმელები სანსლავენ.

ხატოვანად ისეთ ადამიანზე, რომელმაც ზომაზე კამა არ იცის, იტყვიან ხოლმე „სვავივით გაუმაძღარიო“.

სვავი ბუდეს იკეთებს ხეზე საკმაოდ დიდ სიმაღლეზე. მარტში დებს ერთ კვერცხს. კრუხობა გრძელდება 55 დღემდე. კრუხად მორიგეობით ჯდება ორივე მშობელი. ნორჩ მართვის მშობლები კვებავენ ნათხევართ.

ქალებსა და ტბების სანაპირო ბუჩქნარებში ხშირად გვხვდება ლამაზი და ხასხასა ფერებით მორთულ-მოკაზმული პატარა ფრინველი ალკუნი. მისი მუცლის მხარე ღია მოყვითალო-მურა ფერისაა, ხოლო ზურგი და ფრთები ერთიმეორეში არეული მწვანე და ლურჯი ფერებითაა შემკული და ზედ ნათელი წინწყლები აყრია.

ალკუნი ჩვეულებრივ წყალსატევის სანაპიროზე ზის ხის ტოტზე და უთვალთვალეს თევზს. საკმარისია ეს უკანასკნელი წყლის ზედაპირზე გამოჩნდეს, რომ ალკუნი ტყვიასავით დაეშვება მისკენ. წამიც... და ნადავლი მას ნისკარტში აქვს და ყლაპავს.



ალკუნი.

ტყისპირებში, ზოგჯერ მისგან საკმაოდ დიდი მანძილით დაშორებით ველებზე, დაფრინავს მწვანე, ყავისფერი და იისფერი ბუმბულებით მორთული ყაპყაპი, რომელიც დიდი რაოდენობით ანადგურებს მავნე მწერებს, რის გამოც ხალხის სიყვარულს იმსახურებს. ყაპყაპი მთის ტყეებში ზღვის დონიდან 1000 მეტრამდე აღწევს, უფრო მეტად კი დაბლობ ადგილებში ცხოვრობს.

ეს ფრინველი აპრილში ექვსამდე კვერცხს დებს. კრუხობა გრძელდება 19 დღემდე.

ჩვენს ტყეებში მრავლად არიან და თავიანთი საამურო

სტევნითა და ჟღურტულით ყურთასმენას ატკბობენ ნაირ-გვარი გრატები, ქეროზები, ბოლოქანქალები, მგლინავეები, სინეგოგები, მემატლიები, ასპუქაკები, მეჩალიები და სხვა მრავალი.

თავისი საამური სტევნით განთქმულია ფრინველებს შორის მგოსნად აღიარებული ბულბული, რომელიც საქართველოში თითქმის ყველგან გვხვდება. თბილისის მახლობლად, ქორქის ტბის მიდამოში, პატარა ტყეს, რომელშიც გაზაფხულიდან შემოდგომამდე ისმის მრავალრიცხოვანი ბულბულის სტვენა, ბულბულების წალკოტი ეწოდება.



ბულბული.

ბულბული ბუდეს იკეთებს მიწაზე, ხშირად ბუჩქის ძირას. დებს ხუთამდე კვერცხს. კრუხობა გრძელდება 14 დღემდე.

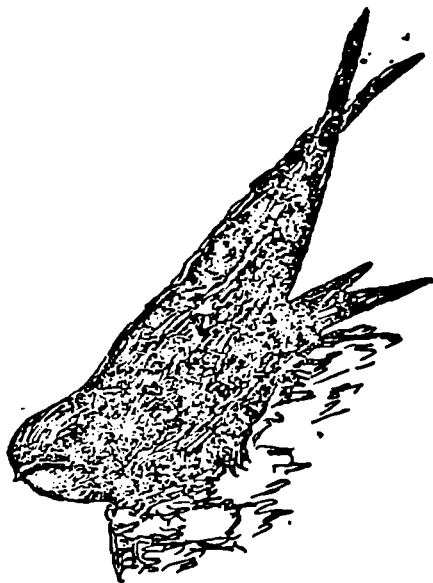
ტყეებში ხშირად გვხვდება ნამგალების მრავალრიცხოვანი გუნდები, თუმცა ისინი ველ-მინდვრებსა და კულტურულ ლანდშაფტებშიც ხშირად დაფრინავენ. ნამგალა ტყიან ადგილებში ბუდეს იკეთებს ხის ფუღუროში. მაისში დებს ოთხამდე კვერცხს. კრუხობა გრძელდება 18 დღემდე. მართვეებს ორივე მშობელი კვებავს. სა-

ვების ძებნაში ეს ფრინველი დღეში 18—19 საათის განმავ-

ლობაში დაფრინავს. ვარაუდობენ, რომ ნამგალა საათში ორასამდე კილომეტრს გადის.

ჩვენს ტყეებში ფართოდაა გავრცელებული ღაყო: ეს ფრინველი ბუდეს იკეთებს კუნელზე ან სხვა რომელიმე ხეზე, რომელსაც გრძელი ქიცვები ან ეკლები აქვს. ღაყოს მტარვალობაში ვერც ერთი მტაცებელი ფრინველი ვერ შეედრება, თუმცა ის სულაც არ ეკუთვნის მტაცებელთა რიგს და ბელურასნაირების რიგის წარმომადგენელია.

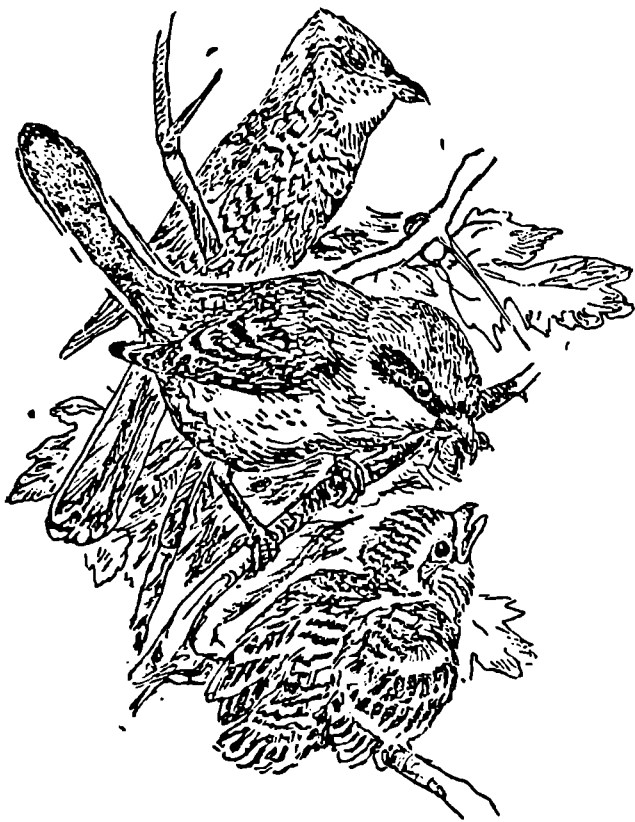
ღაყო დღის განმავლობაში გაცილებით უფრო მეტი რაოდენობის ცხოველებს იჭერს, ვიდრე მას სჭირდება ბარტყებისა და თავის გამოსაყვებად. ამიტომაც ის ზედმეტ საკვებს მარაგად ინახავს. ღაყო ბუზს, კალიას, ბარტყებს, წრუწუნებსა და სხვა მისთანებს ცოცხლად წამოაგებს ხოლმე თავის ბუდის მახლობ-



ნამგალა.

ლად კუნელის ქიცვზე. მართალია, ასეთ სატანჯველში ჩაყენებული მწერები მალე იხოცებიან, მაგრამ ბარტყები და წრუწუნები 2—3 დღეს ცოცხლობენ. ამასობაში ღაყოს ცოტად თუ ბევრად მოჩიტებული ბარტყები ბუდეში მშობლების არყოფნისას ბუდიდან თავს გამოჰყოფენ ხოლმე და ჭამენ იქვე, ქიცვებზე წამოგებულ ბარტყებს, წრუწუნებსა და სხვ.

მართალია, ღაყო ბუდეს საკმაოდ ფარულ ადგილას იკეთებს, მაგრამ მისი აღმოჩენა ადვილდება ბუდის მახლობლად წამოგებული საკვების მარაგის მიხედვით.



ლაეო.

მამალი, დედალი და ბარცყი.

ლაეო ბუდეს იკეთებს ბუჩქებში, შიშის ზედაპირიდან 1 — 2 მეტრის სიმაღლეზე — ბუდეს აშენებს მხოლოდ მამალი, დედალი ამ საქმეში მონაწილეობას არ იღებს. ეს უკანასკნელი აპრილში დებს რვაშე კვერცხს. კრუხობის ხანგრძლიობა 14 დღემდე აღწევს.

მავნე მწერების, თავვისებრი მღრღნელების წრუწუნების

მასობრივად განადგურებით ლაქოს სახალხო მეურნეობისათვის მნიშვნელოვანი სარგებლობა მოაქვს.

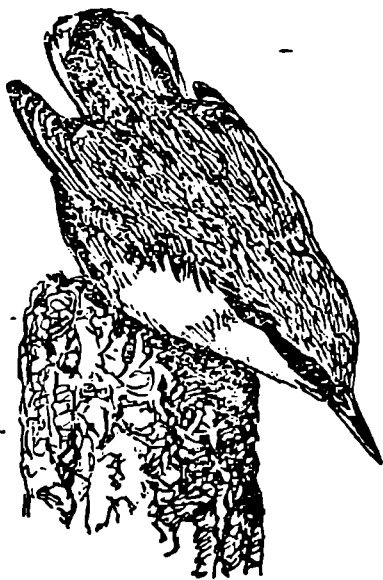
ტყეში ხშირად ყურთასმენას ატკობს საამური ღულუნი. ამ ხმას რომ გაჰყვეთ, მალე აღმოაჩენთ ქედანს, რომელიც მაღალ ხეზე ზის. დამფრთხალი ქედანი სწრაფად ფრინდება და ფრთების მძლავრი პარტყუნით არემარეს ეცლება.

მიდიხართ წინ ტყეში და უცებ ხის შტამზე თავდაყირა ჩამორბის პატარა ჩიტუნა, მიაღწევს ხის ძირამდე, ახლა მეორე მხრიდან აირბენს ზემოთ, შემდეგ ისევ თავთავქვე ჩამოირბენს, უკვე სხვა მხრიდან. გზადაგზა ხის ქერქზე მჯდომ პაწია მწერებს კენკავს. ეს ცოციაა, მავნე მწერების დაუძინებელი მტერი.

ცოციას ხეზე თავდაყირა მოძრაობაში ხელს უწყობს ის, რომ ბოლო ძალიან მოკლე აქვს.

ცოცია ბუდეს იკეთებს ხის ფულტროში მიწის ზედაპირიდან ორ მეტრზე ზევით. დებს რვაშდე კვერცხს. კრუხობა გრძელდება 17 დღე.

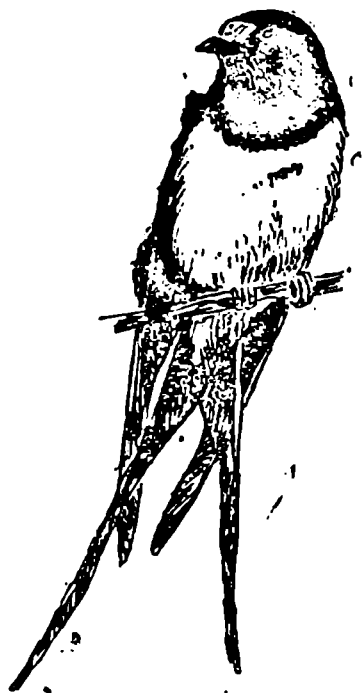
ჩვენს ტყეებში ხშირადაა ბოლოცეცხლა. მას ასე იმიტომ დაარქვეს, რომ ბოლო მოწითალო ფერის აქვს. იგი ხშირად გვხვდება ბაღებსა და ვენახებში, ზოგჯერ მოსახლის ეზოშიც შეფრინდება ხოლმე. ბოლოცეცხლა წლის განმავლობაში ორჯერ მრავლდება და თითოეულ ჯერზე 5—9 კვერცხს დებს. კრუხობის ხანგრძლიობა აღწევს 14 დღემდე.



ცოცია.

ტყეებსა და ტყისპირებში გუნდ-გუნდად დაფრინავენ და

საამურად ჰიკიკებენ მერცხლები, რომლებიც ბუდეებს უმეტესად სახლებში, ზოგჯერ გომებსა და ბოსლებში იკეთებენ. მაგრამ იმ ადგილებში, სადაც ადამიანის სამოსახლო საგრძნობლად დაშორებულია ტყიდან, მერცხალი ბუდეს იკეთებს



მერცხალი.

ხეზე, ჩვეულებრივ რომელიმე მსხვილი ტოტის ქვემო მხარეზე და იმგვარად, რომ წვიმის წყალმა ბუდეში არ ჩააღწიოს, ხშირად კი გამოქვაბულებსა და მღვიმეებში.

ადამიანს მერცხალი უყვარს უხსოვარი დროიდან და ყოველთვის და ყველგან იცავს მას, ხელს უწყობს გამრავლების საქმეშიც.

მერცხალი 4—7 კვერცხს დებს. კრუხობის ხანგრძლიობა აღწევს 14 დღემდე. ზოგჯერ წლის განმავლობაში ორჯერ მრავლდება.

ტყეში, მეტწილად ბარდნარეხში, ხშირად ისმის საამური ხმები: „ჰივ-ჰავ! ჰივ-ჰავ!“. ეს ფრინველი ფოთლებს შორისაა ჩამალული, რის გამოც მისი ნახ-

ვა არც ისე იოლია. ამ პაწია ფრთოსანს ჰივჰავი ეწოდება, როგორც ჩანს, თავისებური ბგერების გამო დაიმსახურა მან ასეთი სახელი. ჰივჰავი წამით ჩუმდება. უნდა ვიფიქროთ, რომ მან მწერი დაიჭირა და ყლაპავს. ბუდეს იკეთებს ხეზე, მიწის ზედაპირიდან დაახლოებით 10 მეტრის სიმაღლეზე. აპრილის დამლევს დებს ექვსამდე კვერცხს. კრუხობა გრძელდება 14 დღემდე.

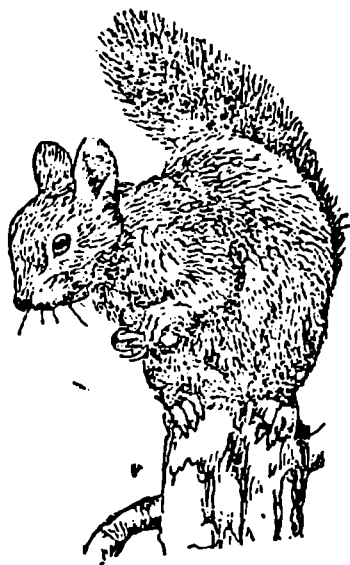
ჩვენი ტყეები საკმაოდ მდიდარია ნაირგვარი ნადირით. აქ ბინადრობენ მრავალნაირი მღრღნელები, მტაცებლები, ჩლიქოსნები, მწერიკამიები, ხელფრთიანები.

აი, ზამთრის ძილისაგან გამოუღვიძია მაჩვს, სოროს პირას გაშხლართულა, მზეზე მიფიცებულა და ქურქს ისწორებს. ახლა ის იმის ზრუნვაშია, თუ როგორ დაიგინოს ძილის დროს დაკარგული ენერგია და კარგად გამოძლეს. მან დღე-დღეზე კიდევ უნდა მოიმშობიაროს.

მაჩვი ადრე გაზაფხულზე მშობიარობს. რამდენიმე დღის შემდეგ მძუნაობს. მისი მაკეობა 350 დღეს ჰყოფნის. შობს რამდენ თვალაუხილავსა და უსუსურ ნაშიერს, რომლებსაც თვალეები 30 — 38 დღის ასაკში ეხილებათ.

აგერ ნაძვის წვერზე წამოსკუ-ბულა ციყვი. იგი წამდაუწუმ ტოტიდან ტოტზე ხტება, ან სწრაფად არბის ზევით. ციყვი მარჯვედ აპობს გირჩას და იქიდან გამოღებულ თესლს ჰამს, ნახემსს კი ძირს ყრის. გამაძლარი ციყვი ხის ფუღუროში ან ტოტზე აგებულ ბუდეში იმალება და მთელ ღამეს მასში ატარებს.

ზამთრის ძილისაგან გამოუღვიძია ბურტყუნა დათვისაც. აი, ძუ დათვს ბუნაგიდან გამოუყვანია თავისი ბელები და მათ ტყეში ასეირნებს. დედა ცდილობს თავის ნაშიერებს რაიმე სანუკვარი საუზმე ან სადილი მოუწოდოს. შესაძლებელია ხეზე შემორჩენილი იყოს ჩირადქცეული გამხმარი პანტა ან მაჟალო. მაშინ დათვი ხეს მძლავრად არხევს, მეტწილად ამისათვის ხეზე ადის, ხოლო თუ წერილი



ციყვი.

ლი გამხმარი პანტა ან მაჟალო. მაშინ დათვი ხეს მძლავრად არხევს, მეტწილად ამისათვის ხეზე ადის, ხოლო თუ წერილი

ხეა, მას მიწიდან აღვილად შეარხევს. ჩამოცვენილი ჩირით პირს იტყბარუნებენ, გაზაფხულზე მიწაზე ნაყარი რკო და წიწიბოც საკმარისად მოიძებნება, რაც აგრეთვე დათევბის საკვებს შეადგენს. დათუნიას იქნებ ბედმა გაუღიმოს და გარეული ფუტკრის როგოს მიაგნოს და თაფლით პირი ჩაიკოკლოზინოს. მაგრამ ვაი ამისთანა პირის ჩაკოკლოზინებას! როგოს პატრონები თავს წახშირან ავაზაკებს და სულ კუდით ქეას ასროლინებენ.

ტყეში ხშირად ვხვდებით ზღარბსაც, რომელსაც ზამთრის ძილქუშისაგან ახლახან გამოუღვიძია. იგი მარჯვედ დაფუხფუხებს და თავის ხორთუმვიით წაგრძელებულ დინგს ხან აქ ჩაჰკრავს და ხან იქ. ჩიჩქნის მიწას, ნაყარ ფოთლებს და იქ თავის სანუქვარ საკვებს — მწერებსა და მათ მატლებს პოულობს. ზოგჯერ შესაძლებელია ხელიკს ან გველს წააწყდეს, შეიძლება თავი ან მისთანა პატარა მღრღნელი გამოიჭიროს და გადასანსლოს. ხანდახან ზღარბი ჭამს მიწაზე მობუდარი ფრინველების კვერცხებსა და მართევებს, ზოგჯერ კრუხსაც, თუ ამ უკანასკნელმა დროზე არ უშველა თავს. საფრთხის შემთხვევაში ზღარბი იბღუნძება და მტრის თავდასხმისაგან მას საიმედოდ იცავს წვეტიანი ეკლები, რომლებითაც მთელი ტანი (ზურგის მხრიდან და გვერდებიდან) თანაზომიერადაა დაფარული.

ჩვენს ტყეებში მრავლად მოიპოვებიან პაწია ბიგები, კბილთეთრები, მუღუები და ფულუები. ესენი, მიუხედავად იმისა, რომ მწერიჭამიების რიგს ეკუთვნიან, ნამდვილ მტაცებლებს წარმოადგენენ და ზოგიერთი მათგანი ხშირად თავს ესხმის მასზე უფრო დიდ თავგს, მემინდვრიას ან მათ მსგავსს და ყოველთვის გამარჯვებული გამოდის.

ძუძუმწოვრებს შორის ფულუ ყველაზე პატარაა. იგი დაახლოებით ორ გრამს იწონის. ამასთან, ისიც უნდა ითქვას, რომ იგი მეტად ღორმუცელაა და დღის განმავლობაში თავის წონაზე გაცილებით მეტ საკვებს ჭამს. ასეთი შეფარდებით საკვები რომ დასჭირებოდა სპილოს, მაშინ მას დღეში 10 ტონა საჭმელი მოუნდებოდა, სინამდვილეში კი ეს გიგანტი ყოველდღიურად 150 კილოგრამამდე საკვებს ჭამს, რაც მისი სხეულის წონის ერთ მეორმოცდაათედს უდრის.

ზოგან შესაძლებელია წავაწყდეთ თხუნელასაც. არც ესაა ნაკლები მადის პატრონი: ისიც დღეში თავის წონაზე მეტ საკვებს ჭამს. ამასთან ისიც საყურადღებოა, რომ თხუნელას დიდ ხანს შიმშილობა არ შეუძლია. მაგალითად, თუ მან ათი საათის განმავლობაში საკვები არ მიიღო, კვდება.

სამაგიეროდ არიან ისეთი ცხოველები, რომელთაც ხანგრძლივი დროის განმავლობაში შეუძლიათ იშიმშილონ. მაგალითად, ბაყაყი ზოგჯერ ერთი წლის განმავლობაში შიმშილობს,



კბილეთერა.

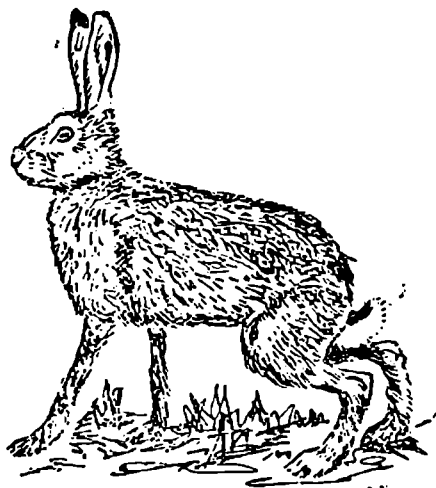
ზოგიერთი გიგანტური გველი (ანაკონდა, პითონი) 800 დღემდე უქმელად არსებობს, რიგ შემთხვევებში ზოგი თევზი შიმშილობს 1100 დღემდე. ცნობილია ერთი ტყიბა, რომელიც ლაბორატორიაში ინახებოდა და შვიდი წლის განმავლობაში უქმელად იყო.

ტყეების ბინადართა შორის საყურადღებოა ნაირგვარი თაგვები. მათ შორის სატყეო მეურნეობისათვის მნიშვნელოვანი ზიანი მოაქვს ტყის თაგვს. იგი ბუდეც იკეთებს სოროში, რომელსაც თითონვე თხრის, ზოგჯერ ბინავდება ფულუროში, ხშირად მიწის ზედაპირიდან დიდ სიმაღლეზე, ან ჭირკვის ქვეშ, შეშის ან ფიჩხის გროვაში და სხვა მსგავს ადგილებში. ტყის თაგვი წელიწადში 2 — 4-ჯერ მრავლდება და თითოეულ ჯერზე თორმეტამდე წრუწუნას შობს. ტყის თაგვი სქესობრივად მწიფდება 80 — 90 დღის ასაკში. გაზაფხულზე შობილი ტყის თაგვი ზაფხულის დასაწყისში მრავლდება, ხოლო ამ უკანასკნელის შთამომავლობა ახალ თაობას შემოდგომაზე იძლევა. ამგვარად, 7 — 8 თვის ტყის თაგვი უკვე შეილიშვილების პატრონი ხდება. ამიტანა გამორწეული, რომ ტყის თაგვის რაოდენობა სწრაფად იზრდება, განსაკუთრებით მოსავლიან წლებში, როდესაც იგი საკვებს უხვად შოულობს.

ასევე სწრაფად მრავლდება და სატყეო მეურნეობას დიდ ზიანს აყენებს ყვითელყელა თაგვიც, რომელიც ფართოდაა გავრცელებული აფხაზეთის ტყეებში.

ალაგ-ალაგ ტყეებსა და ბუჩქნარებში გვხვდება ჩვეულებრივი მემინდვრია. იგი გარეგნულად ძლიერ ჰგავს თაგვს, მაგრამ მისგან მთელი რიგი ნიშნებით განსხვავდება. მემინდვრიას კუდი მოკლე აქვს, მაშინ როდესაც თაგვის კუდის სიგრძე საკუთარი სხეულის სიგრძეს აღწევს ან მეტიცაა. კბილების აგებულებაშიც შეინიშნება განსხვავება. მემინდვრია წელიწადში 4 — 7-ჯერ მრავლდება და თითოეულ ჯერზე 11-მდე ნაშიერს შობს. ეს მღრღნელი ზოგჯერ მრავლდება ზამთრობითაც. მემინდვრიას სახალხო მეურნეობისათვის დიდი ზიანი მოაქვს.

მავნებლობაში მათ არ ჩამორჩება ბუჩქნარის მემინდვრია, რომელიც ცხოვრობს ბუჩქნარებში, ტყეებში, კულტურულ ლანდშაფტებში, ზოგჯერ ალბურ მდელოებზეც კი აღის. მისი სოროს მიხვეულ-მოხვეული სასვლელების სიგრძე 40 მეტრამდე აღწევს. ბუჩქნარის მემინდვრია წელიწადში ორ-სამჯერ მრავლდება. თითოეულ ჯერზე შობს ექვსამდე



კურდღლი.

წრუწუნას. მკაცობის ხანგრძლიობა 25 დღემდეა. გაზაფხულზე ნაშობი ნაშიერები იმავე წელს ორ თაობას იძლევიან. ბუჩქნარის მემინდვრია ტყეებსა და ბუჩქნარებში ანადგურებს ნეკერს, ნორჩ ნარგავებსა და ამონაყარს.

ტყეებში, ტყისპირებში, ბუჩქნარებში, ახლებში ხშირად გვხვდება კურდღელი, თუმცა იგი ველურება და მინდვრებშიც ხში-

რადაა და ალბურ მდელოებზეც აღის.

კურდღელი სარჩოს მოსაპოვებლად გამოდის დილით ადრე, სანამ დაცხება. სწორედ ეს დროა ხელსაყრელი კურდღელზე სანადიროდ. შემდეგ კი იგი თავს აფარებს მყუდრო ადგილს და ისვენებს. კვლავ გამოდის საღამო ხანს და „ძოვს“ შებინდებამდე. ზოგჯერ ღამე, განსაკუთრებით მთვარიანში, იგი დაძრწის და ეძებს თავის საკვებს — კორტნის ნორჩ ყლორტებს, კვირტებს და სხვ. კურდღელი ზოგჯერ „ძოვს“ ყანასაც და მას საგრძნობლად აზიანებს. ამის გამოა გამოთქმული ძველებური ქართული ხალხური ლექსი:

კურდღელო, ნუ სძოვ ყანასა,
ნალარია და ბრალია,
თორემ მოგიტევ მწვერებსა,
ჩემი აღარა ბრალია.

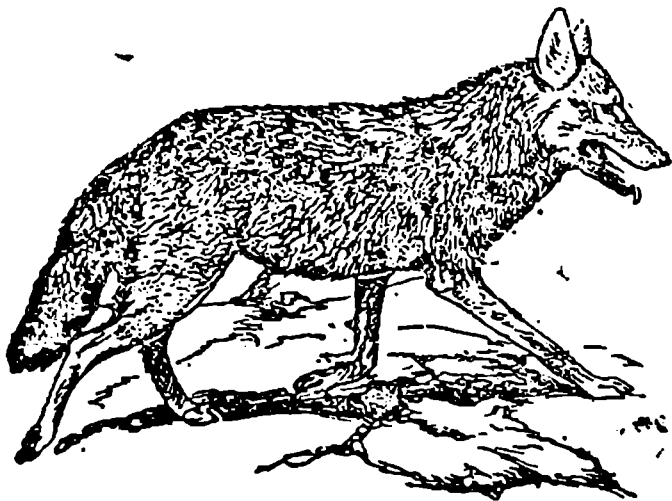
კურდღელე ჩვენი სანადირო ფაუნის მნიშვნელოვანიობიექტია. სამწუხაროდ, მისი რაოდენობა ყველგან შემცირებულია, ზოგან სულაც მოისპო. ამჟამად ქმედითი ღონისძიებები ტარდება მისი რაოდენობის მატების მიზნით და მნიშვნელოვანი წარმატებებიცაა მიღწეული.

კურდღელი ცნობილია როგორც კარგი მორბენალი. იგი საათში 50 — 60 კილომეტრამდე სისწრაფეს ავითარებს. ამ მხრივ ბევრი ჩვენებული ნადირი მას ვერ შეეჯიბრება.

საქართველოს ტყეებს მრავალი მტაცებელი ცხოველი აფარებს თავს. მათ შორის განსაკუთრებით საყურადღებოა მგელი, რომელიც დიდძალ სასარგებლო, სანადირო-სარეწაოსა და შინაურ ცხოველებს ანადგურებს, მისგან ზოგჯერ მარცხდება ადამიანიც. გარდა ამისა, მას გადააქვს ნაირგვარი პელმინთები (პარაზიტული ქიეზი), აგრცელებს ცოფის ვირუსს. ამის გამოა, რომ ქართველმა ხალხმა მგელს უწოდა „მხეცი-ბოროტი“.

მგელი ადრე, ზოგჯერ ზამთრის დამლევს მძუნაობს. მაკეობა გრძელდება 63 დღე. შობს 3 — 10 ლეკვს, რომლებიც უსუსური და თვალუხილავნი იბადებიან. ლეკვები თვალებს იხევენ 9 — 10 დღის ასაკში.

სარჩოს ძებნაში მგელი ერთი ღამის განმავლობაში 30 — 40



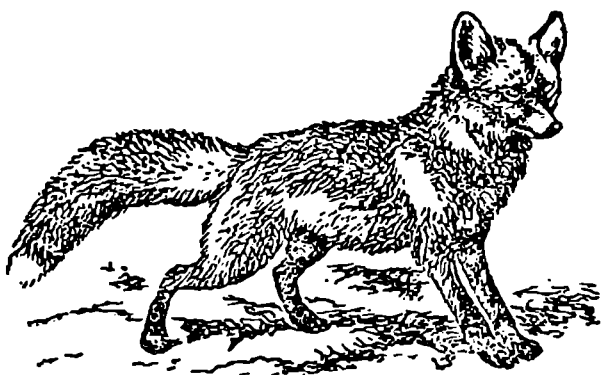
მგელი.

კილომეტრამდე მანძილს გადის, ზოგჯერ სრულიად უქმად და „შინ“ მშვიერი ბრუნდება. არის შემთხვევები, როდესაც მგელი 3—4 დღის, ხან მთელი კვირის განმავლობაში მშვიერი დაძრწის. მაშინ იგი იძულებული ხდება ლოკოკინები, ხვლიკები ან პატარა მღრღნელები ჭამოს, თუმცა ისინი მის გაუმძლარ კუჭს ვერ ავსებენ.

ამეამად მგელს ყველგან დევნიან და სპობენ. საქართველოში ყოველწლიურად რამდენიმე ასეულ მგელს ზოცავენ, რისთვისაც მონადირეებს მთავრობის მიერ დაწესებული ფულადი ჯილდოები ეძლევათ.

მგელზე ბევრად პატარაა ტურა, რომელიც საქართველოში ფართოდაა გავრცელებული. ტურას საკმაოდ აქვს სახელი გატეხილი მავნებლობის გამო: სპობს მიწაზე მოზუდარ სასარგებლო ფრინველებს, ზოგჯერ თავს ესხმის შინაურ ფრთოსნებსაც. ტყუილად კი არ უთქვამთ ძველად ქართველებს, რომ „მგელს მგლობა დაუფარდა, ტურამ ქვეყანა დააქციაო“.

ტყეებსა და ბუჩქნარებში თითქმის ყველგან გვხვდება მელა. ქართულ ხალხურ ლეგენდებსა და ზღაპრებში მელა ყოველთვის მგელზე ჭკვიანადაა გამოხატული და ამ უკანას-



მელა.

კნელს ატყუებს და აბრიყვებს. ერთი კია, რომ მგელი არა ღროს არ გაებმება ისეთ ხაფანგებში, რომლებშიც მელა ამოჰყოფს ხოლმე თავს.

მელა საერთოდ ცნობილია როგორც ძვირფასი ბეწვეულის მომცემი. საქართველოში მობინადრე ფორმების ბეწვი დაბალი ხარისხისაა და ნაკლებად ფასობს. მელა მრავალ მღრღნელს სპობს, რითაც სახალხო მეურნეობისათვის მნიშვნელოვანი სარგებლობა მოაქვს, განსაკუთრებით კი ისეთ რაიონებში, სადაც მოსახლეობა მარცვლოვან კულტურებს თესს. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ამ ნადირს ნაკლები პატივისცემით ეპყრობიან იმის გამო, რომ ზოგჯერ იგი შინაურ ფრინველებს იტაცებს და გლეჯს.

მელა სპობს აგრეთვე ზოგიერთ სასარგებლო ფრინველსაც.

მელა საკმაოდ ხარბი ცხოველია. როდესაც იგი წააწყდება მძორს, ხშირად უზომოდ ჭამს, შით უმეტეს, თუ მოზიარდ თანამოძმენი ან ტურები შეუჩნდებიან. ასეთ შემთხვევაში იგი ზოგჯერ იმდენს ჭამს, რომ კუჭი უსკდება და კვდება, მაშინ იგი თითონ ხდება მტაცებელთა საჩიჯნად.

აი, ერთი ამისთანა მაგალითი. თბილისის ზოოპარკის ერთ-ერთ ვრცელ ვოლიერში 15-მდე ახალგაზრდა მელა

ცხოვრობდა. ისინი ერთხელ ორი დღის განმავლობაში მშვი-
რები დარჩნენ. შემდეგ მათ მისცეს საჭირო ულუფა. მელები
ხარბად დაესივნენ საკვებს და ერთიმეორეს ლუქმას პირი-
დან სტაცებდნენ. ორიოდ საათის შემდეგ ორი მელა მოკვდა.
ექვი შეეპარათ, რომ მელების ასეთი უეცარი დახოცვა შეი-
ძლება მოწამვლის შედეგი ყოფილიყო. როგორც გაკვეთისას
დადგინდა, მათ იმდენი ხორცი შეეჭამათ, რომ საკვების
სიჭარბის გამო კუჭები ჰქონდათ დახეთქილი, რამაც, რასა-
კვირველია, მათი სიკვდილი გამოიწვია.

გაზაფხულზე 56 დღის მაკეობის შემდეგ მელა ექვსამდე
ლეკვს შობს, რომლებიც სწრაფად იზრდებიან და უკვე 10 —
11 თვის ასაკში სქესობრივ სიმწიფეს აღწევენ.

ჩვენს ტყეებში თითქმის ყველგან გვხვდება გარეული
კატა, რომლის წონა ხუთ კილოგრამამდეა. ეს ნადირი ბუდეს
იკეთებს მშრალ ადგილას, მეტწილად ხის ფულუროში, ზოგ-
ჯერ შენიშნულია ბელღებში, ფარდულებში, სახლის სხვენ-
შიც კი. გაზაფხულზე 63 დღის მაკეობის შემდეგ შობს ოთხამ-
დე თვალაუხილავ კნუტს, რომლებსაც თვალები 9 — 10 დღის
ასაკში ეხილებათ. სქესობრივ სიმწიფეს გარეული კატა, რო-
გორც ჩანს, ორი წლის ასაკში აღწევს.

გარეული კატის საკვებს ნაირგვარი მღრღნელები (მემინ-
დვრიები, თაგვები, ციყვები, ძილგუდები და სხვ.) და მცირე
ზომის ფრინველები შეადგენენ, თუმცა იგი ზოგჯერ თავს ეს-
ხმის შვლის ნუკრს, როჭოს, ხოხობსა და სხვ.

სარეწაო ღირებულება არა აქვს ბეწვის დაბალი ხარისხის
გამო.

საკმაოდ ფართოდაა გავრცელებული საქართველოში ტყე-
ებში ფოცხვერი. სხვა კატებისაგან განსხვავებით, ფოცხვერს
ახასიათებს შეფარდებით მაღალი ფეხები და მოკლე კუდი,
რომლის წვერი შავი ფერისაა.

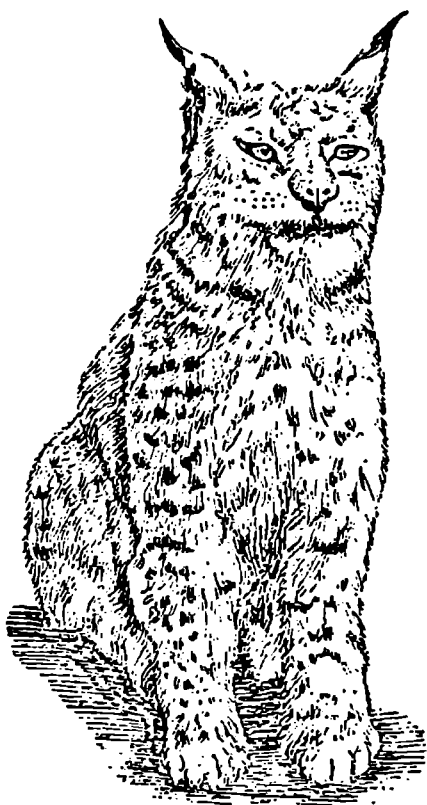
უღრანი ტყეები ფოცხვერის ძირითადი საბინადრო ადგი-
ლებია. მეჩხერ ტყეებსა და ტყისპირებს იგი იშვიათად ესტუ-
მრება ხოლმე. ბუნაგს იკეთებს კლდის ნაპრალებში, გამო-
ქვაბულებსა და მღვიმეებში, ხის ფესვებს ქვეშ და მსგავს
ადგილებში. ფოცხვერი მძუნაობს ადრე გაზაფხულზე, ზოგან

ზამთრის მეორე ნახევრიდან. მაკეობა გრძელდება 70 დღემდე. შობს ექვსამდე უსუსურსა და თვალაუხილავ ნაშიერს, რომლებიც თვალებს 9 — 12 დღის ასაკში იხევენ. როგორც ჩანს, ფოცხვერი სქესობრივად სამი წლის ასაკში მწიფდება. ამ ნადირის სიცოცხლის ხანგრძლიობა 18 წლამდე აღწევს.

ფოცხვერი ირმებისა და შვლების დაუძინებელი მტერია. ზამთრობით თავს ესხმის ტყეში შეხიზნულ არჩვებსა და ჯიხვებს. სპობს აგრეთვე ზოგიერთ სასარგებლო და სანადირო-სარეწაო ფრინველებსაც. ხანდახან გლეჯს მაჩვს, მელას, მონარდ მგელს, ტურას და სხვ.

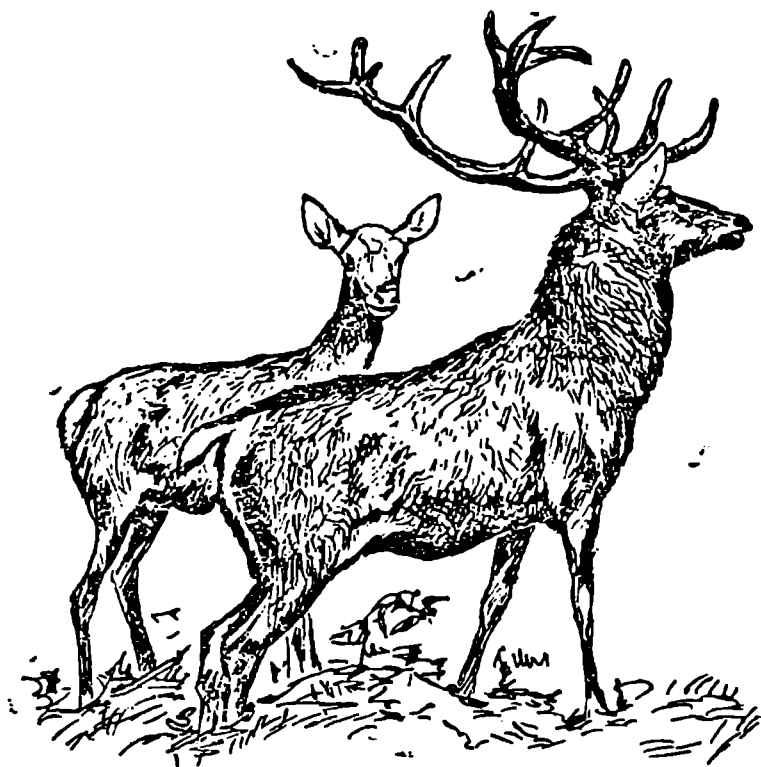
სარეწაო ღირებულება არა აქვს ბეწვის მდარე ხარისხის გამო. სახალხო მეურნეობისათვის მნიშვნელოვანი ზიანი მოაქვს სასარგებლო ცხოველთა განადგურებით.

ჩვენი ბუნების, კერძოდ კი ტყეების, ნამდვილი მშვენებაა ირემი. განსაკუთრებით ხარირემია ლამაზი და მედიდური, რაშიც მას მატებს ვეებერთელა „ქორბუდა“ რქები, რომლებზეც 10 —



ფოცხვერი.

20-მდე ტოტი აქვს გაფარჩხული. ირემი ამაყად დააბოტებს ტყეში და სანუკვარ ბალახს ძოვს ან კორტნის ნორჩ ამონაყარს, ყლორტებსა და ხის ფოთლებს.



ირემი.

მარცხნივ—ფური; მარჯვნივ—ხარი.

მაგრამ ეს სილამაზე და მედიდურება დიდ ხანს არ შერჩება ქორბუდას. მარტის დამლევს, შესაძლებელია შუა რიცხვებშიც, ირემს მისი დამამშვენებელი რქები ჩამოსცვივა და ეშხსა და ლაზათს დაუკარგავს დროებით. ძველად ტყუილად კი არ უთქვამთ, „ურქო ირემი ვირსა ჰგავსო“. მაგრამ ირემს ორ-სამ თვეში რქები გაეზრდება და ისიც ძველ იერსა და სილამაზეს კვლავ აღიდგენს.

ხალხში გავრცელებულია აზრი, თითქოს ირმის რქებზე შტოთა რაოდენობა შეესაბამება ცხოველის წელთა რიცხვს, ე. ი. რამდენი შტოცაა რქებზე, იმდენი წლისაა მისი პატრონი, რაც არ არის სწორი. ხშირია შემთხვევები, როდესაც ხან-

დაზმულ ირემს რქებზე უფრო ცოტა შტოები აქვს, ვიდრე ახალგაზრდას. ზოგჯერ ერთ-ერთ რქაზე შტოთა რაოდენობა მეტია, ხოლო მეორეზე — ნაკლები. არის ხოლმე ისეთი შემთხვევებიც, როცა ირემს რქებზე უფრო ნაკლები რაოდენობის შტოები უვითარდება, ვიდრე წინა წელს ჰქონდა. რქებზე შტოთა რაოდენობის მეტნაკლებობა ცხოველის ჯანმრთელობაზეა დამოკიდებული.

აქვე საჭიროა აღინიშნოს, რომ ირმის რქები მტკიცე კავშირშია სასქესო ჯირკვლებთან. მაგალითად, თუ ირემს დაეკოდავთ რქების ჩამოცვივნამდე, მას რქები შერჩება, ხოლო თუ ამ ცხოველს დაეკოდავთ რქების ჩამოცვივნისთანავე, რქები აღარ ამოუვა.

ირემი ტყეების ბინადარია. მაგრამ იქ, სადაც მას არა სდეენიან, ტყისპირებშიც გამოდის ხოლმე. აღნიშნულია შემთხვევები, როდესაც ირემი ვენახში შეჭრილა და რქებით ვაზებს შორის გახლართულა.

ირემს ზიენში გულმოდგინედ იცავენ ყველგან და წელიწადის ყოველ დროს. ამითაა გამოწვეული, რომ უკანასკნელ წლებში მისმა რაოდენობამ საკმაოდ იმატა.

ჩვენი ტყეებისა და ჭალების არანაკლებ დამამშვენებელია შველი. ეს ცხოველი ადამიანის დიდი სიყვარულით სარგებლობს, თუმცა ეს არ ითქმის ბრაკონიერთა შესახებ, რომლებიც უწყალოდ ელეტენ ბუნების ამ მშვენებას.

სილამაზით ვაცი შველი გამოირჩევა, რომელსაც მოკლე რქები ამშვენებს. ამ უკანასკნელებზე ორ-ორი ან სამ-სამი შტოა ხოლმე. გაზაფხულის პირველ ნახევარში ვაცის რქები ნაზი ბალნით შემოსილი კანითაა დაფარული, რომელიც თანდათანობით სძვრება და ზაფხულის დასაწყისისათვის კანი მთლიანად სცილდება. არც ნეზზე შველს აკლია სილამაზე და ეშხი.

შველი უმთავრესად შეჩხერ ტყეებში ბინადრობს. უფრო ისეთ ადგილებს ეტანება, სადაც კორდები და ახოებია, რომლებშიც ღამ-ღამობით საძოვრად გამოდის.

შველს, განსაკუთრებით ნორჩსა და უსუსურ ნუკრებს, ბევრი მტერი ჰყავს. მას თავს ესხმიან და გლეჯენ მგლები,

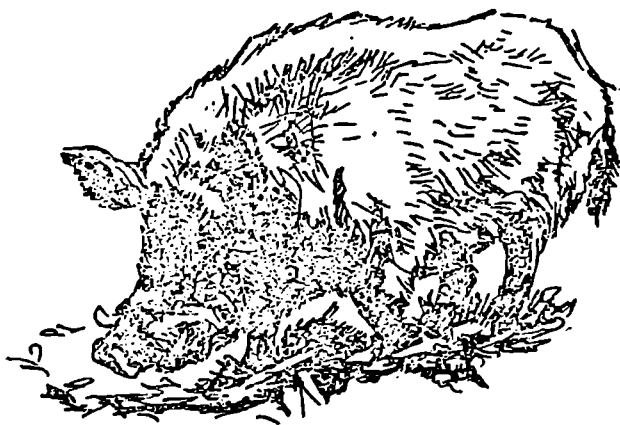


შელი.

ტურები, მელები, ფოცხვერები, გარეული კატები, ზოგჯერ კვერნა, არწივი, ჭოტი და სხვ.

შელზე ნადირობა ამჟამად აკრძალულია ყველგან და წელიწადის ყველა დროს. ამის გამოა, რომ მისი რაოდენობა საქართველოს მრავალ ადგილას თანდათანობით მატულობს.

შელის მკეობის ხანგრძლიობა 9 თვემდე აღწევს. შობს ჩვეულებრივ ორ ნუკრს, ზოგჯერ სამს ან ერთს, იშვიათად — ოთხს. ახლად შობილი ნუკრი პატარა და მეტად უმწეოა. იგი რამდენიმე დღის განმავლობაში ერთსა და იმავე ადგილას რჩება, სანამ ოდნავ მაინც მომაგრდებოდეს და ღედის უკან სიარულს შესძლებდეს.



ჯარეული ღორი.

ნუკრის სხეული პირველი თვეების განმავლობაში სწორ-
ხაზოვნად განლაგებული თეთრი ხალებითაა მორთული.

საქართველოს მრავალ ტყესა და ქალებში ბინადრობს
ჯარეული ღორი. იგი ეტანება ისეთ ადგილებს, სადაც ტბო-
რები და ჭაობებია, აგრეთვე მდინარეთა სანაპიროებს. გარ-
ეული ღორები ცხოვრობენ კოლტების სახით, რომლებშიც
ინდივიდთა რაოდენობა 4 — 100-მდე აღწევს. მაგრამ ხანდაზ-
მული, ბებერი ტახი მეტწილად განმარტოებით ძოვს ხოლმე.
ხურაობის პერიოდში მასთან შეიძლება თავი მოიყაროს 2 — 3
ნეზემა.

შუა გაზაფხულზე ტყეებში შევხვდებით ხოლმე დედა
ღორებს, რომლებთანაც ჩვეულებრივ 6 — 8 გოჭია. ამ უკანას-
კნელთა ტანი აჭრელებულია გასწვრივი . ღია ფერის ზოლე-
ბით. ზრდასთან ერთად ეს ზოლები თანდათანობით მუქდება
და ბოლოს მოზრდილი გოჭი შავ ფერს ღებულობს. დედა
ღორი გოჭების კვებასა და მოვლაში ენერგიულად ზრუნავს.
მტრების თავდასხმების შემთხვევაში მათ თავისი ბასრი ეშვე-
ბით უმასპინძლებს.

ჯარეული ღორი ჩვენი სანადირო ფაუნის მნიშვნელოვანი

ობიექტია. ღორზე ნადირობა ამჟამად აკრძალულია ყველგან, რის შედეგადაც მისმა სულადობამ თანდათანობით იმატა.

ულრანი ტყეების ბინადარია ძვირფასი ბეწვის მქონე ტყის კვერნა, რომელსაც სხვაგვარად ბეწვეულის მრეწველები „რბილ კვერნას“ უწოდებენ. ტყის კვერნა ბუდეს იკეთებს მაღალ ხეზე, ფულუროში. იგი მთელი ღამის განმავლობაში გამალებით დახტის ტოტიდან ტოტზე, ხიდან ხეზე. მიწაზე იშვიათად ჩამოდის და მეტ დროს ხეზე ატარებს.

ტყის კვერნა იკვებება როგორც ცხოველებით, ისე კენკრით, ხილით, წიწიბოთი, წაბლით, თხილით და სხვ.

ზოგან შესაძლებელია შეეხვდეთ თეთრყელა კვერნასაც, რომელიც ბეწვეულის მრეწველთა შორის ცნობილია „მაგარი კვერნის“ სახელით. ეს სახეობაც ძვირფასი ბეწვის მატარებელია.

ძვირფასი ბეწვეული ცხოველია წავი, რომელიც საქართველოში საკმაოდ ფართოდაა გავრცელებული, თუმცა ყველგან გვხვდება თითო-ოროლა ეგზემპლარის სახით. იგი ბუნაგს იკეთებს თევზით მდიდარი მდინარეებისა და ტბების სანაპიროებში. თევზის გარდა მის სანუკვარ საკვებს შეადგენს ბაყაყები, გველები, ლოკოკინები, კიბოები, კიებზი, ფრინველები და მათი კვერცხები.

წავი წყალში მარჯვედ ცურავს და ყვინთავს, მიწაზე კი მოუხეშავად და ნელა დადის.

წავი ადრე გაზაფხულზე მძუნაობს, ზოგჯერ ზამთრის დამლევსაც კი. მისი მაკეობა გრძელდება 60 დღემდე. შობს 2 — 5 თვალაუხილავსა და უსუსურ ნაშიერს, რომლებსაც თვალები 9 — 10 დღის ასაკში ეხილებათ.

მტაცებელ ცხოველთა შორის ყველაზე პატარაა დედოფალა (მას ქართლში თრითინას უწოდებენ, ხოლო იმერეთში — სინდიოფალას). ზოგიერთი მათგანის წონა 50 გრამს არ აღემატება, ხოლო ზოგისა 75 — 100 გრამამდე აღწევს. დედოფალა, მიუხედავად მისი პატარა ზომისა, მეტად დიდგულაა. იგი თავს ესხმის ზოგიერთ ისეთ ცხოველს, რომელიც მას რამდენჯერმე აღემატება ზომა-წონით, და გამარჯვებულიც გამოდის. დედოფალა საკმაოდ სისხლის მოყვარული ნადი-

რია. მას არ შეუძლია გულგრილად უყუროს მის ახლო ცოცხალ ორგანიზმს: დანახვისთანავე თავს ესხმის.

გაზაფხულის დასაწყისში დედოფალა მძუნაობს. მისი მაკეობა გრძელდება ორ თვემდე. შობს ცხრამდე უსუსურსა და თვალუხილავ ნა-
შიერს, რომლებიც სწრაფად იზრდებიან. ზოგიერთ წლებში, როდესაც საკვები ბა-
ზა უზვადაა, ე. ი. დო-
დი რაოდენობით მო-
იპოვებიან თავვისებ-
რი მღრღნელები, დე-
დოფალა წელიწადში ორჯერ მრავლდება.



• დედოფალა.

დედოფალა დიდი რაოდენობით ანადგუ-
რებს მავნე მღრღნე-
ლებს — მემინდვრიებს, ტყისა და მინდვრის თაგვებს და სხვ. ცნობილია, რომ ეს მტაცებელი წელიწადში 3000-ზე მეტ თავვისებრ მღრღნელს სპობს. თუ გავითვალისწინებთ, რომ თითოეული ამ მღრღნელთაგანი თავისი სიცოცხლის განმავლობაში სულ ცოტა ერთ კილოგრამ მარცვლეულს გა-
ანადგურებდა, მაშინ ცხადი იქნება, რომ ერთი დედოფალა სახალბო მეურნეობას ყოველწლიურად სამ ტონამდე მარცვ-
ლეულს უზოგავს.

მართალია, ზოგან დედოფალა შინაურ ფრინველთა წიწი-
ლებსა და ქუქებსაც ხოცავს ხოლმე, მაგრამ ეს ხდება იმ შემ-
თხვევაში, როდესაც აღნიშნულ ფრთოსანთა მიმართ ყურა-
დღება მოდუნებულია და ისინი ნაკლებ არიან დაცული.

დედოფალას ადვილად ვიცნობთ: მას მუცლის მხარე თეთ-
რი აქვს, ხოლო ზურგის მხარე — მუქი მურა. კუდის წვერი
შავია.

გაზაფხული თავისებურ დაღს ასვამს ნადირებს: ამ დროს ისინი შესამჩნევად „უშნოვდებიან“. ეს კი იმიტომ გამოწვე-
ული, რომ მიმდინარეობს განგური — ბეწვის ცვლა.

აი, ავიღოთ თუნდაც ჩვენი მშვენიერი ქორბუდა. ზამთრის დამლევს იგი შემოსილი იყო გრძელი და ხშირი მატყლით. გაზაფხულის ამინდმა თავისი ზემოქმედება იქონია. მას ბლუ-ჯა-ბლუჯად სცვია მატყლი. იგი თანდათანობით იქუცება. ერთი შეხედვით შთაბეჭდილება იქმნება, თითქოს ირემს ქეცი ან ბალნისძქამელი გაუჩნდაო. მაგრამ არც ერთია და არც მეორე. მას ბალანი ბუნებრივად სცვია და იგი განგურობას გაზაფხულის დამლევამდე დაამთავრებს. განგურის დამთავრებისას მას რამდენადმე ეცვლება შეფერადებაც: უფრო ღია ფერის ხდება.

ასევე ითქმის შვლის მიმართაც. გარეული ღორი, ტყის კატა. ფოცხვერი, კვერნა და სხვანიც ამავე პერიოდში განგურობენ.

როდესაც ტყეში მოგზაურობთ, ბარდებში ან ბუჩქებში, ხის ქერქზე ვპოულობთ „ნაბდის ძველასავით“ ჩამოკიდებულ მატყლის ფთილებს. მათი მიხედვით ადვილად შეგვიძლია დავადგინოთ, თუ ვის გაუვლია ამ ადგილას. აი, მაგალითად, ბარდებში გამძვრალა ტახი და ჯაგრების მთელი გუნჯალი დაუტოვებია. ხეზე აფოთებებისას დათვს დიდძალი მატყლი ჩამოსცივინია და ხის ქერქზე გამოსდებია. მგელს მოუხდა ვიწრო გასაძვრომში გასვლა და ბარდებში მატყლის მოზრდილი ფთილები დატოვა. ერთი სიტყვით, გაზაფხული ის პერიოდია, როდესაც ნადირები იცვლიან ზამთრის თბილ ქათიბს და გაზაფხულის მსუბუქი სამოსით ირთვებიან.

განგურის ხანგრძლიობა დამოკიდებულია ცხოველის ფიზიკურ მდგომარეობაზე. თუ ნადირი ჯანმრთელია, იგი ჩვეულებრივ ორ-სამ თვეში ამთავრებს განგურს, ხოლო ავადმყოფი, ცუდად გამოზამთრებული ცხოველის განგურმა შესაძლებელია გაზაფხულამდე გასტანოს, ზოგიერთს კი მომავალ ზამთრამდეც კი შეჰყვეს. ასეთი ცხოველი გარეგნულად დაძაბუნებულად გამოიყურება.

ჩვენს ტყეებში მრავლად გვხვდება ნაირგვარი ხელფრთიანები. მათ შორის შესაძლებელია შევნიშნოთ ჩვეულებრივი ღამურა, მეღამურა, მღამიობი, მაჩქათელა, ცხვირნალა და სხვ. ბევრი მათგანი თავს აფარებს ძველ შენობათა ნანგრევებს,



ლამერა.

ადამიანის საცხოვრებელს, გამოქვაბულებს, მღვიმეებს, ზოლო ზოგმა კი შეიძლება ხის ფულუროში მოიკალათოს. ბევრი ხელფრთიანთაგანი გაზაფხულზე ჩვენსა სამხრეთის თბილი ქვეყნებიდან მოფრინავს და აქ შემოდგომამდე რჩება.

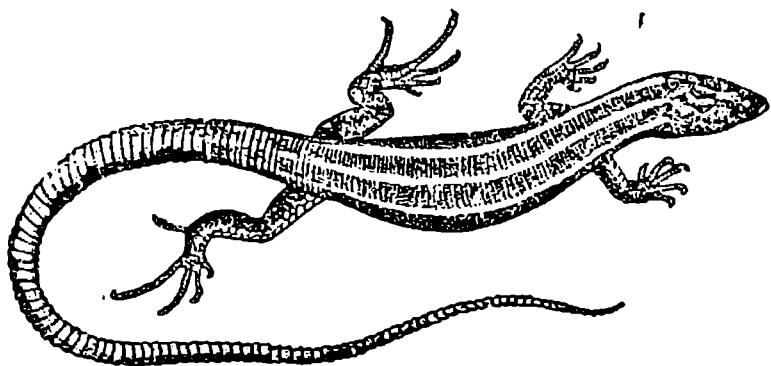
ხელფრთიანების უმრავლესობა დაფრინავს და სარჩოს შოულობს ღამ-ღამობით, ზოგნი დაფრინავენ საღამო ჟამს, რიგი ფორმები კი გათენების ხანს.

ხელფრთიანები დიდი რაოდენობით ანადგურებენ მავნე მწერებს, რითაც სახალხო მეურნეობისათვის მნიშვნელოვანი სარგებლობა მოაქვთ.

ჰვეწარმავლები

საკმაოდ ნაირგვარი სახეობებით არიან წარმოდგენილი საქართველოს ტყეებში ჰვეწარმავლები.

აღმოსავლეთ საქართველოს მთაგორიან ადგილებში, კლდეთა ნაპრალებში, ნაშალი ლოდების ქვეშ თავს აფარებს ჯოჯო, რომელიც ძირითადად მწერებით იკვებება. თითქმის ყველგან მოიპოვება ბოხმეჭა. იგი ზღვის დონიდან ვერტიკალურად 2200 მეტრამდე ვრცელდება. ტყეებში, განსაკუთრებით უხვობსა და ველობებზე, ხშირადაა გველბოკერა. ბოხმეჭა და გველბოკერა უფეხო ხელიკებს წარმოადგენენ, თუმცა გარეგნულად რამდენაღმე გველებს გვანან. ამ ჰვეწარმავლებს სატყეო მეურნეობისათვის მნიშვნელოვანი სარგებლობა მოაქვთ მავნე მწერების განადგურებით. ტყეებში მრავლად გვხვდება ნაირგვარი ხვლიკები — ზოლებიანი, მარდი, საშუალო და სხვ. ისინი ხან აქ და ხან იქ გადაგვირბენენ



ხელიკი.

ბოლმე წინ. ზოგჯერ, თუ ძალიან ცხელა, ხელიკები ადიან ხეზე, იქ ისვენებენ და მწერებზე ნადირობენ.

არის შემთხვევები, როდესაც შემოგეყრებათ ორკუდიანი ხელიკი. ეს რეგენერაციის მკაფიო მაგალითია. ხელიკს კუდზე ხელი რომ წავავლოთ, იგი კუდს ხელში მიგვატოვებს და კუდმოწყვეტილი მახლობელ სამალავში შეაფარებს თავს. ასეთ „თვითდასახიჩრებას“ ავტოტომია ეწოდება, რაც დამახასიათებელია მრავალი ცხოველისათვის, მათ შორის ზოგიერთი ხელიკისნაირთათვის. ხელიკი კუდის დაკარგულ ნაწილს თანდათანობით აღიდგენს. თუმცა ამ ახალ კუდში ზერხემლის მალეების ნაცვლად გრძელი ერთიანი სიმი ვითარდება. ამასთან, კუდის სიგრძე და შეფერილობაც რამდენადმე განსხვავებულია ნორმალურისაგან.

შესაძლებელია ხელიკს ხელოვნურად გამოვებათ 2 — 5 (და მეტი), კუდი. ამ მიზნით მისი კუდი ბასრი დანით (ან სამარ-თებლით) რამდენიმე ადგილას ისე გადავჭრათ, რომ იგი არ მოწყდეს. შემდეგ, კარგი ქვეებისა და მოვლის პირობებში, ხელიკს ყოველ გადანაჭერზე თითო პატარა კუდი ამოუვა.

აქვე საჭიროა აღინიშნოს, რომ კუდის მოწყვეტა ხდება ნერვული გაღიზიანების შედეგად, მაგალითად, ახლად მკვდარი ხელიკის კუდზე ხელი რომ წავავლოთ, თუნდაც ძლიერ გავწიოთ, იგი არ მოწყდება. მკვდარი ხელიკი თავით რომ დავ-

კიდრთ და კუდზე საკმაოდ მძიმე ტვირთი მოვაბათ, კუდი მაინც არ მოწყდება. შეიძლება ვიმოქმედოთ ათჯერ უფრო მეტი ძალით, ვიდრე ცოცხალი ხელიკის შემთხვევაში, მაგრამ კუდი მაინც თავის ადგილას იქნება. ამგვარად, როგორც დავინახეთ, ეს მოვლენა ძალის დატანებასთან კი არ არის დაკავშირებული, არამედ ნერვულ გაღიზიანებაზე და ცხოველის თავდაცვით შეგუებას წარმოადგენს..

საყურადღებოა ისიც, რომ ხელიკს კუდი სწყდება არა მალეშს შორის, არამედ ცალკეული მალა თითონ ტყდება შუაზე.

ჩვენს ტყეებში საკმაოდ ნაირგვარი გველი ბინადრობს. მათ შორის ზოგიერთი შხამიანია, ხოლო უმრავლესობა — უშხამო.

არა მარტო ცოცხალი ან მკვდარი გველის დანახვა ძიწუნებს წდამიანს, არამედ ზოგი კრთება გველის პერანგის ან გველის სურათის დანახვისას. ზოგიერთს გველის სახელის გაგონებაზე ტანში ჟრუანტელი უვლის. ბევრს ეს ქვეწარმავალი არც უნახავს, მაგრამ მისი გაგონება და გახსენება ზარავს. გველი ადამიანს სძულს ყველა შემთხვევაში: იცნობს მის აკარგიანობას თუ არა.

გველი: სიმბოლო იყო სიივის, მზაკვრობის, მოლაღატეობის, დაუნდობლობის, მუხანათობის, გამცემლობისა და სხვ. მაგრამ ამავე დროს გველი სიმბოლო იყო სიბრძნისა, სამკურნალო ხელოვნებისა და სხვ.

ასკლეპიოსის, ძველი ბერძნების მედიცინის მითოლოგიურ ღმერთს, თავის მოღვაწეობის ნიშნად ხელში ეპყრა კვერთხი, რომლის ირგვლივ შემოხვეული იყო გველი. აქედანვე იღებს სათავეს ისიც, რომ ამჟამად მედიცინის მეცნიერებათა ემბლემად გველია გამოსახული: მას ხატავენ რეცეპტებზე, სამკერდე ნიშნებსა და სხვ.

ძველ დროში ებრაელებს გველი კერპად ჰყავდათ მიჩნეული და მას თაყვანს სცემდნენ. ასევე თაყვანს სცემენ გველს აფრიკის ზოგიერთი ტომები, რომელთაც იგი თავიანთ წინაპრად მიიჩნიათ. ცხადია, ამ ადგილებში გველის მოკლა დიდ უბედურებად ითვლება.

იტალიის რიგ ადგილებში ჯერ კიდევ წარსულ საუკუნეში გველებს ექიმბაშები იყენებდნენ სამკურნალო მიზნით (ზოგან ეს ტრადიცია ახლაცაა შემონახული). ასე, მაგალითად, მოხარშულსა და შემწვარ გველებს ან მისი გულისა და ღვიძლის ფხვნილისაგან შემზადებულ სუპსა და სხვა სახის ნახარშებს ავადმყოფებს გამოუწერდნენ ხოლმე მალარიის, ეპილეფსიის, ყვავილის, მუნის, სურავანდის, კეთრის, დამბლის, კბილების დაავადებისა და სხვათა სამკურნალოდ. ცხადია, ასეთი „უნოჯერსალური“ წამლის წყალობით მრავალი ავადმყოფი ესალმებოდა წუთისოფელს.

იმავე ადგილებში გველის ქონი საუკეთესო ნივთიერებად ითვლება კრილობის ან დაჟეჟილი ადგილის სამკურნალოდ, ხოლო ქალები ქონს სახეზე ისვამენ, რათა მოიცილონ ნაოჭები და კანის ფერი გაიმშვენიერონ.

ბიბლიური მითების მიხედვით, ებრაელების წინასწარმეტყველმა მოსემ ხალხის დასაწყნარებლად აღმართა კვერთხი, რომელზეც გველი იყო შემოხვეული.

ეგვიპტელები ასპიტს თვლიდნენ საღეთო ქმნილებად. მას ათაქსებდნენ ხოლმე იზიდას გვირგვინის გარშემო. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ ეს გველი არაა წარმოშობილი ადამიანის დასადუჰად. შათი ზრით, ასპიტი ზოცავს ავ ხალხს, ხოლო კეთილებს ზოგავს. თითქოს იზიდა ამ გველს გზავნის ყველაზე დიდი დამნაშავეს წინააღმდეგ.

ძველ ეგვიპტეში ფარაონები თავიანთ გვირგვინზე ატარებდნენ ასპიტის გამოსახულებას უძლეველობის ნიშნად.

რიგ ქვეყნებში გველს სამხედრო საქმეში იყენებდნენ. მაგალითად, აფრიკის ზოგიერთი ტომები საომრად გამგზავრების წინ შუბის წვერებს გველის შხამში ლესავდნენ.

ჰანიბალმა თავის უკანასკნელ ბრძოლაში მოწინააღმდეგის გემებზე შხამიანი გველებით სავსე ქოთნები გადაისროლა. ქოთნები დაიშტვრა და გველები გემბანზე გამოცოცდნენ, რის გამოც შეშინებული და დამფრთხალი ეკიპაჟი გაიფანტა. ამან კი ჰანიბალს გამარჯვება მოუტანა.

ჩვენში დიდ ლანძღვად ითვლება, თუ ვინმეს „გველს“ ან „გველის წიწილს“ უწოდებენ.

როდესაც ვინმეს რამეს დაუშავებენ, იტყვიან ხოლმე „გველი შემიწვაო“ ან „გველი შემაჭამაო“, ე. ი. პეტად წა-
მიხდინა საქმე, დამღუპა, დამანელა, კერაზე წყალი დამისხაო.

თუ ვინმე ძლიერ გამწარდა ან შეშინდა და ამის შედეგად წამოხტა, ამბობენ „გველნაკბენივით წამოვარდაო“ ან „გველ-
ნაკბენივით უკან გახტაო“ და ა. შ.

უკიდურესი გაჭირვების გამოვლისას იტყვიან „გველის
თხაში გაძვრაო“ ან „გველის სოროში გაძვრაო“, ხოლო სა-
შინელი განსაცდელიდან გადარჩენილ ადამიანზე — „გველის
პირიდან დააღწია თავიო“.

დადარდინებულსა და გაბოროტებულ ადამიანზე ამბო-
ბენ „ნეტა რა გველმა უკბინაო“ და სხვ.

ზოგ ადამიანზე, რომელიც თვალდაუხამხამებლად და გუ-
ლის შემაზრზენად იყურება, ლანძღვის კილოთი იტყვიან ხოლ-
მე „გველივით იყურებაო“ ან „გველივით გამოხედვა აქვსო“.
როგორც ჩანს, ასეთი ხატოვანი გამოთქმა იქიდან გამომდინ-
ნარეობს, რომ გველი თვალს არ ახამხამებს, რაც იმის შედე-
გია, რომ ამ ქვეწარმავალს ზედა და ქვედა ქუთუთო ურთი-
ერთთან აქვს შეზრდილი და გამჭვირვალე აპკადაა გადაქცე-
ული. ბუნებრივია, ასეთ ვითარებაში გველი თვალს ვერ
დაახამხამებს.

ჩვენში გველი იმდენად სძულთ, რომ მრავალ ადგილას
მას სახელის ნაცვლად უწოდებენ: „მცურავს“, „უხსენე-
ბელს“, „უსახელოს“, „ურწმუნოს“, „უწმინდურს“, „უნასს“,
„წყეულს“, „შაგჩოხიანს“, „ავსულს“, „ბოროტს“ და ვინ
იცის კიდევ რას.

როდესაც საუბარში გველზე ჩამოვარდება ლაპარაკი, იტ-
ყვიან ხოლმე: „ვიღაც გეძრახავსო“, „ჩვენზე ძვირს ლაპა-
რაკობენო“, „ვიღაცა გვლანძღავსო“ და ა. შ.

გველის შესახებ ბევრი ლეგენდა და ზღაპარია შეთხზული.
ვისაც გველის ბიოლოგიაზე წარმოდგენა არა აქვს, ისინი სარ-
წმუნოდ მიაჩნია. ბევრს ჰგონია, რომ გველს შეუძლია ძროხა
მოწოვოს ან ადამიანს პირში ჩაუძვრეს. ზოგნი იმასაც ირწუ-
მუნებიან, რომ გველი მძინარე ადამიანს თავს უხვრეტს და
შიგ უძვრება.

დღეს სასაცილოდ გვეჩვენება ჩვენი წინაპრების გადმოცემანი, თითქოს გველი იყოს „ნატერის თვალის“ მფლობელი და მას, ვინც ამ „თვალს“ ხელში ჩაიგდებს, ყველა ნატვრა აუსრულდება.

გველები არიან უშხამოები და შხამიანები. ზოგიერთი შხამიანი გველი სახიფათოა ადამიანისათვისაც.

წყალსატევების მიდამოებში ხშირად გვხვდება წყლის ანკარა და ჩვეულებრივი ანკარა. ამ უკანასკნელს თავზე მარჯვნივ და მარცხნივ მოყვითალო ან ნარინჯისფერი თითო ხალი აქვს. ამის გამოა, რომ მას ზოგ ადგილას „საყურეებიან გველს“ უწოდებენ, თუმცა ამ ნახატს საყურეებთან საერთო არაფერი აქვს. ეს გველები ძირითადად ბაყაყებით, თევზებითა და მცირე ზომის თავვისებრი მღრღნელებით იკვებებიან.

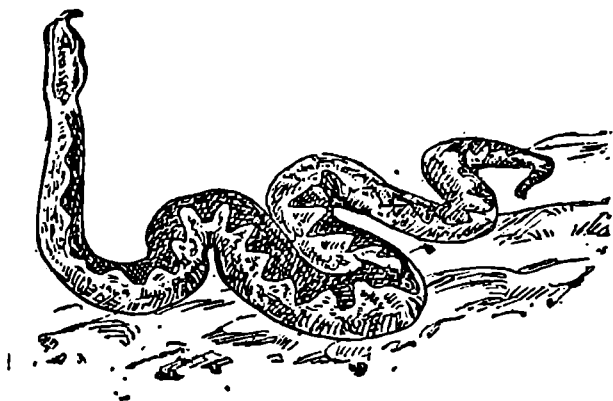
წყალსატევების მახლობლად გავლისას შესაძლებელია ზოგჯერ შემოგესმათ ბაყაყის საცოდავი ყიყინი. დარწმუნებული უნდა იყოთ, რომ იგი რომელიმე ამ ანკარათაგანს პირში ჰყავს გამოჭერილი და ცოცხლად ყლაპავს მას.

ზოგ ადგილას ბუჩქზე გაწოლილი შეიძლება ვნახოთ მუცელყვითელი მცურავი: იგი ჩასაფრებულია და ელის პატარა მგალობელ ფრინველებს, რომლებსაც მოხერხებულად იჭერს და ყლაპავს. ზოგან გვხვდება ფერადი მცურავი და ამიერკავკასიური მცურავი.

დასავლეთ საქართველოს რიგ ადგილებში მოიპოვება კავკასიური გველგესლა, რომელიც შხამიანია და ადამიანისთვისაც ზოგჯერ სახიფათო შეიძლება გახდეს. თრიალეთისა და გურია-აჭარის ქედების ტყეებში ბინადრობს აგრეთვე შხამიანი ცხვირჩქოსანი გველგესლა. ქვების ქვეშ ან მღვპობი ჭირკვლების ქვეშ შეიძლება ვნახოთ ბრუცა, რომელიც მნიშვნელოვანი რაოდენობით სპობს მწერებს.

ზოგჯერ გველები აცოცდებიან ხოლმე ხეებზეც და გაწვებიან ტოტებზე: ამით ისინი თავს აღწევენ მიწის ზედაპირის სიცხეს, გრილდებიან და თან ესაფრებიან თავიანთ მსხვერპლს — პატარა ფრთოსნებს.

ზოგჯერ გაუფრთხილებლად ხელს ჩაყოფთ ხის ფულუროში ან რომელიმე ფრინველის ბუდეში იმ იმედით, რომ

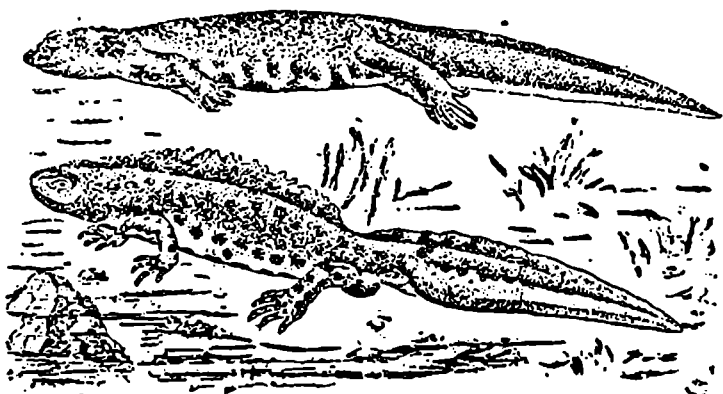


ცხირაქოსანი გველგესლა.

ფრინველთა ბარტყებს ნახავთ. მაგრამ ხელი რაღაც ცივს შეეხება. ხელს მაშინვე. გველნაკბენივით ამოიღებთ და, თუ გამბედაობამ არ გიღალატათ, შიგ-ჩაიხედავთ. ნახავთ, რომ მასში გველია. იგი გორგალივით დახვეულა და შეშინებული ენას გარეთ ჰყოფს. მას მოუსწრია ბუდის შიგთავსის — კვერცხების ან ბარტყების გადაყლაპვა. უმეტესად ესენი არიან ხოლმე უშხამოები, მაგრამ შესაძლებელია იყოს შხამიანიც. მაშინ კი ბუდეში ხელს ჩამყოფს კბენა არ ასცდება. ასეთ შემთხვევაში საჭიროა სასწრაფოდ სამედიცინო დახმარების მიღება.

[აღმოსავლეთ საქართველოს მრავალ ადგილას გვხვდება ხმელეთის კუ, რომელიც ხშირად მოიპოვება ტყეებშიც, და ზღვის დონიდან 1150 მეტრამდე აღწევს. იგი მცენარეულობით იკვებება. საქართველოს მრავალ წყალსატევში, განსაკუთრებით ტბებში, ტბორებსა და ქაობებში, ცხოვრობს ქაობის კუ, რომელიც ბაყაყებით, თევზებითა და უხერხემლო ცხოველებით იკვებება. ზოგჯერ ქაობს წყალში მცურავ ბატისა და იხვის ქუქებსაც. თევზმეურნეობის ადგილებში თევზის განადგურებით ქაობის კუს მნიშვნელოვანი ზიანი მოაქვს.]

საქართველოს ტყეები წყალხმელეთა ცხოველებით არაა მდიდარი. ზოგიერთ ტბასა და ტბორებში გვხვდება სხვადასხვა სახეობის ტრიტონები. ისინი განსაკუთრებით მრავლად არიან აჭარაში, გურიაში, ბაკურიანის მისადევრებში, ცივის ქედზე (თელავთან) არსებულ ტბორებში და სხვ. ტრიტონს ზოგ ადგილას „ვაგლახას“ უწოდებენ. მართლაც, ეს ცხოველი ხმელეთზე ვაი-ვაგლახით დადის, თუმცა წყალში მარჯვედ დასცურავს.



ტრიტონი.

ზევით — დედალი; ქვევით — მამალი.

ანტიკური მითების მიხედვით, ტრიტონი იყო ზღვის დემონი, პოსეიდონისა და ამფიტრიტეს შვილი, ნეპტუნის თანამგზავრი. იგი ზღვის ფსკერზე ოქროს სასახლეში ცხოვრობდა. ტრიტონს ჰქონდა ადამიანის ტანი და თევზის ბოლო. ახასიათებდა მხეცის კბილებით მოჭედილი განიერი პირი, მწვანე თმები, ლაყურები, რომლებიც ყურებთან ჰქონდა. ტრიტონი ზღვის სტიქიას მართავდა განსაკუთრებული ნიჟარით (კონხათი), რომელშიც ჩასძახებდა ხოლმე.

ბორჯომის ხეობის, გურიისა და აჭარის ღელეებსა და ნა-

კადულებში ხშირადაა კავკასიური სალამანდრა, რომელსაც გრძელკუდა სალამანდრასაც უწოდებენ.

ძველად ფიქრობდნენ, რომ სალამანდრა „ცეცხლგამძლეა“, ესე იგი ცეცხლში არ იწვის. ამით იყო გამოწვეული, რომ ხანძარსაწინააღმდეგო დამზღვევ საზოგადოებებს თავიანთ ემბლემად სალამანდრა ჰქონდათ მიჩნეული.

თითქმის ყველგან გვხვდება ვასაკა. იგი ხის ფოთლებზეა ხოლმე წამოსკუპული და ჩასაფრებული. მახლობლად მფრინავ მწერებს მყისვე იჭერს და ყლაპავს. იგი მწვანე ფერისაა და საცხოვრებელი გარემოსადმი იმდენადაა შეხამებული, რომ ზოგჯერ შეიძლება მოტეხოთ რომელიმე ხის ტოტი და კარგა ხნის ტარების შემდეგ შეამჩნიოთ, რომ ზედ ვასაკა ზის. იგი წყალში ჩადის მხოლოდ ქვირითის დასაყრელად, შემდეგ მალე შორდება წყალსატევს და ხეებს მიაშურებს. მეტამორფოზადამთავრებული ვასაკა გამოდის წყლიდან და ხეზე ადის.

წყალსატევებში ყველგან ბინადრობენ ბაყაყები. უახლოვდებით ტბას, ტბორს, ჭაობს ან მდინარის სანაპიროს და ხედავთ, რომ სანაპიროდან წყალში პარტყა-პურტყით ცვივიან დამფრთხალი ბაყაყები.

ტყეებში ხშირადაა გომბეშო. იგი მეტწილად მღრღნელების სოროებშია ჩამძვრალი, ან ქვის ყორეში, ჭირკვის ქვეშ და სხვა მათ მსგავს ადგილებში. გომბეშო სარჩოს საძებრად დამე გამოდის, თუმცა ალაგ-ალაგ დღისითაც შეიძლება შევხვდეთ. იგი ძირითადად მწერებით იკვებება და მავნე ფორმების მოსპობით სარგებლობა მოაქვს სახალხო მეურნეობისათვის.

უხერხემლო ცხოველები

ჩვენი ტყეები მდიდარია ნაირგვარი უხერხემლო ცხოველებით. რა მწერები და ლოკოინები, ობობები და ჭიები არა გვხვდება საქართველოს ტყეებში. ბევრი მათგანი სასარგებლოა, მაგრამ მათ შორის არიან მავნე სახეობებიც, რომლებსაც სახალხო მეურნეობისათვის მნიშვნელოვანი ზიანი მოაქვთ.

აი, თქვენს წინ გაიფარფატეს ნაირგვარი ფერებით აპრე-
ლებულმა და მოხატულმა პეპლებმა. მათ დიდი დღე არა აქვთ:
უმრავლესობა რამდენიმე დღეს დაფარფატებს, ყრის კვერ-
ცებს და კვდება.

ჩვენსა ადრე გაზაფხულზე გამოჩნდება ხოლმე ლამაზი
პეპელა მელიმონე. მამალი პეპელა ყვითელი ფერისაა, ხოლო
დედალი — თეთრი. ფრთებზე ემჩნევა ნარინჯისფერი წინ-
წყლები.

წარსულში ცრურწმენებს აყოლილნი იტყოდნენ ხოლმე,
რომ გაზაფხულზე პირველად თუ თეთრი პეპელა შეგხვდა,
იმ წელიწადს სულ ჯანმრთელად იქნებოი, ხალხო. თუ ყვი-
თელი — მაშინ ავადმყოფობაშიო. შესაძლებელია, ეს იმით
აიხსნას, რომ ავადმყოფს მეტწილად ყვითელი ფერი აქვს.

ხშირად გვხვდება მშვენიერი შეფერადების მეჭინკრია,
რომლის ფრთები კაშკაშა წითელია, შავი წინწყლებით მოხა-
ტული. ფრთებს გარს აკრავს შავი არშია, რომელზეც ცის-
ფერი წინწყლები აყრია.

ადრე გაზაფხულზე დაფრინავენ ხოლმე ის ინდივიდები,
რომლებმაც გამოიზამთრეს და ახლა გასამრავლებლად ემზა-
დებიან.

მეჭინკრიას გაშლილი ფრთების სიგანე 4 — 5 სანტიმეტ-
რამდე აღწევს.

ჩვენში გავრცელებულ პეპლებს შორის ერთ-ერთი ყვე-
ლაზე მოზრდილთაგანია მეგლოვია, რომლის გაშლილი
ფრთების სიგანე 7,5 სანტიმეტრამდეა: მისი ცნობა ადვილია:
იგი იისფერ-მოშავოა, ფრთების დაბოლოებაზე შემორტყმული
აქვს განიერი მოყვითალო არშია, რომლის წინ წინწყლების
რიგია.

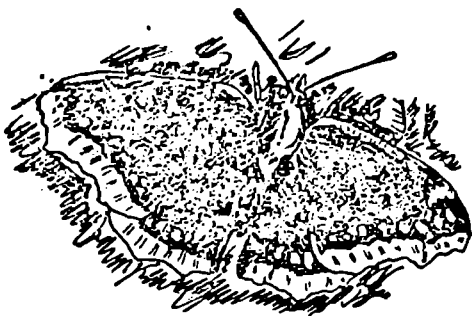
მეგლოვია ჩვეულებრივ მეჩხერ ტყეებსა და ტყისპირებ-
ში დაფრინავს. ჯდება ხეზე ან ხის ძირში მიწაზე, იშვიათად
ყვავილზე. უმეტესად ეტანება ისეთ მუხას (ან არყს), რომლის
ქერქიდანაც წვენი ჟონავს.

მეგლოვიას, ისევე როგორც მის მრავალ მონათესავეს, წი-
ნა ფეხები განუვითარებელი აქვს, რომლებიც დანარჩენებზე
მოკლეა, და ბრჭყალიც არ გააჩნია. პირის აპარატი წაგრძე-

ლებულია და ქმნის ხორთუმს, რომელიც ჩვეულებრივ სპირალურადაა დახვეული და ნიკაპის ქვეშაა ამოკეცილი. კვების ან წყლის სმის დროს პეპელა მას შლის. მაგრამ როდის შლის მეგლოვია ხორთუმს?

როგორც ჩანს, მხოლოდ მაშინ, როდესაც წყალს სვამს ან ჭამს.

აი, მაგალითად, მეგლოვია მიუახლოვდა მუხას, რომლის ქერქიდანაც წვენი ეონავს. პეპელა მასზე ჩამოჯდება, სწრაფად გაშლის ხორთუმს და დაიწყებს სითხის წოვას. შეიძლება ვიფიქროთ,



მეგლოვია.

რომ, რომ მუხის წვენის სუნმა, რომელიც საკმაოდ არმატულია, მიიზიდავს ეს პეპელა. მაგრამ ეს არ იქნება სწორი.

ჩვენ რომ ამ პეპელას პატარა ჯამით წყალი დაეუდგათ, იგი დალევს, ხოლო შემდეგ ხორთუმს დაახვევს, ნიკაპის ქვეშ ამოიკეცავს და წყალს აღარ სვამს. მაგრამ იმავე წამს იქვე პატარა ჯამით შაქრით დამტკბარი წყალი დაეუდგათ, მეგლოვია მაშინვე გახსნის ხორთუმს და დაიწყებს ტკბილი წყლის სმას. ჩვენ რომ წამით ტკბილი წყალი შევცვალოთ ჩვეულებრივით, პეპელა ხორთუმს აიკეცავს, ხოლო კვლავ რომ ტკბილი წყალი დაეუდგათ იგი ხორთუმს ისევ გაშლის და დაიწყებს ტკბილი წყლის სრუტვას. მაშასადამე, პეპელა კარგად ასხვავებს ტკბილ წყალსა და ჩვეულებრივ წყალს, თუმცა ისინი ერთიმეორისაგან სუნით არ განსხვავდებიან. ამგვარად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ამ საქმეში ყნოსვის ორგანოს როლი გამორიცხულია.

იქნებ ტკბილი და ჩვეულებრივი წყლის განსასხვავებლად მეგლოვიამ ულვაშები გამოიყენა. მაგრამ გულმოდგინე დაკვირვებისას ვხედავთ, რომ ულვაშებით იგი სითხეს არ ეხებ (ჩვენ შეგვიძლია პეპელას ისინი სულაც მოვაჭრათ, რომ

ამაში ექვი არ შეგვეპაროს). თურმე მეგლოვიას გემოვნების ორგანოები მეორე და მესამე წყვილ ფეხებზე ჰქონია. ამის დასამტკიცებლად შეგვიძლია შემდეგი ცდა ჩავატაროთ.

მეგლოვია მოვათავსოთ პატარა ყუთში ისე, რომ ფრთები აკეცილი ჰქონდეს და ფეხები გარეთ გამოყოფილი, ამასთან იგი არ უნდა ინძრეოდეს. საშიოდე დღის განმავლობაში იგი ვაშიმშილოთ და არც წყალი დავალეწინოთ.

დავიწყოთ ცდა. პატარა პინცეტით მშრალი ბამბის ფთილა ფეხებზე მივადოთ. პეპელა ფეხებს აათამაშებს, მაგრამ ხორთუმს არ გაშლის, რამდენ ხანსაც არ უნდა გავაგრძელოთ ჩვენი ცდა. შემდეგ ფეხებზე მივადოთ სველი ბამბის ფთილა. პეპელა ფეხებს აათამაშებს, მაშინვე გაშლის ხორთუმს და დაიწყებს ბამბის ფთილიდან წყლის სრუტვას. როდესაც წყლით გაძღება, იგი ხორთუმს აიკეცავს და რამდენიც უნდა ვეცადოთ აღარ გაშლის. ახლა ფეხებზე შევახოთ ტკბილ წყალში დასველებული ბამბის ფთილა. პეპელა ფეხებს აათამაშებს, მაშინვე გაშლის ხორთუმს და დაიწყებს ტკბილი ბამბიდან სითხის სრუტვას. ჩვენ რომ წამით ტკბილი ბამბის მაგიერ ჩვეულებრივი წყლით დასველებული ბამბა მივაწოდოთ, იგი ხორთუმს აიკეცავს და შეწყვეტს სრუტვას. ახლა კვლავ ტკბილი ბამბა მივაწოდოთ, პეპელა ფეხებს აათამაშებს, გაშლის ხორთუმს და დაიწყებს ტკბილი ბამბიდან სითხის სრუტვას. პეპელას შია და საკეებს იგი ტკბილი ბამბიდან ღებულობს.

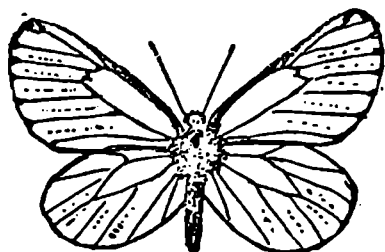
ნათქვამის დასადასტურებლად შეგვიძლია შემდეგი სახის ცდაც მოვიშველიოთ. პეპელა ხელში ფრთებით დავიჭიროთ და ფეხები თაფლში ჩავაყოფინოთ. იგი ფეხებს აათამაშებს, მაშინვე გაშლის ხორთუმს და დაიწყებს თაფლის სრუტვას. მაგრამ პეპლის ფეხებს ქვეშ თაფლს რომ სუფთა ქაღალდი გადავაფაროთ, პეპელა თაფლიდან ხორთუმს ამოიღებს; დაახვევს და ნიკაპის ქვეშ ამოკეცავს. ვცადოთ და საპრეპარაციო ნემსით გავუშალოთ ხორთუმი და თაფლში ჩავაყოფინოთ, რომელსაც იგი ხალისიანად სრუტავდა. ნემსის მოცილებისთანავე იგი ხორთუმს აიკეცავს. ახლა ფეხებს ქვემო-დან ქაღალდი მოვაცილოთ, იგი მაშინვე გაშლის ხორთუმს და განაგრძობს თაფლის სრუტვას.

ამგვარად ირკვევა, რომ პეპელას გემოვნების ორგანოები მეორე და მესამე წყვილ ფეხის წვერებზე ჰქონია.

მეცნიერებმა დაადგინეს, რომ პეპელას ფეხის წვერებზე გემოვნების ორგანო ორასორმოცდაათჯერ უფრო მგრძნობიარეა, ვიდრე ადამიანის ენისა.

ტყეში აქა-იქ დაფრინავენ მოზრდილი პეპელები, რომელთა გაშლილი ფრთების სიგანე 7 სანტიმეტრამდე აღწევს. ესაა კუნელის პეპელა.

ზშირია შემთხვევები, როდესაც გაზაფხულზე კუნელის, კვრინჩხის, ვაშლის, ღოღნოშოს და სხვათა ფოთლებზე გამჩნევთ მკვეთრი წითელი ფერის რაღაც სითხის წვეთებს. ზოგჯერ ასეთი სითხით ხის ფოთლების დიდი ნაწილია მოთხუპნული. შთაბეჭდილება იქმნება, თითქოს ამ



კუნელის პეპელა.

ხეზე სისხლია მისხმულიო. ძველად ამის დამნაშავე უმეცარნი და ცრუმორწმუნენი თხზავდნენ ხოლმე ზღაპრებს „სისხლის წვიმების“ შესახებ, თითქოს ამ არემარის მიმართ ღვთის რისხვაა ჩამომდგარი და სასჯელად ღმერთს „სისხლის წვიმა“ მოუყვანიაო. ცხადია, „ღვთის რისხვის“ თავიდან ასაცილებლად ცრუმორწმუნეებს სჭირდებოდათ პარაკლისის გადახდა, სანთლების დანთება, ხატისათვის ან ეკლესიისათვის შესაწირის გაღება ან საღვთოს დაკვლა, შელოცვა, კურთხევა და სხვ.

სინამდვილეში „სისხლის წვიმის“ მომყვანი არის კუნელის პეპელა. ეს ფრთაფარფატა ფოთლის ქვედა ზედაპირზე დებს მსხვილ კვერცხებს. მათგან გამოჩეკილი მატლები ჯგუფად ცხოვრობენ და საერთო „ბუდე“ იკეთებენ, რისთვისაც ფოთლებს შორის ქსელს ხლართავენ. გამხმარი ფოთლები — კუნელის პეპლის „ბუდე“ — მთელი ზამთრის განმავლობაში ხეზე ჰკიდია. გაზაფხულზე კუნელის პეპლის მატლები ამთავრებენ განვითარებას და ქუპრდებიან. შემდეგში კი ქუპრი-

დან პეპელა გამოდის. სწორედ ამ დროს პეპელა უკანა ნაწლავიდან უშვებს რამდენიმე წვეთ მკვეთრი წითელი ფერის სითხეს, რომელიც ხის ფოთლებს ღებავს. და თუ ამ ჭუპრების რაოდენობა დიდია, მაშინ ხის ფოთლების მეტი ნაწილი წითლად იღებება, რაც ცრუმორწმუნეთა და უმეცართა შორის ქმნის ყალბ წარმოდგენას „სისხლის წვიმების“ შესახებ.

ტყეში ხშირად გვხვდება ირმის, შვლის, ზოგან შინაური ძროხისა და კამეჩის ნაკელი. აკვირდებით მას და ხედავთ, რომ მას ახვევია აუარებელი შავ-შავი ხოჭოები. ისინი ერთ ფუსფუსსა და საქმიანობაში არიან. შემოჰკარით ტაში, ფეხით დააბრაახუნეთ მიწაზე, ან დაიყვირეთ, ხოჭოები მაშინვე გაიჩინდებიან, წამიც და... ისინი აფრინდებიან და სხვადასხვა მიმართულებით გაიფანტებიან. ნახევარი ან ერთი საათის შემდეგ იმავე ადგილს რომ დაუბრუნდეთ, თქვენს თვალს იგივე სურათი წარმოუდგება: ხოჭოები კვლავ გამალებით ფუსფუსებენ, ნაკელს კოშტებად ამრგვალებენ და სადღაც მიაქვთ, მაღავენ სოროებში.

აი, თქვენს წინ ორი ფუნდურა კაკლისტოლა კოშტს მიაგორებს, ერთი მათგანი კოშტს უკან მოჰქცევია და ქვემოდან თავით აწევს და რაც ძალი და ღონე შესწევს წინ მიაგორებს. მეორე ფუნდურა კოშტის წინაა: მან ფეხები კოშტის ზემოდან აქვს დაწყობილი და ისიც თითქოს ერთ ჭაპანწყვეტაშია. სინამდვილეში ის ფუნდურა, რომელიც კოშტს უკანიდან ეჯახვურება, „პატრონია“, იგი მას მიაგორებს სოროში ჩასაფლავად, ხოლო მეორე მიტმასნებულის, ქურდი. იგი ხელშემწყობ დროს უცდის, იქნებ მის მოძმეს ფეხი დაუცურდეს, მაშინ ნაკელის კოშტს თითონ მოექცევა უკანიდან, გააგორებს და გადამალავს, სანამ პატრონი დაეწეოდეს. პატრონმა კი შესაძლებელია საკუთარი კოშტის წართმევა ველარც-კი მოახერხოს. უმეტეს შემთხვევაში კი ორივე ფუნდურა ერთად ჩაძვრება ხოლმე სოროში და შეექცევიან თავიანთ სანუკვარ საცეებს.

აქვე საჭიროა აღვნიშნოთ, რომ ფუნდურებს ერთგვარი წვლილი მიუძღვით მიწის განოყიერების საქმეში: ისინი ხომ ნაკელს კოშტებად აქცევენ, სოროებში ეზიდებიან და მიწაში ფლავენ.

ტყეებში, ტყისპირებში, კორდებსა და ახლებში ხშირად გვხვდება ორთაბრძოლა: ერთი ხოჭო თავს დასხმია მეორეს და გლეჯს. თავდამსხმელში ვიცნობთ ბზუალას, რომელსაც მოზრდილი მაისის ხოჭო წამოუქცევია და ფატრავს. მაისის ხოჭო მავნებელი მწერია. იგი უმეტესად მაისში დაფრინავს და ამიტომაც ასეთი სახელი შეარქვეს. ამასთან თავდაპირველად ფრენენ მამლები, ხოლო შემდეგში მათ ემატება დედლები. მაისის ხოჭოები ჩვეულებრივ სადამოობით დაფრინავენ, კორტნიან და ღრლნიან ხის ფოთლებს. და თუ მათი რაოდენობა დიდია, მაშინ დიდ ფართობზე ხეებს მთლიანად ატიტვლებენ, რის შედეგადაც ზოგი მათგანი ხმება. ეს ხოჭოები მეტწილად 20 — 35 დღის განმავლობაში დაფრინავენ, მაგრამ თუ ამინდი გრილია, მაშინ უფრო მეტ ხანსაც. დედალი რბილ ნიადაგში 70-მდე კვერცხს დებს და მალე კვდება. მაგრამ თუ დედალმა გაზაფხულზე კვერცხი არ დადო, მაშინ იგი შესაძლებელია შეგვხვდეს ზაფხულშიც. მაისის ხოჭო გადამტანი და გამავრცელებელია ზოგიერთი ჰელმინთისა. სწორედ ასეთი მავნებლის წინააღმდეგ მეზრძოლის სახით გვევლინება ბზუალა.

მიუხაზლოდებით პატარა ტბორს ან ჭაობს, რომლის ნაპირები და მახლობელი მიდამოები დაბურულია მაყვლის ბარდებით, ჭინჭრებით და სხვა მცენარეებით. გაივლით მათ ახლო ან შეეხებით ამ მცენარეებს და მაშინვე ბზუილით წამოიშლებიან უამრავი კოლოები. ახლა ჩვენში ეს მწერები დიდ იშვიათობას წარმოადგენენ, რადგან მათ წინააღმდეგ მიღებული მეტად კმედითი ღონისძიებების შედეგად ისინი თითქმის ყველგან მოისპო.

ჩვენში ზოგ ადგილას იტყვიან ხოლმე: „ისეთი ამაყია, რომ ცხვირზე მამალ კოლოს არ დაისვამსო“. თუმცა ბევრად სჯობია ადამიანს მამალ კოლო დააჯდეს, ვიდრე დედალი. პირველი მათგანი უწყინარია და მცენარეთა წვენებით იკვებება და არც იკბინება, ხოლო დედალი კოლო იკბინება, ადამიანის სისხლს წოვს და მძიმე ავადმყოფობის — მალარიის გამომწვევი პლაზმოდუიმის გადამტანია. იგი თავს ესხმის ზოგიერთ ცხოველსაც.

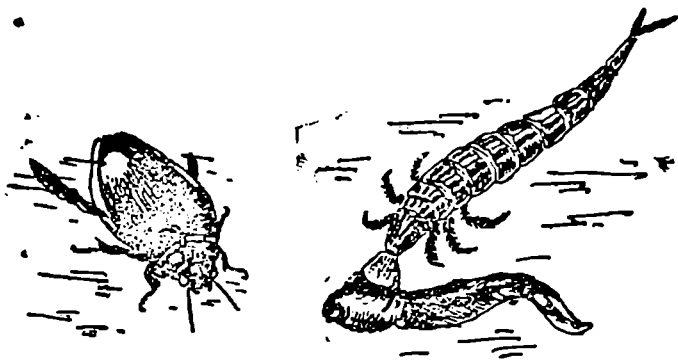
კოლო კვერცხებს დებს წყალში. მათგან იჩეკება მატლები, რომლებიც შემდეგ კუპრებად გარდაიქმნებიან. კუპრი თავისი განვითარების უკანასკნელ ეტაპზე წყლის ზედაპირზე ამოტივტივდება და მისგან ფრთოსანი კოლო გამოდის. ეს უკანასკნელი უდილობს რაც შეიძლება მალე მოსცილდეს წყალსატევს: ხაკმარისია ოდნავმა სიომ წამოუბეროს, მას წყალში გადაგდებს. კოლომ ცურვა არ იცის და წყალში მოხვედრისთანავე იღრჩობა.

იმევე წყალსატევეში შესაძლებელია შევნიშნოთ ხოჭო მოცურალას ნოზარდილი მატლი, რომელიც განსაკუთრებული მტაცებლური ინსტინქტით გამოირჩევა. იგი თავს ესხმის ყველა სახის ცხოველს, რომელსაც დაეწევა, უყრის თავის მძლავრ ყბებს. მოცურალას მატლი მსხვერპლის სხეულში უშვებს მეტად ტუტე რეაქციის მქონე სითხეს. მისი მოქმედებით მსხვერპლის კუნთები და სხვა ორგანოები იხსნება, გარდაიქმნება თხიერ ნივთიერებად. რომელსაც თავდამსხმელი სრუტავს. ბოლოს ამ ნადავლიდან მხოლოდ გამოფიტული კანი რჩება, რომელიც მატლის ყბებიდან განთავისუფლებისთანავე წყალსატევის ფსკერზე იძირება.

მოცურალას მატლის მსხვერპლად გახდებიან ხოლმე თავკომბალები, ლიფსიტები, მოზარდი თევზები, პატარა ტრიტონები, ნაირგვარი მწერები და მათი მატლები. ტყუილად კი არაა, რომ მოცურალას მატლს „წყლის ვეფხვს“ უწოდებენ. ასეთივე სიხარბითა და მტაცებლური ინსტინქტებით ხასიათდება თვით ზრდასრული მოცურალაც.

წყალსატევეებში ხშირად ვნახავთ მრავალრიცხოვან დაფნიებს, რომლებსაც „წყლის რწყილებსაც“ უწოდებენ. ისინი ათეული ათასობით ირევიან და ამასთან სანუგეარ საკვებს წარმოადგენენ წყალში მცხოვრები მრავალი ცხოველისათვის — ლიფსიტებისათვის, თავკომბალებისათვის, მრავალი მწერის მატლებისათვის და სხვ. დაფნიის სხეული გამჭვირვალეა და მკაფიოდ მოჩანს მისი შინაგანი ორგანოები. ჩვენ რომ ლუპა მოვიმარჯვოთ, ადვილად შეგვიძლია დავითვალოთ დაფნიის გულის ცემა, რაც წუთში 200—250 აღწევს.

ტყის ტევრში გავლისას ხშირად წამოგვედება ხოლმე



მოცურალა და მისი მატლი.

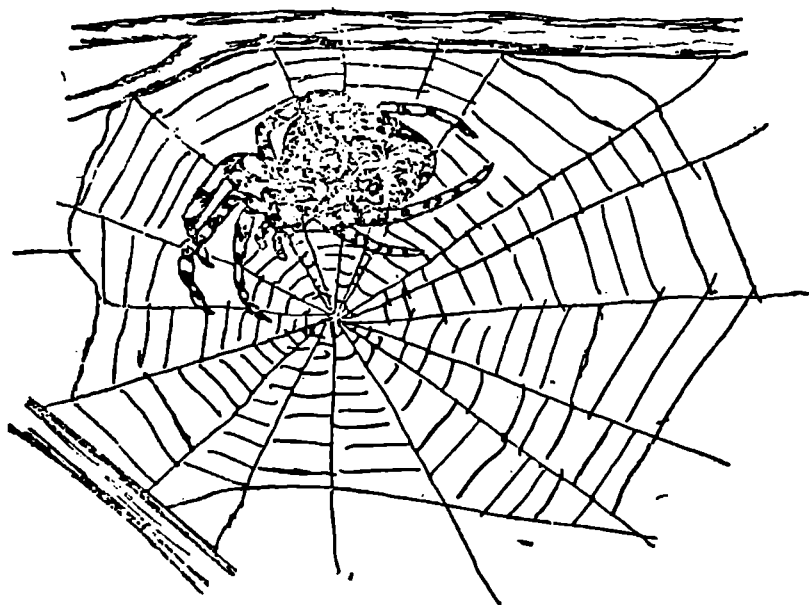
ობობას ქსელი, ზოგჯერ ჩვენს ცხვირწინ შეიძლება ობობამაც ჩამოიწიოს თავისი ნაზი აბლაბუდით, რიგ შემთხვევებში კი ვნახავთ, თუ როგორ დაფრიალებს ჰაერში თავის აბლაბუდაზე მოჭიდებულს.

ობობას წარმოშობის შესახებ მეტად საინტერესო ანტიკური მითია შემონახული.

ძველი ბერძნული მითების მიხედვით ცხოვრობდა მშვენიერი ასული არაქნა, რომელიც განთქმული იყო თავისი ხელოვნებით: იგი ისეთ ქსოვილს ქსოვდა, რომელიც ჰაერივით გამჭვირვალე იყო, ხოლო ძაფი ჰქონდა ნაზი, როგორც ნისლი. არაქნა ამაცობდა იმით, რომ მას ქსოვაში ბადალი არა ჰყავდა. მან გაბედა და ქსოვაში შესაჯიბრებლად გამოიწვია ათინა. ამ უკანასკნელმა იწყინა არაქნას ასეთი საქციელი და შური იძია: მან არაქნა ობობად აქცია. მას აქეთ, როგორც მითი მოგვითხრობს, არაქნა (ობობა) - თავის მიერვე მოქსოვილ ქსელში აფარებს თავს და მზის სინათლეზე გამოსვლას ერიდება.

მეცნიერებმა „არაქნას“ სახელი დაარქვეს ობობას, ხოლო იმ მეცნიერებას, რომელიც ობობებს შეისწავლის, არაქნოლოგია ეწოდება.

ტყეში ჩვენს წინ აუარებელი ბუზი ირევა, რომლებიც თავს დაგვტრიალებენ და ზოგი მათგანი ტანსა და სახეზეც



ობობა.

დაგვაჯდება. ბუზი ერთ ჯერზე 150-მდე კვერცხს დებს. მისი სავეგეტაციო პერიოდი იმდენად ხანმოკლეა, რომ გაზაფხულ-შემოდგომის განმავლობაში 7 — 8 თაობის მოცემას ასწრებს. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ყოველი ახალი თაობის საერთო რაოდენობის ნახევარი დედალი იქნება, მაშინ ამ ხანში ერთი ბუზის მერვე თაობის რაოდენობა მიაღწევს $20 \cdot 10^{11}$, რაც არაჩვეულებრივად დიდ რიცხვს წარმოადგენს. მაგრამ ბუნებაში ასე არ ხდება. მრავალ მათგანს მწერიჭამია ფრინველები ანადგურებენ, სპობენ მათ კვერცხებსა და მატლებს, და ყოველივე ამის გამო მათი რაოდენობა ასეთ გიგანტურ რიცხვამდე ვერ აღწევს, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ბუზების რაოდენობა მაინც დიდია.

ტყეში ნადირობისას ან ექსკურსიის დროს შესაძლებელია სასიამოვნო მოლზე ან ხის ძირას წამოვწვეთ და დავისვენოთ. ცოტა ხნის შემდეგ ფეხზე, კისერზე, ხელზე ან ტანზე

ვიგრძნობთ ტკივილს. მოვისინჯავთ ნატკივარ ადგილს და ხელში ტკიპა შეგვჩეხება. შეიძლება ეს იყოს ძაღლის ტკიპა ან ძროხის ტკიპა. ერთიც და მეორეც მძიმე ავადმყოფობათა ვირუსების გადამტანნი არიან და ამიტომ საჭიროა მათ ყოველთვის ვერიდოთ.

ძაღლის ტკიპას სხეულის სიგრძე 4 მილიმეტრამდე აღწევს, ხოლო სისხლის გამოწოვისა და გაძღომის შემდეგ იგი 11 მილიმეტრამდე იზრდება და სხეულის წონა 223-ჯერ მატულობს. სარეკორდო შედეგს იძლევა ძროხის ტკიპა. იგი ძროხის სხეულზე იმყოფება. სამი კვირის განმავლობაში, დაწყებული ლარვის სტადიიდან ზრდასრულ ინდივიდამდე. ამ ხანში ტკიპა წონაში 10000-ჯერ მატულობს!

ასეთი მატება არც ერთ ცხოველს არ ახასიათებს. მსგავსი მატება რომ ჰქონოდა შინაურ ძროხას, მაშინ ზრდის დამთავრებისას მისი წონა ას ტონას აღემატებოდა.

ღამე ტყეში

მეტად საინტერესო დაკვირვებათა ჩატარება შეიძლება ცხოველთა ცხოვრებაზე ღამით. ბევრი ფრანველი და ნადირი სწორედ შებინდებისას იწყებს ცხოვრებას, მაშინ ეძებს სარჩოს. ზოგი მათგანი დაფრინავს, ხოლო მრავალი დაფუსფუსებს და დაძრწის მიწაზე, ზოგიერთი კი სეებზე დაძვრება.

შორიდან ისმის კოტისა და ბუენაწოს ხმა, ტურის ან მგლის ყმუილი, ზოგან შეიძლება დაიღრიალოს ფოცხვერმა ან დაიღრუტუნოს გარეულმა ღორმა. მთელი ღამის განმავლობაში ისმის ვასაკას ყიყინი, თუ მახლობლად ტბორი ან სხვა სახის წყალსატევია, მოისმის ბაყაყების მოძახილიც, თავისებური ხმით მათ ბანს აძლევენ გომბეშოებიც.

აი, სიბნელეში რაღაც უცნაური სინათლე ჩანს, რომელიც ხან აქეთ და ხან იქით დაქრის. ეს ციციანთელაა, ამ მწერის „ფარანი“ ხან ქრება და ხან ინთება. ამგვარად, შეიძლება ითქვას, რომ ციციანთელასათვის დამახასიათებელია „წუვეტილი“ სინათლე.

მანათობელი ორგანოებით განსაკუთრებით გამოირჩევა სამხრეთამერიკული ტკაცუნა კუკუიო, რომლის მიერ გამო-

სხივებული სინათლე „მუდმივია“ და ამასთან ციკინათელას სინათლეს ბევრად ჰკარბობს. მაგალითად, თუ კუკუიოს ორ-სამ ეგზემპლარს გამჟღავნებულ ქილაში ჩავსვამთ, ვნახავთ, რომ მათ მიერ გამოსხივებულ სინათლეზე ადვილად შეიძლება წიგნის კითხვა, ან იგივე ქილა შეიძლება ეფექტურად გამოვიყენოთ ოთახის გასანათებლად ან ბნელ ღამეში გზის გასაშუქებლად ხელფარნის ნაცვლად.

ზოგჯერ ღამით ტყისპირად, ტყეში ან ბუჩქნარში გავლისას რაღაც სინათლეს ვხედავთ. ამ სინათლეზე ჩირკვები და ხეები ზღაპრულ ურჩხულებად გვეჩვენება და უნებურად ტანში ჟრუანტელი გვივლის, თუ კი, რასაკვირველია, ფანტაზიას ავყევით. მივუახლოვდებით ამ მანათობელ საგანს და ვნახავთ, რომ დამპალ ჩირკვში გაბნეულია სოკოს მიცელიუმები, რომლებიც სინათლეს ასხივებენ.

„ცოცხალი ნათება“ არის ნელი წვა, რომლის დროსაც სრულიად უმნიშვნელო სიბო გამოიყოფა. ცოცხალი სინათლე წარმოიშობა განსაკუთრებული ცილოვანი ნივთიერების ლუციფერინისა და ფერმენტ ლუციფერაზისაგან, რომლებსაც ორგანიზმი გამოჰყოფს.

ცხოველთა და მცენარეთა ნათების მოვლენას „ბიოლუმინისცენცია“ ეწოდება.

დალამებისთანავე მიწყნარდება დღის ფრინველთა ჟრიალი და საამური სტენა-ჰიკიკი, კრიახი და ტრაბტრახი. სამაგიეროდ დღის ძილისაგან გამოფხიზლდებიან და დაიწყებენ სარჩოს ძებნასა და კრიახს ღამის ფრინველები.

ღამით ტყეში ხშირად ისმის ჭოტის თავისებური ხმა. ცრურწმენას აყოლილი მონადირე ამ ხმას მიაწერს უიღბლობასა და ნადირობაში წარუმატებლობას. ჭოტს, რასაკვირველია, ამ უბედობასთან საერთო არაფერი აქვს, იგი დაფრინავს და ეძებს სარჩოს, სად შეიძლება ნისკარტი ჩაჰკრას ჩამოძინებულ ფრინველს, ან რომელიმე პატარა ნადირთაგანს, რომლებიც თავის მხრივ საკვების მოსაპოვებლად არიან გაშული და ამ მტაცებლის დავლად კი ზღუდებიან.

ხის ფუღუროში შეიძლება ვნახოთ ბუ, რომელმაც აქ დღე გაატარა. იგი შებინდებისთანავე გამოდის სარჩოს საძებრად. ბუები მრავლად ანადგურებენ მავნე მღრღნელებს,

რითაც სახალხო მეურნეობისათვის მნიშვნელოვანი სარგებლობა მოაქვთ. ბუები საკმაო ღორბუცელობით ხასიათდებიან. ერთ-ერთი ბუი კუქში იპოვეს 3 მოზრდილი თავი, 5 წრუწუნა და ერთი ხოჭო.

ლამ-ლამობით ტყეში ნაირგვარი ხმები ისმის ხოლმე. თანტაზიას აყოლილი ადამიანს შესაძლებელია ტანში შიშის ქრუანტელმა დაუაროს და ნადირობის სურვილი დაუკარგოს. მაგალითად, ისმის გამალებული „ტაშის კერა“ ან დანჯღრეული პატეფონის ჟღერა. უნდა ვიცოდეთ, რომ ეს უფეხურა დაფრინავს, ფრთებს აფართხუნებს და ასე უცნაურად „გალობს“.



უფეხურა.

უფეხურა ტყის ნაფენზე აკეთებს მეტად მარტივ ბუდეს და შიგ 2—3 კვერცხს დებს.

კრუხობა გრძელდება 18 დღემდე. მართევები იჩეკებიან თვალხილული და ნაზი და ხშირი ყურთუკით შემოსილი.

უფეხურაზე - თავისებური თქმულებაა შეთხზული, რაც მრავალ ხალხშია გავრცელებული. თითქოს ეს ფრინველი თხას წველის. საყურადღებოა, რომ „თხისმწველელის“ სახელწოდებით იგი შესულია ზოოლოგიურ ტერმინოლოგიაში, თუმცა ამ ფრინველს თხის წველასთან საერთო არაფერი აქვს.

ის ტოტებზე მარჯვედ დახტის ძილგუდა, რომელსაც

დღის განმავლობაში ბუდეში ძინავს. მან მთელი ზამთარი ძილქუშში გაატარა და ახლა ცდილობს დაკარგული ენერგია აღიდგინოს.

ლამ-ლამობით ბევრგვარი ღამურები დაფრინავენ. ისინიც სანუკვარ პაწია მწერებს სპობენ და ამით მნიშვნელოვან სარგებლობას იძლევიან.

ღოლი ღანიძრა

გაზაფხულის პირველ ნახევარში ცხოველები მეტწილად უნდებიან გამრავლებისათვის სამზადისს: არემონტებენ ან აშენებენ ბუდეებს, ასწორებენ ან თხრიან სოროებს.

შორეული ქვეყნებიდან მოფრენილი ან ალაგობრივ ზამთარგამოვლილი ფრინველები თავდაპირველად თავიანთ ძველ ბუდეებს მიაშურებენ, ხოლო ახალგაზრდები იწყებენ ბუდის მშენებლობას.

ბევრი ფრინველი ნამდვილი ოსტატია ბუდის მშენებლობაში, ზოგიერთი მეტად მარტივ ბუდეს იკეთებს, ხოლო რიგი სახეობები ბუდის მშენებლობისათვის სულაც არ ზრუნავენ.

ლამაზ ბუდეს ქსოვს მოლალური. მისი ბუდე ჰამაკის ტიპის კალათს წარმოადგენს და ჩვეულებრივ ხის წვერზეა ღოლმე მოთავსებული მიწის ზედაპირიდან 3 — 16 მეტრის სიმაღლეზე.

ბუდეს იკეთებს ნაირგვარი ჩალაბულისაგან, ძენძის, ხის ბოჭკოსაგან, ფოთლებისაგან და სხვ. ბუდის ყველა ჰერეტიკი გამოვსებული და გამოტენილია ცხოველთა მატყლით, აბლაბუდით, რაც მას მეტ სიმაგრესა და სიმტკიცეს აძლევს. გარედან ბუდე მოპირკეთებულია ხავსით და შეხამებულია ხის ფოთლების საერთო ფონთან, რის გამოც მისი პოვნა არც ისე ადვილია.

შაშვი ბუდეს მეტწილად ბუჩქებზე იკეთებს, მიწის ზედაპირიდან 1 — 3 მეტრის სიმაღლეზე. ბუდე ჯამისებურია და აგებულია ბალახოვანი მცენარეების ხმელი ღეროებისაგან, წვრილი ჩხირების, ხის ქერქის, ძენძის, მღიერებისა და სხვ. ბუდის კედლები შიგნითა მხრიდან და ძირი ვალესილია თიხით, რომელშიც ურევია ხის ფუტურო.

ნიბლია ბუდეს იკეთებს ხეზე, მეტწილად განშტოებაზე ან ტოტზე მიწის ზედაპირიდან 1,5 — 15 მეტრის სიმაღლეზე. ბუდე საკმაოდ ოსტატურადაა მოქსოვილი ხმელი ბალახ-ბულახისაგან, წვრილი ფიჩხებისა და ხავსისაგან. ბუდეში საფენად გამოყენებულია ყურთუკი, ცხოველთა ბალანი. გარედან შეხამებულია ხის ქერქის ფონთან, რის გამოც მისი პოვნა ძნელია.

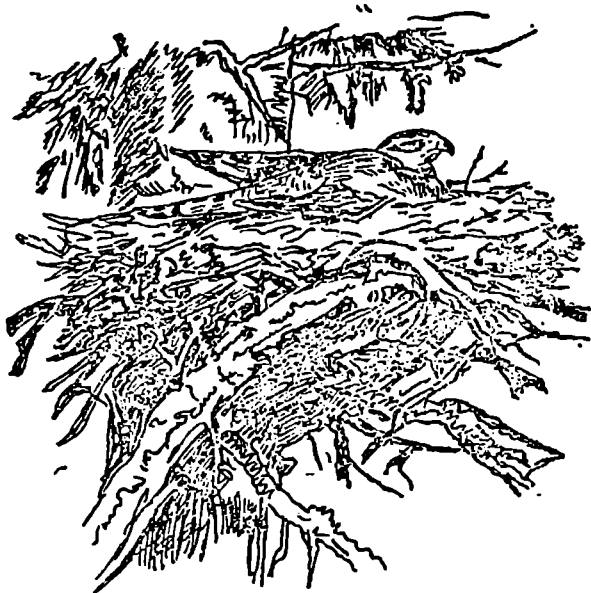
მიმინო ბუდეს ჩვეულებრივ წიწვიან ხეებზე იკეთებს, იშვიათად ფართო ფოთლოვანზე, მიწის ზედაპირიდან 2—4 (ზოგჯერ 8) მეტრის სიმაღლეზე. ბუდე მოთავსებულია ხის მთავარ განშტოებაზე. ბუდის ნაპირები საკმაოდ მაღალია, რის გამოც ძირი დაბლა, დიდ სიღრმეზეა ჩაწეული. ბუდე აგებულია ფიჩხებისაგან, შიგ ჩაფენილია ხავსი, ხმელი ბალახი, წვრილი ფიჩხები. ბუდის ქვეშ მიწაზე ჩვეულებრივ ყოია ხოლმე ამ მტაცებლის მიერ შეკმული ნადავლის ნარჩენები.

შაშვის ბუდე.



ნიბლიას ბუდე.

ლამაზად მოქსოვილ ბუდეს იკეთებს კინკრაქა, რომელიც ზოგჯერ უშუალოდ მიწაზეა განლაგებული ხის ფესვებს შორის, ზოგჯერ ბუჩქზე — მიწის ზედაპირიდან 0,5—2 მეტრის სიმაღლეზე.



მიმინოს ბუდე.

მისი ბუდე მოზრდილ ბურთს ჰგავს, რომლის ერთ-ერთ გვერდზე შესასვლელი ზვრელია — საფრენი. ბუდის სამშენებლო მასალად მეტწილად გამოიყენება ხმელი ფოთლები, წვრილი ფიჩხები, ხმელი ბალახის ღეროები. ბუდე გარედან მოპირკეთებულია ხავსით, გვიმრის ფოთლებით, მლიერებით და საიმედოდ შეხამებული გარემოსთან.

ტყის მწყერჩიტა ბუდეს იკეთებს მიწაზე, ხის ან ბუჩქის ძირას. ბუდეს ზევიდან ყოველთვის ფარავს ხის ტოტები ან ბუჩქი. ბუდე მოთავსებულია პატარა ორმოში და ჯამისებურია. იგი მოქსოვილია გულდასმით.

მრავალი ფრინველი ბუდობს ხის ფულუროში. ასეთები არიან, მაგალითად, ნაირგვარი კოდალები, ოფოფი, ზოგიერთი წიწკანა და სხვ.

უშუალოდ მიწაზე ბუდობენ და მარტივ ბუდეებს იკეთებენ როკო, ტყისქათამი, უფეხურა და სხვ.



ჰინკრაჰას ბუდე.

მარტივ ბუდეს იკეთებს გვრიტი. მისი ბუდე, რომელიც მოთავსებულია ხის ტოტებზე, შედგება წვრილი ჩხირებისაგან და ქვემოდან სინათლე გამოსცვივის.

ციყვი ჩვეულებრივ ხის ტოტზე იკეთებს მოხდენილ ბუდეს, რიგ შემთხვევებში კი ნაშიერების აღსაზრდელად იყენებს ხის ფულუროს.

მაჩვის სორო საკმაოდ გრძელი სასვლელისაგან შედგება. მის ბოლოზე მოიპოვება საბუდო საყანი.

კვერნები ბუდის არჩევანში არ შედიან. ისინი ბინავდებიან ხის ფულუროში, რომელშიც წინა წელს ციყვი ან კოდალა ცხოვრობდა.



ტყის მწერის ტყის ბუდე.

ამგვარად, გაზაფხულის პირველ ნახევარში ფრინველებიც და რიგი ძუძუმწოვრებიც გამალებით არემონტებენ თავიანთ ბუდეებს, ზოგნი, როგორც ვთქვით, აშენებენ ახალს და ემზადებიან შთამომავლობის აღსაზრდელად.

მეტად საინტერესოა, ვინ ასწავლის ცხოველებს ბუდის მშენებლობას? ცხადია, არავინ. მიუხედავად ამისა, როდესაც ფრინველი პირველად იწყებს ბუდის მშენებლობას, იგი აკეთებს ისეთსავე და იმავე ზომის ბუდეს, როგორიც თავის მშობლებისა იყო. მაგალითად, ახალგაზრდა მოლალური ხის ტოტებს შორის ქსოვს ისეთივე ბუდეს, როგორიც მისმა მშობლებმა წინა წელს მოქსოვეს. ახალგაზრდა შაშვი აკეთებს ბუდეს და მის ფსკერს ტალახით ღესავს ისევე, როგორც ეს მის წინაპრებს სჩვევიათ. ახალგაზრდა მერცხალი ზუსტად ისეთსავე ბუდეს აშენებს, რომელშიც თითონ გამოიჩეკა და გაიზარდა. მაჩვი და მელა თხრიან ისეთივე სოროებს, რომლებშიც თითონ დაიბადნენ და აღიზარდნენ. არც ახალგაზრდა ციყვი ჩამორჩება თავის მშობლებს ბუდის მშენებლობაში. განა შეიძლება რაიმე განსხვავება ვიპოვოთ ობობას ნაირგვარად მოქარგულ ქსელსა და მისი მშობლების ქსელს შორის? სულაც არა. ამგვარად, ცხოველთა მიერ ბუდის მშენებლობა რთული, თანდაყოლილი ინსტინქტის გამოვლინებაა.

ფრინველები აპრილიდან, ზოგნი მარტის დამლევიდან, იწყებენ კვერცხების დებას. ბევრს აინტერესებს: ცნობს თუ არა ფრინველი საკუთარ კვერცხსა და უცხო ფრინველის კვერცხს. ან არჩევს თუ არა თავის კვერცხებში უცხო ფრინველის კვერცხს?

შინაური ქათმის კრუხი რომ საკუთარსა და სხვის კვერცხებს ერთიმეორისაგან ვერ არჩევს, ყველა კარგმა დიასახლისმა იცის. ხშირად შინაური ქათმის კრუხს ბუდეში ინდაურის, ბატის ან იხვის კვერცხებს ჩაუწყობენ ხოლმე. ისიც უცხო ფრინველთა მართვეებს ჩეკს და მათზეც ისევე გულმოდგინედ ზრუნავს, როგორც საკუთარ წიწილებზე.

აი, მაგალითად, ქათმის კრუხმა იხვის ქუქები გამოჩიკა და საკვების მოსაპოვებლად წაიყვანა. ვთქვათ, კრუხსა და მის მართვეებს რუს ან პატარა ტბორის პირას უხდებოთ გავლა. კრუხი ქოთქოთობს და ყოველნაირად ცდილობს, რომ იხვის ქუქები წყალსატევს მოაშოროს. ეს უკანასკნელნი კი, პირიქით, წყლისაკენ მიიწევენ და „დედის“ კრიახს ყურს არ უგდებენ. ისინი მარჯვედ გადაეშეებიან წყალში და ჭყუმპალაობენ, დასტურავენ, ყვინთავენ. ამ დროს კი კრუხი წყალსატევის პირას აფხორილი დაბობს, კრიახობს და ქუქების წყლიდან გამოყვანას ცდილობს. მაგრამ ამოდ, ნორჩებს მისი „ენა“ არ ესმით. ქუქები ნაპირზე მხოლოდ მაშინ გამოდიან, როდესაც ჭყუმპალაობით გულს მოიჭერებენ. კრუხი კი დროს იხელთებს და თავის ჯალაბობას წყალსატევიდან მოშორებით წაიყვანს.

ყველამ კარგად იცის, რომ ჩვენებური გუგული თავის კვერცხებს ბუდეში სხვას უწყობს, მართვეებს აჩეკინებს და აზრდევინებს. ბუდის პატრონი საკუთარსა და გუგულის კვერცხს, ასევე ბარტყებს, ერთიმეორისაგან ვერ ანახევებს.

ახლა შეიძლება ასეთი ცდა ჩავატაროთ. მოვნახოთ რომელიმე ფრინველის ბუდე და იქიდან კვერცხები ამოვიღოთ და მათ ნაცვლად ჩავაწყოთ იმავე რაოდენობის სხვა ფრინველის კვერცხები (დაახლოებით ისეთივე ზომისა, შეიძლება ცოტა დიდი ან პატარა). თვალსაჩინოებისათვის ბუდეში სხვა ფერის კვერცხები მოვათავსოთ. მაგალითად, თუ ბუდეში მწვანე ან დაწინწყლული კვერცხები იყო, ისინი შევნაცვლოთ

თეთრით. ბუდის პატრონი ამაზე არავითარ ზეგავრებას არ მოახდენს. მაგრამ საოცრება ხდება შემდეგ: ფრინველი კიდეც დებს კვერცხს. მერე ამოფრინდება, ბუდის პირზე ჩამოჭდება და დახედავს კვერცხებს. ის ამჩნევს, რომ ბუდეში ერთი კვერცხი სხვა ფერისაა. ნისკარტით წასწვდება მას. ამოიღებს და გადაადგებს, მიუხედავად იმისა, რომ სწორედ ეს კვერცხი იყო მისი საკუთარი. შემდეგში ამ შეცვლილ კვერცხებზე კრუხად ჯდება, ჩეკს მართვეებს და მათზე გულმოდგინედ ზრუნავს.

ამგვარად, როგორც ვხედავთ, ფრინველი არა თუ საკუთარსა და სხვის კვერცხებს ვერ ასხეავენს ერთიმეორისაგან, არამედ იგი ვერ არჩევს თავის და სხვის მართვეებსაც.

გაზაფხულის მეორე ნახევარში ისმის ურიამული ნაირგვარი ფრინველების ახლად გამოჩეკილი და მოზარდი ფრთოსნებისა, ყმუილი და ღმუილი მგლისა და ტურის ლეკვებისა, ხშირად შეჯხვლებით გოჭებს, შელისა და ირმის ნუკრებს და სხვ.

მშობლები ერთ მოუსვენრობაში არიან: სულ იმას ცდილობენ, რომ კარგად გამოკვებონ და დაზარდონ თავიანთი ახალი თაობა.

აი, ვთქვათ, მღვავენით ნამგალას ბუდეს. შეგვიძლია მის მახლობლად ჩავსაფრდეთ და დავაკვირდეთ, თუ როგორი ენერგიით კვებავენ მშობლები თავიანთ ნორჩსა და ტყიპტყიპა ბარტყებს. ნამგალები დღის განმავლობაში დაფრინავენ 18 — 19 საათს. თავდაპირველად მშობლები თავიანთ მართვეებს კვებავენ დღეში 30 — 40-ჯერ, ხოლო შემდეგში, როდესაც ისინი წამოიზრდებიან (ბუდიდან აფრენის პერიოდშიც) — მხოლოდ 4 — 6-ჯერ. საკვების მოსაპოვებლად ნამგალა ზოგჯერ თავის ბუდეს 40 — 70 კილომეტრით შორდება. თითოეულ ჯერზე ბარტყებთან მას პირითა და ჩინჩახვით 400-მდე ქინქლა და სხვა სახის პაწია მწერი მოაქვს.

საკმაოდ ბევრ საკვებს უზიდავს თავის ბარტყებს წივწივაც. იგი დღის განმავლობაში ბარტყებთან ბრუნდება 350 — 390-ჯერ და ხახა და ჩინჩახვი ყოველთვის პაწია მწერებით გამოვსებული მოაქვს.

ამ ფრინველს მაინცდამაინც არ ჩამორჩება ცოციაც, რომელსაც თავისი მართვეებისათვის საკვები ულუფა — პაწია მწერები, ღლეში 380-ჯერ მიაქვს.

თავისებურად კვებავენ ქედნები (აგრეთვე მტრედები და ზოგიერთი მათი მსგავსი) ხუნდებს. ამ ფრინველთა ჩინჩახვის შიგნითა კედლებიდან გამოიყოფა. ხაქოსებრი ნივთიერება, რომელსაც „ფრინველთა რძეს“ უწოდებენ. ამ ნივთიერებას ძუძუმწოვრების რძესთან საერთო არაფერი აქვს. ამ „რძეს“ ქედნები (აგრეთვე მისი მსგავსნი) ამოანთხევენ ხოლმე პირის სიღრუეში და მით ხუნდებს კვებავენ პირველ ხანებში.

ხოხობი და როჭო მხოლოდ დედლები ზრუნავენ წიწილების აღზრდაში, მამალი ამ საქმეში მონაწილეობას არ იღებს. კრუხი ფეხებით ქეჩავს მიწას, ფოთოლნაცვენს, და მართვეებს ნისკარტით „მიუთითებს“ საკვებზე. პაწია წიწილებიც კენკავენ მარცვლეულსა და ჭია-ლუას, თან, სიამონების ნიშნად, ნაზად და საამურად წიკწიკებენ.

დედალსა და მამალ მიმინოს მართვეთა გამოკვების საქმე თავისებურად აქვთ განაწილებული.

კრუხობის პერიოდში დედლისათვის, რომელიც ამ ხნის განმავლობაში არ შორდება ბუდეს, საკვები მამალ მიმინოს მოაქვს.

შემდგომში მამალი მიმინო ნორჩ მართვეებს საკვებს უზიდავს და ბუდის პირას ან ბუდეში აგდებს. დედა მიმინო საკვებს პატარ-პატარა ნაჭრებად გლეჯს და მართვეებს პირში უდებს. ასე გრძელდება მანამდე, სანამ ისინი დაიზრდებიან და დამოუკიდებლად საჩრის მოპოვებასა და კვებას მიეჩევიან.

მაგრამ ზოგჯერ ხდება ისეც, რომ დედა მიმინო კვდება ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც უსუსურ მართვეებს დამოუკიდებლად კვება არ შეუძლიათ.

მამალი მიმინო, თავის ჩვეულებისამებრ, საკვებს ყოველდღიურად, ზოგჯერ დღეში ორჯერ (ან მეტჯერ) ზიდავს და ბუდეში ან ბუდის პირას ყრის. მაგრამ იმის გამო, რომ ნორჩ მართვეებს იმისი უნარი არა აქვთ, რომ საკვები მოგლიჯონ და გადაყლაპონ, მშვივრები რჩებიან და შიმშილისაგან უმ-

წეოდ ჰყიპინებენ. ამ დროს მამალი ბუდის მახლობლად ხის ტოტზეა ჩამომჯდარი და დამშეულ მართევებს გულგრილად შეჰყურებს, მათ ჰყიპინს ყურადღებას არ აქცევს. ის არც იმას ცდილობს, რომ ნორჩებს საკვები დაუქუცმაცოს და პირში ჩაუდოს.



მიმინო.

მართვეთა ჰყიპინით შეწუხებული მამალი მიმინო მიფრინავს და კიდევ მოაქვს საკვები, მაგრამ ამ შემთხვევაშიც იგივე მეორედება.

ბოლოს მიმინოს მართვეები მიმშილისაგან იხოცებიან მამის თვალწინ, მიუხედავად იმისა, რომ ბუდე საკვებითაა გამოვსებული. როდესაც უკანასკნელი მართვე კვდება, მამალი მიმინო იმ არეშარეს ტოვებს და მიფრინავს.

ამგვარად, მიმინოს, აგრეთვე ზოგიერთ სხვა ფრინველის, მართვეები დედის სიკვდილის შემდეგ სასიკვდილოდ არიან განწირული, მიუხედავად მამის ენერგული მზრუნველობისა, რაც საკვების სისტემატურად მოტანით ამოიწურება.

ასეთია „ბრმა ინსტინქტის“ კანონი.

ფრინველები ნაირგვარ მართვეებს ჩეკავენ. მაგალითად, შაშვის, ნიბლიას, ნამგალას, წივწივას, წიწქანას, მოლალურის, ოფოფის, ყაჰყაჰის, კოდალას და სხვა მრავალთა მართვეები ტიტვლები, თვალაუხილავი და უსუსურნი იჩეკებიან. ისინი ბუდეში დიდხანს რჩებიან: სანამ ბუმბულით შეიმოსებიან და ფრენას ისწავლიან.

როჭოს, ხობხისა და მრავალი სხვა მსგავსი ფრინველის მართვეები თვალხილული, ნაზი ბუმბულით შემოსილი იჩეკებიან. ისინი გამოჩეკისთანავე კრუხს დასდევენ ფეხდაფეხ და თავისთვის საჭირო საკვებს კითონვე მოიპოვებენ.

გაზაფხულის მეორე ნახევარში ჩვენს ტყეებში ხშირად უხვდებით შვლის პაწია ნუკრებს. მათ ადვილად ვიცნობთ იმით, რომ სხეული მოხატული აქვთ თეთრი ხალებით, რომლებიც გასწვრივ ზოლებადაა განლაგებული.

შვლის ახლად დაბადებული ნუკრი მეტად უსუსურია, მას ფეხზე დგომა და სიარული ძალზე უჭირს, განსაკუთრებით პირველი 5 — 6 დღის განმავლობაში.

თეთრი ხალებითაა მოხატული ირმის ნუკრიც. თუმცა ამ უკანასკნელს ხალები ტანზე უწესრიგოდ აქვს დაყრილი. ირემი ჩვეულებრივ შობს ერთ ნუკრს, იშვიათად — ორს.

გაზაფხულზე ვხვდებით ნორჩ გოჭებსაც, რომელთა სხეული ატრელებულია გასწვრივი ნათელი ზოლებით.

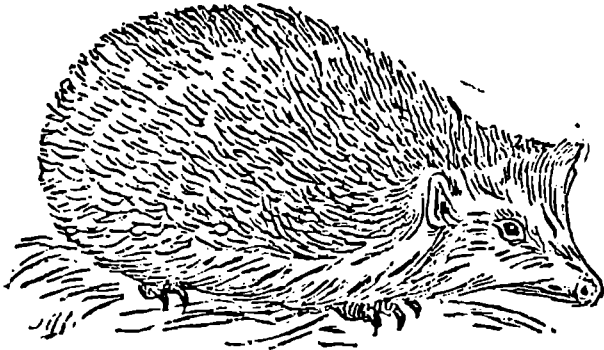
ხალებიც და ზოლებიც ცხოველებს ზრდასთან ერთად ეკარებათ თანდათანობით.

გაზაფხულის მეორე ნახევარში გამოიშლება ხოლმე მგლის ჯალაბობაც. ლეკვების აღზრდაში აქტიურ მონაწილეობას ღებულობს მამაც, რომელიც საკმაო სიფაქიზითა და გულისხმიერებით ხასიათდება. ხვადი ლეკვებს, რომლებიც სანამ იმდენად წამოიზრდებიან, რომ უხეში საკვების ჭამა შეეძლებათ, კვებას ნათხევარით.

ხვადი მგელი ნანადირევი და გამაძლარი ბრუნდება თავია ბუნაგში, სადაც მოზარდი ლეკვები არიან. ბუნაგში შესვლისთანავე მას გარს შემოეხვევიან ლეკვები, რომელთაგან ზოგი თავზე ახტება, ზოგი ტუჩებს უღოკავს, ზოგიერთი მუცელქვეშ უძვრება ან ფეხებში უგორდება. ამ ვითარებაში გაღიზიანებული ხვადი ამოანთხევს ხოლმე შეჭმულ ხორცს, რომელიც საკმაოდაა დაღეკილი, კუჭის წვენში დამბალი და ღორწოთი შემოკრული. ასეთი „დაკეპილი“ ხორცის ჭამა მგლის ლეკვებს არ უძნელდებათ: მას ისინი სწრაფად სანსლავენ.

ზოგჯერ ნათხევარით ლეკვებს კვებას დედაც. განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ხვადი ნადირობიდან მოსვლას აგვიანებს, ან მით უმეტეს, თუ კვდება.

როგორც ჩანს, ნათხევარით კვებას გარკვეული ბიოლოგიური მნიშვნელობა აქვს ზოგიერთი მტაცებელი ცხოველის



ზღარბი.

ზრდა-განვითარების საქმეში. ცნობილია, რომ, როდესაც მგლის ან მისთანა თაღლიშებს მოვუსპობთ ნათხევარით კვების საშუალებას, ისინი ავადმყოფნი, უმეტესად რაქტიანები იზრდებიან, ხშირ შემთხვევაში კი აღრეულ ასაკშივე იხოცებიან.

გაზაფხულის მეორე ნახევარში მაჩვიის ახალი თაობა უკვე დედასთან ერთად დადის საკვების მოსაპოვებლად.

მარტ-აპრილში შვილებს შობს კვერნაც. ახლად დაბადებული ნაშიერების სხეულის სიგრძე აღწევს 10 — 12 სანტიმეტრამდე, ხოლო წონა 21 — 28 გრამამდე. აპრილის დამლევს და მაისში პატარა კვერნები დედასთან ერთად დაცქრიან და დახტიან, საკვებასაც დამოუკიდებლად შოულობენ.

ტყისპირებში, ბუჩქნარებში ხშირად გვხვდება ზღარბი თავისი ჯალაბობით. ნორჩები დედასთან ერთად დაფუხფუხებენ და სარჩოს ეძებენ. საფრთხის შემთხვევაში ისინი, მშობლის მსგავსად, იბლუნძებიან და ეკლიან „ჯავშანში“ აფარებენ თავს, თუმცა ამ დროს მათი ეკლები ჭერ კიდეც არაა გამაგრებული, როგორც ხანდაზმულისა.

ტყეში ხშირად გვხვდება ბაჭიები. ისინი ზოგჯერ სამიოთხი ერთად იყრის თავს. მაგრამ ხშირ შემთხვევაში თითო-თითოდ არიან და ერთიმეორის მახლობლად ცხოვრობენ.

აღსანიშნავია, რომ დედა კურდღელი ძუძუს წოვების

დროს ერთიმეორისაგან არ ასხევენ თავის და უცხოს ბაჭი-
წყს და მათაც ისეთივე დედობრივი შზრუნელობით კვებავს,
როგორც თავის საკუთარ ნაშიერებს. დედა კურდღელი ახ-
ლად შობილ ბაჭიებს, რომლებიც თვალნილული და ნაზი
ბალნით შემოსილი იბადებიან, აწოვებს, შემდეგ ტოვებს და
ასხევან მიდის. ერთხელ მოწოვილი რძე ბაჭიას 3 — 4 დღის
განმავლობაში ყოფნის.

სამიოდე დღის შემდეგ დედა კურდღელი ბრუნდება იმავე
ადგილას, სადაც მოიშობიარა, იქ პოულობს თავის ნაში-
ერებს და აწოვებს მათ. მაგრამ ხდება ხოლმე ისეც, რომ
იმავე ადგილებში მოიპოვებიან უფროსი ასაკის ბაჭიები,
რომლებიც სხვა დედა კურდღელს ეკუთვნიან. დიდი ბაჭი-
ები პატარებს ასწრებენ და სწოვენ მათი დედის ძუძუს,
ხოლო ამ უკანასკნელის ბაჭიები კი მშვიერი რჩებიან. და
როდესაც ასე რამდენჯერმე მეორდება, მაშინ კურდღლის სა-
კუთარი ბაჭიები შიმშილისაგან იხოცებიან, ხოლო „ძალათ
შვილობილები“ კი იზრდებიან ნორმალურად და სრულ ზრდას
აღწევენ. მაგრამ ხდება ისეც, რომ ამ დამშეულ პატარა ბაჭი-
ებს სხვა დედა კურდღელი კვებავს, ზოგჯერ სწორედ იმ უფ-
როსთა დედა, რომლის ბაჭიებზეა მათ დედა წაართვის.

ზ ა ზ ხ უ ლ ი

დადგა მცხუნვარე ზაფხული. ყველას გულს სიხარული ეფინება. მშრომელები ერთ ფუსფუსში არიან: იღებენ მოსავალს და მას ვრცელ ბელლებსა და საწყობებში ინახავენ. ამავე დროს დიდი მუშაობა წარმოებს საშემოდგომო ხვნათესვისათვის პირნათლად. შესახვედრად.

ბუნება, ჩვენი ტყეები სხვაგვარ ელფერს ღებულობს. ბალახი საკმაოდ მაღალია. მაგრამ მას დიდხანს არ ტოვებენ: ივნისში უკვე თიბავენ. მწიფდება პურეული, რომელსაც ივლისში, ზოგან ივნისშიც, მკიან. აგვისტოში იკრიფება ნაირგვარი ხილი.

ჩვენში ზაფხულის პირველი ნახევარი ჩვეულებრივ გრილია ხოლმე, მაგრამ მეორე ნახევარში დიდი სიცხეები და გვალვები იცის.

ზაფხულობით ყვავის ზოგიერთი მცენარე, თუმცა უმრავლესობას ნაყოფი გამოღებული და ზოგს დამწიფებული აქვს.

ცისტრად გამოიყურება ურცელის ყვავილები, ქათურა თეთრი ყვავილებით იწონებს თავს, ესპარცეტს ვარდისფერა ყვავილები ამშვენებს, ვაციწვერას თეთრი ბუსუსები ოდნავ ნიაზეც კი ჰაერში დაფრინავენ. ივნისში უკვე მწიფდება თუთა, ბალი, ალუბალი, ზოგი ჭიშის ატამი.

ივლისში სიცხისაგან მიწას ალმური ასდის. ბევრგან ბალახეული გადარუჯულია და ამის გამო ბუნებას ერთგვარი მორბეო ელფერი გადაჰკრავს, მაგრამ აშ დროსაც შეიძლება ვნახოთ ვარდისფერი ყვავილებით მორთული ბალბა, ყვითელ-ყვავილებიანი ტუხტი, თეთრი ნარი და სხვ.

აგვისტოში გვალვები მატულობს. მრავალი ხევი, რომელიც ადრე გაზაფხულზე ბობოქრობდა და თავის კალაპოტში არ ეტეოდა, ახლა მიჩუმებულია, ზოგიერთი სულაც გამშრალა

ან პაწია რუ მოწანწკარებს. შრება ტბორები და ქაობები, რომლებშიც გაზაფხულსა და ზაფხულის პირველ ნახევარში სიცოცხლე დუღდა და გადმოდიოდა.

მწიფდება და იკრითება ზოგიერთი ხილი: ნაირგვარი ქლიავი, ატამი, ნააღრევი მსხალი და სხვ. ყურძენს სიტკბო ჩასდგომია და ალაგ-ალაგ ზოგიერთი ადრეული ჯიში სიმწიფეშია შესული.

ზაფხულმა თავისი დაღი დააშო და ელფერი შეუცვალა ტყეს. ბევრი ისეთი რამ შეიძლება შევნიშნოთ ტყის ცხოვრებაში, რასაც ადგილი არა ჰქონდა გაზაფხულზე.

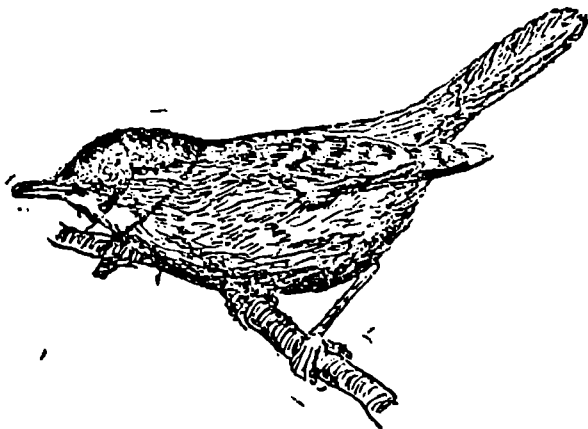
ფრინველების სტეენა და გალობა უფრო მეტად დილით ადრე და მზის ჩასვლის ხანებში ისმის. ღლისით მათ საამისოდ არა სცალიათ: ისინი გულმოდგინედ და დაუღალავად ეზიდებიან სარჩოს თავიანთი ნორჩი თუ მოზარდი მართვეებისათვის. ამას კი ბევრი დრო და გარჯა სჭირდება.

როგორც ხდებოდა ფრინველები

ზაფხულის დასაწყისში ბევრ ფრინველს ჯერ კიდევ ნორჩი მართვეები ჰყავს ბუდეში და მშობლებიც მათ აღზრდა-გამოყვებისათვის ზრუნავენ. ზაფხულის დამლევისათვის კი მიმომფრენი ფრინველები გუნდ-გუნდად იკრიბებიან და სამხრეთისაკენ იყურებიან — დრო მოდის, როდესაც მათ სამშობლო უნდა მიატოვონ და თბილ ქვეყნებში გაფრინდნენ ზამთრის გასატარებლად.

მაგრამ მრავლადაა ისეთი ფრინველებიც, რომლებმაც პირველი თაობის აღზრდა და დაფრენა მოასწრეს და ახლა იმის ზრუნვაში არიან, რომ მეორე თაობა გამოჩეკონ და დაზარდონ — საამისოდ მათ დრო ჰყოფნიან, კრუხობას ბევრი ხანი არ უნდა, საკვებიც — საკმარისად არის და მართვეებიც მალე დაიზრდებიან.

ჩვენს ტყეებში რამდენიმე სახეობის ასპუჭაკა ცხოვრობს. მათ შორის ყურადღებას იპყრობს მშვენიერი შავთავა ასპუჭაკა. ასე იმიტომ ეწოდება, რომ მამალს თავის ზედა მხარე შავი აქვს. ასეთი „თავსაბურავის“ გამო ამ ფრინველს ზოგან „ბერს“ ეწოდებენ. შავთავა ასპუჭაკას მუცლის მხარე



შავთავა ასპუჭაკა.

მოთეთროა, ზურგი და ფრთები წენგოსფერ-მორუხო ან მურაა. დედლის თავის შესაბამისი ნაწილი წითურია, ხოლო მუცლის მხარე მას უფრო მუქი აქვს, ვიდრე მამალს.

შავთავა ასპუჭაკა საუცხოოდ გალობს და ამ მხრივ იგი შესაძლებელია შეეჯიბროს გალობის ისეთ დიდ ოსტატს, როგორიცაა ბულბული.

ეს პატარა ფრთოსანი, რომელიც ბელურის ოდენაა, ბუდეს ბუჩქზე ან პატარა ხეზე იკეთებს მიწის ზედაპირიდან დაახლოებით 2,5 მეტრის სიმაღლეზე. ივლისის მეორე ნახევარში შავთავა ასპუჭაკა მეორედ დებს ხუთამდე კვერცხს (გაზაფხულზე კი მის ბუდეში შესაძლებელია ექვსამდე კვერცხი ვიპოვოთ).

კრუხობის პერიოდში, რაც 14 დღემდე გრძელდება, მამალი დროდადრო ენაცვლება დედალს. ამასთან, კრუხად მჯდომი დედლისათვის მოაქვს საკვები. მართვითა აღზრდისა და გამოკვების საქმეში აქტიურ მონაწილეობას იღებს მამალიც.

თუ შემთხვევით მივუახლოვდებით შავთავა ასპუჭაკას. მართვის, რომელმაც ჯერ კიდევ ფრენა კარგად არ იცის, ზის ბუდეში ან მის მაზლობლად ხის ტოტზე, შეშინებული და

დაფეთებული მშობლები ერთ ალიაქოთს შექმნიან, დასკუნიან თავიანთ მართვეებს, რომ იქაურობას მოსცილდნენ, მაგრამ ისინი ცნობისმოყვარეობით ათვალეირებენ ახლო მოსულს. ზოგ შემთხვევაში ასეთი დაუპატიუებელი სტუმარი შეიძლება იყოს გარეული კატა, კვერნა ან რომელიმე მტაცებელი ფრინველთაგანი, ზოგჯერ კი მათთან მიცოდება ხოლმე მცურავი. მაშინ კი მართვეებს ცუდი დღე ადგებათ: ისინი თავდამსხმელის სარჩოდ გადაიქცევიან.

მართვეებთან დაუპატიუებელი სტუმრის მიახლოებისას განგაშს ტეხავენ მწყერჩიტები, წივწივები, ღაჟოები, ნიბლიები, ყარანები, ჭინჭრაქები, შაშვები, კოდალები და სხვანი.

ტყეების ბინადართა შორის განსაკუთრებით საყურადღებოა პაწია ფრთოსანი წიწკანა, რომელიც ზომით ბევრად უფრო პატარაა, ვიდრე სახლის ბელურა და გარეგნულად ძალიან ჰგავს წივწივას. ამ ფრთოსნის შუბლი, ლოყები და წარბები თეთრი ფერისაა, კეფა, თხემი, ფრთები და ბოლო — ცისფერი, ზურგის მხარე მორუხო-მწვანეა. მოზარდი მართვე უფრო ბუნდოვანი და მუქი ფერებითაა შემკული.

წიწკანა მარტივ ბუდეს იკეთებს ფულუროში ან ხის რამდენადმე ამძვრალი ქერქის ქვეშ, ბუჩქში, ზოგჯერ ტყეში არსებული სახლის სხვენში ან სახურავის ქვეშ.

გაზაფხულზე, მეტწილად მაისში, წიწკანა დებს 13-მდე კვერცხს, ხოლო ზაფხულობით, უმეტესად ივნისის მეორე ნახევარში — მხოლოდ რვა მდე. კრუხობა გრძელდება 14 დღემდე. როგორც ჩანს, ამ საქმეში მამალი მონაწილეობას არ იღებს.

წიწკანა მობინადრე ფრინველია და ზამთარ-ზაფხულს ჩვენს ტყეებში ატარებს. იკვებება მწერებით, მცენარეთა თესლითა და კენკრით.

ტყეების დამაშვენებელ ფრინველთა შორის ყურადღებას იპყრობს რუხი მემატლია. მისი ზურგის მხარე მურამორუხოა, ხოლო მუცლის მხარე — მოთეთრო, შუბლი მოყვითალო-მოთეთრო ფერისაა.

რუხი მემატლია ბუდეს იკეთებს ფულუროში, ზოგჯერ მიწაზე, ხის ძირში ან მის ფესვებს შორის, ხანდახან სახლებსა და სხვა სახის ნაგებობაში.

რუხი მემატლია ზაფხულობით მეორეჯერ დებს კვერცხს, ზოგჯერ მესამედაც, თუ საამისოდ ხელშემწყობი კლიმატური პირობები იქნება და საკვებიც საკმარისადაა.



რუხი მემატლია.

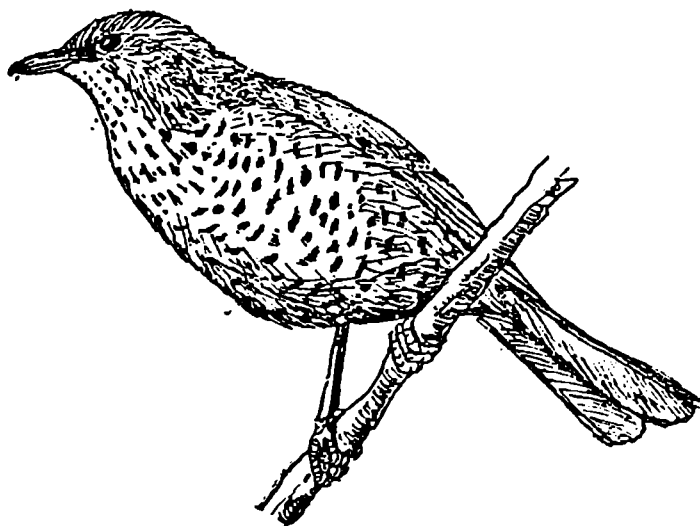
კრუხობის ხანგრძლიობა აღწევს 12 დღეზე. მამალი ხანგამოშვებით ენაცვლება კრუხად მჭდომ დედალს. ახლად გამოჩენილ ბარტყებს დედა ზევიდან ეფარება და ათბობს თავისი სხეულით პირველ ხანებში. ამ დღეებში კრუხისა და მართეებისათვის საკვები მოაქვს მამალს. როდესაც ბარტყეები ჯერ კიდევ ბუდეში სხედან, ისინი ჩუმად არიან, მაგრამ რაკი ფრენას დაიწყებენ, მაშინ ხანგრძლივად და მოუსვენრად ჰიკჭიკებენ.

რუხი მემატლია იკვებება ნაირგვარი მწერებით, რომელთაც შეტწილად ფრენის დროს იჭერს, მაგრამ მათ კენკავს აგ-

რეთვე მიწიდან ან ხის ქერქიდანაც, ზოგჯერ სახლის კედლებზე მჭდომთაც.

პაწია ფრთოსანი — რუხი მემატლია საოცარ გამბედაობას იჩენს, როდესაც საქმე ეხება ბარტყების დაცვას. იგი იფხორება, ქოჩორს მალა სწევს, ფრთხილებს, ჰყვივს და ზოგჯერ შეიძლება აღამიანს ლოყაზე ან ხელზე შეათრინდეს. დაკორტნოს და დაფხაჭნოს იგი.

ტყის ბინადართა შორის ყურადღებას იპყრობს ჩხართვი, იგი ხშირად ზედა სარტყლამდე და ზოგჯერ ზღვის დონიდან 2800 მეტრამდე ვრცელდება. ბუდეს იკეთებს ხეზე, შეტწილად კოლონიურად, ერთიმეორესთან ახლოს. ასეთი ჯგუფური ცხოვრება, როგორც ჩანს, მნიშვნელოვნად ეხმარება ფრთოსნებს მტაცებელთა თუ სხვა სახის თავდამსხმელთაგან თავის დაცვაში. მაგალითად, გამოჩნდება თუ არა ქორი ან



ჩხართვი.

მიმინო, ან ჩხიკვი და სხვანი, რომლებიც მნიშვნელოვანი რაოდენობით ანადგურებენ მცირე ზომის სასარგებლო ფრთოსნებს, ჩხართვები ატეხენ ხოლმე ერთ კრიახსა და ხმაურს, რომ მის გაგონებაზე თავდაპსხმელები იძულებული ხდებიან იმ არემარეს გაეცალონ.

ჩხართვის ზურგის მხარე მორუხო-მურაა, ბოლოს ზედა მხარეს მოყვითალო ელფერი გადაჰყრავს, ფრთები მურა-მოშავოა. მუცელი თეთრია და ზედ მურა-მოშავო წინწკლები აყრია. ფეხები მოყვითალო-მურაა, ხოლო ნისკარტი — მურა ფერისა.

ღებს ხუთამდე კვერცხს, წელიწადში ორჯერ მრავლდება. პირველად — მაისში, ხოლო მეორედ — ივნის-ივლისში. კრუხობის ხანგრძლიობა აღწევს 14 დღემდე. კრუხად ჯდება პირველი კვერცხის დადებისთანავე. ამის გამოა, რომ მის ბუდეში განსხვავებული ასაკის მართევებია ხოლმე: ზოგი მათგანი ეს-ეს არის იწყებს ბუმბულით შემოსვას, მაშინ როდესაც ზოგს ბუმბული საკმაოდ კარგად აქვს განვითარებული, ზოგმა კი უკვე ფრენა იცის.

ზატხულში კიდევ ისმის გამალებული მოძახილი: „კაფე, თესე! კაფე, თესე!“. გუგული ხმამაღლა „მოუწოდებს“ საქმეზე, მაშინ როდესაც თითონ არა მარტო ბუდის მშენებლობისათვის, არამედ საკუთარი მართვების აღზრდისათვისაც კი თავს არ იწუხებს და მათ სხვა ჩიტუნიებს აჩეკინებს და აზრდევინებს.

ზატხულის პირველ ნახევარში შეიძლება ჰინჰრაქას, ტყის მწყერჩიტას, წყალწყალას, ასპუქაქას, ოგაღის, კუჩკურას, მეფეტვისა და სხვათა ბუდეში ვიპოვოთ გუგულის კვერცხი ან ბარტყი. ცნობილია 150-მდე სახეობის ფრინველი, რომლის ბუდეშიც გუგული პარაზიტობს. მათ შორის ზოგჯერ არიან მარცვლეულის მკამელებიც, რომლებიც მზრუნველობით ეკიდებიან გუგულის ბარტყს და ზრდიან მას. მაგალითად, რიგ შემთხვევაში გუგულის მართვეს ზრდის ხოლმე ბეღურა, რომელიც თავდაპირველად მას, როგორც ჩანს, აკმევს მწერებს ისევე, როგორც ამას მოიმოქმედებდა თავის ბარტყების მიმართ.

ზოგჯერ აგვისტოშიც, ესე იგი საკმაოდ მოგვიანებით, შეიძლება ვნახოთ გუგულის ჯერ კიდევ განუვითარებელი მართვე.

გუგულის მართვე იძენად ღიღია, რომ იგი თითქმის აღარ ეტევა ბუდეში და მას ზემოდან გადაფარებული აზის. ამასთან, გუგულის ბარტყი ზომით ბევრად ჰარბობს თავის ნაზობლისნაცვლებს. ეს უკანასკნელი თავის შვილობილს გამოკვების დროს ზურგზე წამოასკუბდება ხოლმე და ისე უდებს პირში ნადავლს.

გუგულის მართვე საკმაოდ ღორბუცელაა. ერთ-ერთი მეცნიერის დაკვირვებით გუგულის მოზარდმა ბარტყმა ერთ დღეში შექამა 38 კუტკალია, 32 კრიჭინა, 55 ფქვილის მატლი, 9 ჯვრიანი ობობა, 24 ჰიანჭველის კუპრი, 2 მუხლუხი და 13 პატარა ხვლიკი.

ზრდასრული გუგულის ნისკარტში კი შეიძლება დავინახოთ ვეებერთელა მუხლუხი, რომლის სხეული გრძელი ბუსუსებითაა შემოსილი ან ნაირგვარი ფერის კოჭრებითაა დაფარული. ეს მუხლუხები ძლიერ შხამიანები არიან, მაგრამ

მათი შხამი გუგულის ორგანიზმზე არ მოქმედებს. ერთი მეცნიერის გამოკვლევით გუგულის კუჭში აღმოაჩინეს 173 ბუხლუხი.

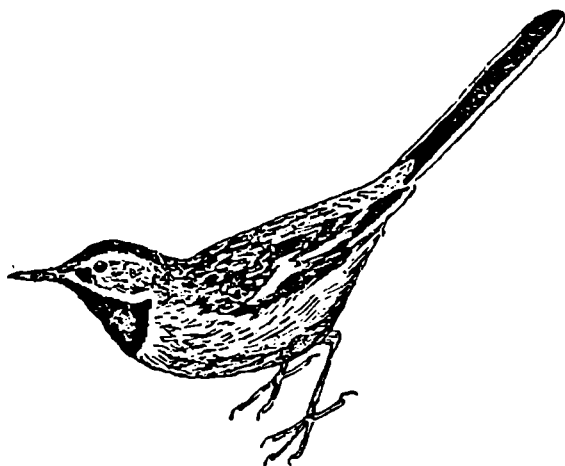
აი, ბუჩქის ძირას, შარშანდელ ჩამონაცვენ ფოთლებს შორის ან ხშირ ბალახებში ვიპოვეთ ბუღბუღის ბუდე, რომელშიც 3 — 7 ბარტყია. ისინი ნაზი ხმით ტყიპტყიპებენ და ყვითელი არშიით შემოვლებულ ნისკარტს ფართოდ აღებენ: მშობლები მოფრინდნენ და თან სანუკვარი მატლი ან ქინკლა მოიტანეს, დაანაყრეს და ისევ გაფრინდნენ სარჩოს საშოვარზე, ასე გრძელდება 10 — 12 დღე. შემდეგ ბარტყები უკვე ფრენას სწავლობენ, ბუდეს შორდებიან და დამოუკიდებლად ცხოვრობენ. ივლისის დასაწყისიდან ახალი თაობა განგურობს — ბუღბუღის იცვლის. აგვისტოს შუა რიცხვებში ახალგაზრდა მამლები ცდილობენ გალობას, ზოგი მათგანი ამას კარგად ახერხებს.

ბუღბუღის ძირითად საკვებს შეადგენენ მწერები, რომელთაც იგი ყენკავს მიწაზე (და არა ფრენის დროს). მავნე მწერების დიდი რაოდენობით განადგურებით ბუღბუღს სახალხო მეურნეობათათვის მნიშვნელოვანი სარგებლობა მოაქვს. ამავე დროს ბუღბუღი ესთეტიკური თვალთახედვითაც ყურადღების ღირსია მისი საამური გალობის გამო.

ბუღბუღს ძველად „ვარდის ჩიტი“ ერქვა, თუმცა საქართველოს ზოგ ადგილას მას უწოდებენ „მაფშალიას“, „თადონს“ და სხვ.

ტყეში როგორც დღისით, ისე ღამე, ხშირად ისმის საამური გალობა. მომცრო ჩიტუნა, ჩვენებურ ბედურაზე ცოტა ჰგავს, ზის ხის ტოტზე ან დაჰქრის ჰაერში და გალობს საამურად — ეს ტყის ტოროლაა. იგი გვესტუმრება ხოლმე ადრე გაზაფხულზე, ჩვეულებრივ მარტის შუა რიცხვებში, ან ცოტა ადრეც. წელიწადში ორი თაობის გამოჩეკას ასწრებს.

ბუდეს იკეთებს მიწაზე, პატარა ორმოში. ბუდის მშენებლობაში აქტიურად მონაწილეობს მამალიც. ზაფხულის პირველ ნახევარში დებს ოთხამდე კვერცხს. კრუხობა გრძელდება 14 დღემდე. კრუხად ჯდება მხოლოდ დედალი, რომელ-



ბზეწვია.

საც ამ პერიოდში საკვებს მამალი უზიდავს. ეს უკანასკნელ დედალთან ერთად აქტიურად მონაწილეობს მართვეთა კვების საქმეში. აგვისტოში ტყის ტოროლა იწყებს განგურს, რაც სექტემბრის დასაწყისამდე მთავრდება. იკვებება მწერებით, რომელთა განადგურებით ამ ფრინველს სატყეო მეურნეობისათვის მნიშვნელოვანი სარგებლობა მოაქვს.

მდინარეთა და სარწყავი არხების ან სხვა სახის წყალსატევების სანაპიროებზე, რომლებიც დაფარულია ტყით ან ბუჩქნარით, ხშირად გვხვდება პაწია ფრთოსანი ბზეწვია. როგორც ჩანს, ეს სახელი იმიტომ შეარქვეს, რომ იგი თითქოს იძახის: „ბზე დამწვარა! ბზე დამწვარა!“ ბზეწვია ხან აქწამოსკუბდება და ხან იქ. ამასთან ყოველ გავლა-გამოვლაში ბოლოს ზევით და ქვევით სწევს. ამის გამოა, რომ საქართველოს ზოგ ადგილას მას „ბოლოქანქალას“ ან „მაბზაკურას“ უწოდებენ.

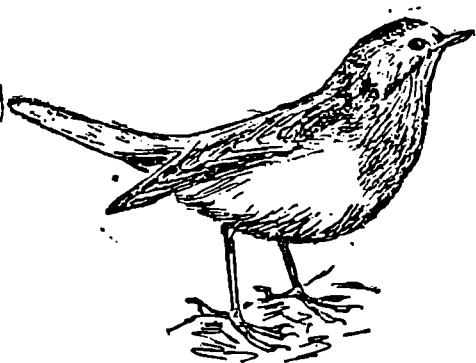
ზაფხულის დასაწყისში ბზეწვია მეორედ დებს ოთხამდე კვერცხს თავის ბუდეში, რომელიც მიწაზეა ხოლმე და რომელშიც ზაფხულის დამდეგამდე გაზაფხულზე ნაჩეკი პირველი თაობა გამოზარდა. კრუხობის ხანგრძლიობა აღწევს 14 დღემდე. კრუხად მორიგეობით ჯდება მამალიც. მართვეთა აღზრდისათვის ზრუნავს ორივე მშობელი.

ბზეწვიას საკვებს შეადგენენ მცირე ზომის მწერები და მათი მატლები, განსაკუთრებით ისეთი სახეობები, რომლებიც წყალსატევების მიდამოებში ბინადრობენ, თუმცა სარჩოს მოსაპოვებლად ეს ფრინველი წყალსატევს საკმაოდ დიდი მანძილით შორდება.

ჩვენი ტყეების დამამშვენებელ პატარა ჩიტუნებს შორის განსაკუთრებით გამოირჩევა გულწითელა, რომელიც თბილი ქვეყნებიდან აღრე გაზაფხულზე მოფრინავს და უკან დაბრუნებამდე ორი თაობის გამოჩეკასა და აღზრდას ასწრებს.

გულწითელას ადვილად ვიცნობთ იმით, რომ მისი მკერდი და ჩინჩახვი, შუბლი და კისერი მოყვითალო-წითურია.

ბუდეს მეტწილად იკეთებს მიწაზე, ზოგჯერ ხის ნაპრაღში, ფესვებს შორის, ან ბუჩქზე მიწის ზედა-



გულწითელა.

პირიდან მცირე სიმაღლეზე. ბუდის მშენებლობაში მამალი მონაწილეობას არ ღებულობს. ივნისში გულწითელა მეორედ დებს ხუთამდე კვერცხს. კრუხობა გრძელდება 14 დღემდე. ბარტყები ბუდეში რჩებიან ორ კვირამდე. ამ ხანში ისინი ბუმბულით იმოსებიან, ამთავრებენ ზრდას და დამოუკიდებლად ცხოვრობენ. ბარტყების კვებაში მამალი აქტიურად მონაწილეობს. აღსანიშნავია, რომ პირველი ნაჩეკის ბარტყებზე ზრუნვას მშობლები მაშინვე წყვეტენ, რაწამს დედალი იწყებს ხელმეორედ კვერცხის დებას.

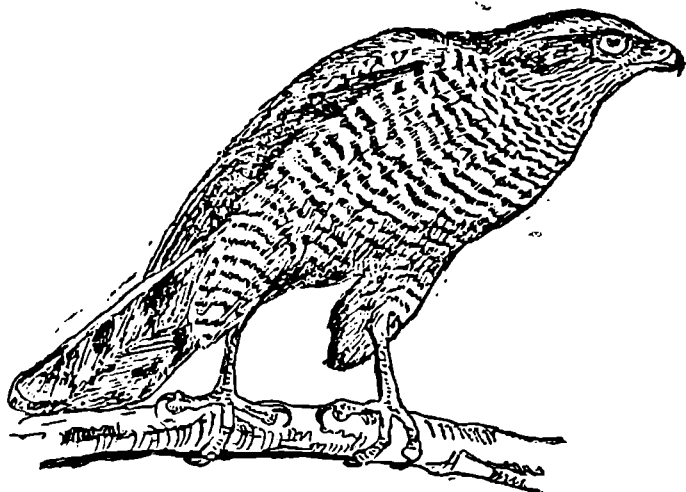
მამალი გულწითელა გალობს როგორც დღისით, ისე ღამე. იგი ამ დროს ხის წვერზეა ხოლმე წამოსკუპული. ზოგჯერ გალობს დედალიც. გულწითელა იკვებება მწერებით, ობობებით და სხვა სახის პატარა უხერხემლოებით, რომლებსაც მიწის ზედაპირიდან კენკავს.

ხშირად გვხვდება ტყეებსა და ტყიანობებში ქორი, რომელიც ჩამოუქროლებს და ფეთებას აუყენებს ხოლმე დამშვიდებით მსხდომ პატარა მაგალობელ ფრინველებს. ეს უკანასკნელი თავდამსხმელისაგან შეშინებული სწრაფად თავს აფარებენ მყუდრო ადგილას, საიდანაც მხოლოდ კარგა ხნის შემდეგ გამოდიან, როდესაც გულს დაიმშვიდებენ და მტაცებელიც უკვე საკმაოდ შორასაა წასული. მაგრამ მათი სიმშვიდე დიდხანს არ გრძელდება: ისევ წამოუქროლებს ონავარი, ერთ-ერთ მათგანს გაჰყრავს ჯანგს და პატარა ჩიტუნასაც მეტი არ უნდა, იგი ავაზაკის დავლად ხდება.

თუ რამდენად ერთგულია და მოყვარული ქორი თავისი მართველებისა, ამის შესახებ მოგვითხრობს ერთი მეცნიერი (ს. ოგნიოვი) თავის დაკვირვებას. ტყეში ნადირობისას ამ მეცნიერმა იპოვა ქორის ბუდე, რომლის კიდეზე იჯდა ჯერ კიდევ ნორჩი, მაგრამ ბუმბულით სავსებით შემოსილი მართვე. გავარდა თოფი და მართვე ძირს ჩამოვარდა. შემდეგ მისი ადგილი დაიკავა მეორე მართვემ. იმასაც იგივე ბედი ეწია. მას მოჰყვა მესამე, მეოთხე. ორიოდ დღის შემდეგ მონადირემ იმავე ბუდის პირას მოჰკლა დედალიც, ცხადია, წინა დღეებში დახოცილი მართვეების დედა. რამდენიმე დღის შემდეგ მონადირე განცვიფრდა იმით, რომ იმავე ბუდიდან ამოფრინდა ხანდაზმული მამალი. ამ მკვლევარის აზრით, როგორც ჩანს, ბუდეში კიდევ დარჩა მართვე, რომელიც მამამ არ მიატოვა.

მაგრამ არის ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც ქორები ამოვადნებენ ხოლმე კანიბალიზმს: ისინი ფატრავენ და ჭამენ საკუთარ დაძმებს, მშობლები კი თავიანთ მართვეებს, განსაკუთრებით ეს ითქმის ტყეობაში მოხვედრილი ინდივიდების შესახებ.

მეცნიერმა ნ. ზარუნდინმა სამი ახალგაზრდა ქორი თავისი სახლის სხვენში მოათავსა. თითოეულ მათგანს ხორცის მოზრდილი ნაჭერი გადააყლაპა. მაგრამ როგორი იყო მისი განცვიფრება, როდესაც რამდენიმე წუთის შემდეგ ერთ-ერთმა დამ თავისი ძმა წამოაქცია და დაუწყა ფატრვა. ჯერ ისევ ცოცხალს აგლეჯდა მას ხორცს მკერდიდან. ცხოველთა ცხოვრებას გამოჩენილ მკვლევარს ა. ბრემს მოტანილი აქვს ასე-



ქორი.

თი ფაქტი. მოზრდილ გალიაში მრთავსეს დედა ქორი თავისი ბარტყებით. სანამ მას ხორცი მიუტანეს საკვებად, დედას უკვე მოესწრო საკუთარი მართვევების გადასანსვლა.

ეს მაგალითი იმის მაჩვენებელია, თუ როგორ იცვლება მშობლიური ინსტინქტი ტყვეობის პირობებში. სწრაფად იცვლება მშობლიური გრძნობის ინსტინქტი და თავდადება მტაცებლისათვის დამახასიათებელი თვისებებით, რასაც ადგილი აქვს მრავალი სხვა ცხოველის ცხოვრებაშიც. იკარგება რა მშობლიური ინსტინქტი, დედას მის მახლობლად მყოფი საკუთარი მართვევები უცხოებად ეჩვენება და მათ ისევე სანსლავს, როგორც უცხო ნადავლს.

თავის საბინადრო ადგილებში ქორი რამდენიმე ბუდეს იკეთებს და წლების განმავლობაში მორიგეობით გამოიყენებს. ზოგჯერ იკავებს სხვა ფრინველთა ბუდეს. ქორი ბუდეს იკეთებს ხეზე მიწის ზედაპირიდან 8 — 20 მეტრის სიმაღლეზე. როგორც ჩანს, ახალგაზრდა ქორები ბუდეებს დაბლა აშენებენ, ხოლო ხანდაზმულები — უფრო მაღლა. ბუდის ასაგებად მეტწილად იყენებენ მუხას, ცაცხვს, წიფელს, რცხი-

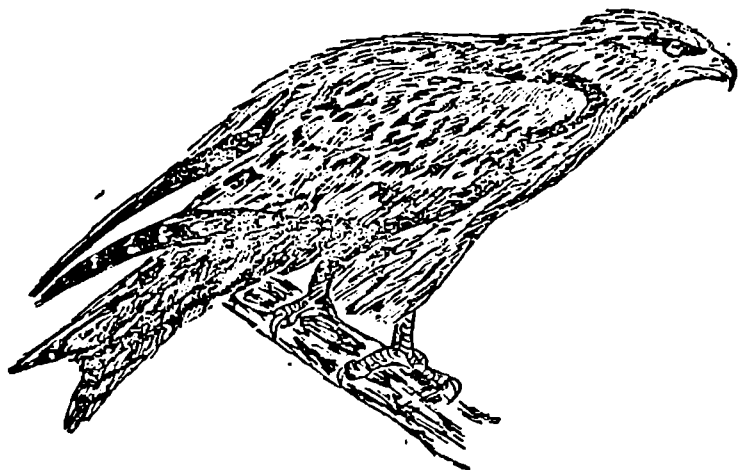
ლას, არყსა და სხვ. ქორის ბუდის პოვნას აადვილებს ის, რომ მის ქვეშ ყოველთვის ყრია ნახემსი, დედლის განგურის შემდეგ ჩამოცეპნილი ბუმბული.

ქორი აპრილში, ზოგჯერ მარტის ბოლო რიცხვებში, დებს ხუთამდე კვერცხს. თუ შემთხვევით ეს ნადები განადგურდა, მაშინ ეს ფრინველი დებს 2 — 3 კვერცხს, ხოლო თუ ეს კვერცხებიც დაიღუპა, მაშინ იგი დებს მხოლოდ 1 — 2 კვერცხს. კრუხობა გრძელდება 35 დღემდე. კრუხად ჯდება პირველი კვერცხის დადებისთანავე. უნდა აღინიშნოს, რომ უმეტეს შემთხვევაში ბუდეში მართვეთა რაოდენობა გაცილებით უფრო ნაკლებია, ვიდრე დადებული კვერცხებისა. ეს კი იმითაა გამოწვეული, რომ ხშირად უკანასკნელად დადებული კვერცხი გაუნაყოფიერებელია და, ბუნებრივია, მისგან მართვეც არ იჩეკება. იმის გამო, რომ ქორი კრუხად ჯდება პირველი კვერცხის დადებისთანავე, ბუდეში სხვადასხვა ასაკის მართვეებია ხოლმე. ამის შედეგად კი უფროსი ასაკისა და უფრო მარჯვე მართვეები ენერგიულად იკვებებიან, ხოლო სუსტნი თანდათანობით კნინდებიან, სრულ ზრდას ვეღარ აღწევენ და იხოცებიან. ზოგჯერ მათ ფეხით თელავენ საკუთარი დაძმანი ან მშობლები, ხშირ შემთხვევაში ჭამენ კიდევ.

მართვეთა აღზრდაში აქტიურად მონაწილეობს მამალიც: ზიდავს საკვებს, რომელსაც აწვდის დედალს, ხოლო ის კაწრებს უნაწილებს.

ტყეში ექსკურსიის დროს თუ ველობზე. ან ახოში გავალთ, მზიან ამინდში შეიძლება მიწაზე ფრინველის ჩრდილი დავინახოთ. იგი ნელა მიიწევს წინ ან ადგილობრივ ტრიალებს. ჩრდილში კარგად ჩანს, რომ ამ ფრინველს ბოლო ამოკვეთილი აქვს, ფრთები კი მკვეთრად მოღუნული. გამოცდილი ბუნებისმეტყველი თუ მონადირე მასში შეიცნობს ძერას. მართლაც, ავიხედავთ ზევით და მოზრდილი ძერა ნაჩნარად დასტრიალებს არემარეს და სარჩოს ეძებს.

ძერა ბუდეს იკეთებს უმეტესად მუხაზე, ცაცხვზე, ვერხვზე, თელასა და სხვ., ხშირად მიწის ზედაპირიდან 10 მეტრის სიმაღლეზე. ზოგჯერ ერთსა და იმავე ადგილას რამდენიმე წყვილი ბუდობს.



ძერა.

სარჩოს მოსაპოვებლად ძერა გამოდის დილით ადრე და აგრეთვე საღამო ჟამს. დანარჩენ დროს ფარულ ადგილებში იმალება და ისვენებს.

ძერა იკვებება თავისებრი მღრღნელებით, პატარა ფრინველებით, ხვლიკებით, მწერებით, მძორით, თევზით, რომლის მოსაპოვებლად ზოგჯერ წყალშიც კი ყვინთავს.

მიდიხართ ტყეში და უცებ რომელიღაც ფულუროდან ორი ყვითელი თვალი შემოგანათებთ და თანაც მოზრდილ მოკაუჭებულ ნისკარტს გაატყაცუნებს — ეს ბუა. იგი დღის სინათლეს ემალება და უცდის, როდის დაღამდება, რომ ფრთები გაშალოს და სარჩოს საძებრად გაინგარდოს.

ხანდახან შესაძლებელია შევხვდეთ რიცხვმრავალ სხვადასხვა სახეობის პატარა ჩიტუნებს, რომლებსაც ერთ ადგილას თავი მოუყრიათ და ყოყინა გაუმართავთ. აქ მახლობლად აღმოვაჩინოთ ბუა, რომელსაც ამ ფრთოსანთა შიშით მყუდრო ადგილას თავი შეუფარებია და სააშკაროზე გამოსვლას ვერა ბედავს: ისინი მაშინვე თავს დაესხმიან და ნისკარტით კორტნას დაუწყებენ.

ტყის მოზრდილი ფრინველია ჭოტი, რომელსაც ზოგან

ზარნაშოს უწოდებენ. ზაფხულში კოტის მართვეები უკვე საკმაოდ მოჩატული არიან და სარჩოს-საძებრად დაფრინავენ.

ზოგჯერ, როდესაც საკვების ნაკლებობაა, კოტები ახდენენ ხოლმე „თვითრეგულირებას“: მშობლები ქაშენ თავი-



კოტი.

ანთ მართვეების უმრავლესობას, უმეტესად უმცროსი ასაკისას, ზოგჯერ კი ყველას. ხშირად დაძმანი ერთიმეორეს სანსლავენ.

ზოგ ადგილას კოტს შევარდნისნაირ ფრანველებზე სანადიროდ გამოიყენებენ. ამ მიზნით მონადირეები ხელსაყრელ ადგილას მოსძებნიან ხოლმე ხეელ ხეს, რომლის მახლობლად მიწაში რგავენ ქანდარას და მის გვერდით შლიან კარავს, ან ამენებენ პატარა ფარდულს. ქანდარაზე სვამენ ფეხზე თოკგამოხშულ კოტს, ხოლო მონადირე კი ფარდულში ან კარავში იმალება.

დაინახავენ თუ არა კოტს ქორი ან ძერა, მაშინვე ცდი-

ლობენ თავს დაეხსნენ ღამის ავაზაკს. ქანდარაზე მჯდომ კოტს არათრის გაკეთება არ შეუძლია გარდა იმისა, რომ აპაჭუნებს თვალებს და ატკაცუნებს ნისკარტს. მტაცებლები მეტწილად ჩამოსხდებიან ხოლმე ქანდარიან მახლობლად გამხმარ ხეზე და იმის ცდაში არიან, თუ როგორ დაეხსნენ თავს და ჩაკორტონ კოტი. ფარდულში დამალულ მონადირეს კი მეტი არაფერი რჩება, გარდა იმისა, რომ თავდამსხმელებს თოფი დაუმიზნოს და მტაცებლები ერთიმეორის მიყოლებით ძირს ჩამოყაროს.

მაგრამ სხვა შემთხვევაში კოტი მარჯვედ იცავს თავს და

ოგერიებს ასეთ თავდასხმელებს. ქორს, მიმინოს, ძერასა და სხვა მათთანებს ადვილად ხოცავს. ზოგჯერ იგი თავს ესხმის პატარა არწივებსაც და ბრძოლის ველიდან გამარჯვებულია გამოდის. გაჭირვების შემთხვევაში ჭოტი ადამიანსაც კბენს ან უყრის ბასრ ბრჭყალებს.

ზაფხულის დამლევისათვის მრავალი ფრინველი გუნდ-გუნდად იკრიბება და სამხრეთისაკენ იყურება. ისინი ემზადებიან შორეული მგზავრობისათვის, თბილ ქვეყნებში გადასაფრენად, სადაც ზამთარი უნდა გაატარონ.

ჩვეულებრივ ყველაზე ადრე მიფრინავენ ხოლმე ის ფრინველები, რომლებიც ჩენსა ყველაზე გვიან მოფრინდნენ, ხოლო ისინი, რომლებიც ყველაზე ადრე მოფრინდნენ, მათ ჯერ კიდევ დრო აქვთ, სექტემბერ-ოქტომბრამდე ჩვენთან იქნებიან.

აგვისტოში თბილი ქვეყნებისაკენ გაეშურებიან მერცხლები, შაშვისებრი მეჩალები, მაქციები, ნამგალები, მოლადურები, ოფოფები, გუგულები, ბალის გნატები, რუხი მემატლები, კვირიონები და სხვანი, თუმცა ზოგიერთ მათგანს შესაძლებელია ცოტა მოუგვიანდეს.

ფრინველების უმრავლესობა გუნდ-გუნდად მიფრინავს, ხოლო ზოგიერთი კი, როგორც მაგალითად, გუგული; ოფოფი და სხვა, — განმარტოებით.

ჯერ კიდევ არ არის დადგენილი, თუ რატომ მიფრინავენ ფრინველები სამხრეთისაკენ, როგორ პოულობენ და იკვლევენ გზას იმ მხარისაკენ, სადაც მათ ზამთარი უნდა გაატარონ. ზოგი ამას იმით ხსნის, რომ გადამფრენ გუნდში ყოველთვის არიან ისეთი ეგზემპლარები, რომლებსაც წინათ უფრენიათ და ამგვარად გზა „იციან“ და ისინი ერთგვარი მეგზურის როლში გამოდიან. ეს შესაძლებელია გამართლდეს ნაწილობრივად იმ ფრინველთა მიმართ, რომლებიც გუნდ-გუნდად მიფრინავენ. მაშინ რა ითქმის იმ ფრთოსანთა შესახებ, რომლებიც მარტო მიფრინავენ და გზის მაჩვენებელი არა ჰყავთ. ზოგჯერ ხანდაზმულებზე ადრე დასაზამთრებელ ადგილას ახალგაზრდები მიფრინავენ. მაგალითად, იმ წელიწადს (გაზაფხულზე) გამოჩეკილი და გაზრდილი გუგული აგვისტოში

მიფრინავს ზამთრის გასატარებლად სამხრეთის ქვეყნებში და მიფრინავს სწორედ იქ, სადაც უფრო მოგვიანებით ხანდაზმული გუგულები მიფრინდებიან. ამ შემთხვევაში გზის მაჩვენებელზე ლაპარაკი ზედმეტია. ამგვარად, ერთი რამ ცხადია, რომ—გუგულს, აგრეთვე ყველა მიმომფრენ ფრინველს აქვს განსაკუთრებული თანდაყოლილი ინსტინქტი, რომელიც აპირობებს მის მიმომფრენას.

აღსანიშნავია, რომ გადაფრენის ინსტინქტი იმდენად ძლიერია, რომ ფრინველი, რომელმაც ბარტყები მოგვიანებით გამოჩეკა და მათი დაზრდა ვერ მოასწრო, მშობლები მათ ბუნების ანაბარად ტოვებენ, უერთდებიან თავიანთ თანამოძმეთა გუნდს, რომელიც სამხრეთისაკენ მიემართება და მათთან ერთად თითონაც მიფრინავენ. ცხადია, ბუდეში უპატრონოდ დარჩენილი უსუსური ბარტყები მალე შიმშილისაგან იხოცებიან.

გაუჩვენებელია აგრეთვე ისიც, თუ რომელი გრძნობის ორგანოთი ხელმძღვანელობს ფრინველი მიმომფრენისას. ზოგის აზრით ამ შემთხვევაში მხედველობას ენიჭება პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა, ხოლო რიგი მკვლევარები პირველ ადგილს სმენის ორგანოებს (ბგერით გაღიზიანებას) უთმობენ. მაგრამ ამ საკითხში ჯერ კიდევ ბევრი რამ ბუნდოანებითაა მოცული და გულდასმით კვლევას მოითხოვს.

აქვე დავუმატებთ, რომ გადაფრენისას ფრინველებს თან სდევნენ მათი დაუძინებელი მტრები: არწივები, ქორები, მიმინოები, შევარდნები, ჭოტები და სხვანი, რომლებიც გზაზე მათ თავს ესხმიან და მნიშვნელოვანი რაოდენობით სპობენ.

ნადირები ზაფხულში

ნადირთა ცხოვრებაც ზაფხულობით მნიშვნელოვნად იცვლება და თავისებურ ელფერს იღებს. ვნახოთ ზოგიერთი მათგანი.

აი, ქორბუდა ირემს რქები სავსებით გაეზარდა, ახლა ის ისეთივე მშვენიერი და მედიდურია, როგორიც იყო რქების ჩამოცვივნამდე. მართალია, დასაწყისში რქები დაფარულია

ნაზი ბალნით შემოსილი კანით, მაგრამ ივლისში რქებს კანი თანდათანობით სძვრება. ხშირად კანი რქებზე ძონძებივით ჰკიდია ხოლმე. აგვისტოში რქებზე კანი აღარ შეინიშნება, თუკი ცხოველი ჯანმრთელი იყო და რქის განვითარებაც ნორმალურად მიმდინარეობდა. აგვისტოს დამლევს, ზოგჯერ ცოტა ადრეც, აქა-იქ შესაძლებელია ირემმა კანტიკუნტად წამოიყვიროს: ახლოვდება ირმის მყვირალობის პერიოდი.

ზაფხულში ირემს განგური. დამთავრებული აქვს. ზოგიერთ ეგზემპლარს ზურგსა და ბარძაყებზე ოდნავ ემჩნევა მკრთალი ხალები, რაც ზოგ ინდივიდში არ შეინიშნება.

ირმის ნუკრი საკმაოდ წამღზრდილია, მაგრამ მცენარეულობით კვებასთან ერთად დედის ძუძუს წოვს.

შველმაც იცვალა ფერი. იგი მუქი წითურ-მოქარცისფროა ზურგის მხრიდან, ხოლო მუცლის მხარე მორუხო-მოთეთრო აქვს. ნუკრს ჯერ კიდევ მკაფიოდ ემჩნევა თეთრი ხალები. ვაც ნუკრს ზაფხულის დამლევასათვის ნაზი, წვრილი და წვეტიანი რქები ამოსდის. პირველ წელიწადს ნუკრის რქები არაა დატოტილი.

ზაფხულში მიმდინარეობს შვლის ატეხილობა. როგორც ზევითაც იყო თქმული, შვლის მაკეობის ხანგრძლიობა აღწევს 9 თვემდე. შვლის კვერცხუჯრედი განაყოფიერების შემდეგ განიცდის სეგმენტაციას, გაივლის განვითარების პირველ სტადიებს, შემდეგ მოსვენებულ მდგომარეობაში ვარდება და ასე რჩება ზამთრის დამლევამდე, რის შემდეგ მასში ჩანასახი სწრაფად ვითარდება.

ზაფხულში მრავლდებიან ხელფრთიანები. ამ დროს ხშირად გვხვდებიან ეს ფრთოსანი ძუძუმწოვრები, რომლებიც ძუძუზე მიკრულ ნაშიერებს თავისთან ერთად დააფრენენ. მაგალითად, ულვაშა მლამიობი ივნისში შობს ერთ ნაშიერს. ამავე პერიოდში მრავლდება დიდი ცხვირნალა, ხოლო მცირე ცხვირნალა მეტწილად მშობიარობს ივლისში.

ხელფრთიანები დიდი რაოდენობით ანადგურებენ მავნე მწერებს, რითაც სახალხო მეურნეობისათვის მნიშვნელოვანი



ტყის კვერნა.

სარგებლობა მოაქვთ. ამის გამო ისინი ყველგან იმსახურებენ დაცვას.

ზაფხულის, განსაკუთრებით კი ივლისისა და აგვისტოს ღამეებში, ზოგჯერ დღისითაც, ისმის ხანგრძლივი ზმამალალი ჩხავილი. ეს კვერნები ჩხავიან, რაც იმის მაჩვენებელია, რომ ისინი მძუნაობენ. ამ მტაცებელთა მაკეობა, რვა თვემდე გრძელდება. აღსანიშნავია, რომ კვერნის განაყოფიერებული კვერცხუჯრედი განიცდის სეგმენტაციას, გაივლის განვითარების პირველ სტადიებს, და შემდეგ მოსვენებულ, ანუ ლატენტურ მდგომარეობაში ვარდება ზამთრის დამლევამდე. გაზაფხულის დასაწყისში კვერცხში ჩანასახი სწრაფად ვითარდება.

კვერნის ბეწვი ამ დროს მდარე ხარისხისაა და სამეურნეო მიზნით არ გამოიყენება.

კვერნა ძირითადად ნადირობს მცირე ზომის ფრინველებსა და ძუძუმწოვრებზე. მაგრამ ზოგჯერ თავს ესხმის შვლის უსუსურ ნუკრსაც, რიგ შემთხვევებში ეს მტაცებელი თავს ესხმის როჭოსაც. საინტერესო სანახავია, როდესაც კვერნა

როგორც ზურგზე მოახტება და კისერში პასრ კბილებს დაეყრნოს. დამფრთხალი ფრინველი ჩვეულებრივ კრიახით წამოფრინდება და რამდენიმე ათეული მეტრის მანძილზე ჩიფრინავს ზურგზე კვერნაწამოკიდებული და შემდეგ მიწაზე უსუსლოდ ეცემა. ბუნებრივია, რომ ამოდენა ფრინველის შეკვმას კვერნა ვერ შესძლებს. ნარჩენ მძორს შემდეგ ნაირგვარი მძორიკამია ცხოველები ეპატრონებიან.

ხრამის ან ხევის პირას, ან ბორცვზე შეიძლება შევნიშნოთ სოროს მოზრდილი ხერელი. დარწმუნებული უნდა ვიყოთ, რომ ეს მაჩვის ბუნაგია. მით უმეტეს ახალი ნათხარი მიწა და ცხოველის ფეხის კვალიც ამაზე მიუთითებს. ჩვენ შეგვიძლია დავუყარაულოთ მყუდრო ადგილას და დავაკვირდეთ სოროს ბინადართა ცხოვრებას. ისეთი პოზიცია დავიკავოთ, რომ ქარი პირდაპირ გვეცემდეს და არა ქროდეს ჩვენგან სოროს მიმართულებით. მზის ჩასვლის ხანს ბუდიდან ფრთხილად გამოდის დედა მაჩვი. იგი ჭერ თავს ოდნავ გამოყოფს სოროს სვრელიდან და ყურგამახვილებული უსმენს, თუ რა ხდება მის ირგვლივ. შემდეგ უკვე საბოლოოდ გამოდის, სოროს სვრელთან ჩერდება და საკმაოდ დიდ ხანს ათვალიერებს, ყნოსავს. და „არკვევს“, არემარეში ხომ სიმშვიდეა. როდესაც „დარწმუნდება“, რომ საფრთხე არსაიდანაა მოსალოდნელი, იგი სოროში ბრუნდება და მალე ისევ გარეთ გამოდის. ახლა მას უკვე ნაშიერებიც მოსდევენ უკან. ამ უკანასკნელთა რაოდენობა შეიძლება იყოს ექვსამდე. ახალგაზრდები სოროს ნახლობლად უდარდელად იშხლართებიან და მზეს ეფიცებიან, ერთიმეორეს ხილავენ ან ბლლარძუნობენ. დედა ამდროს მათ მახლობლად დგას, ან წამოწევა და ყური მახვილად აქვს, რომ საფრთხის შემთხვევაში თავისი ნაშიერები სოროში მიმალოს. საკმარისია ოდნავი გაფაჩუნება, სტვენა ან ტაშის შემოკვრა, რომ მაჩვი თავისი ჯალაბობით სოროში ამოყოფს თავს. დამშვიდდება ყველაფერი. კარგა ხნის შემდეგ მაჩვი ისევ გამოიხედავს სოროდან. ახლა უფრო მეტი სიფრთხილითა და ყურადღებით ათვალიერებს არემარეს და შემდეგ გამოყავს ნაშიერები. მაგრამ ხშირად მეორედ ნაშიერების გარეთ გამოყვანას ვეღარ ბედავს კარგად შელამე-

ბამდე: მაშინ საფრთხე უფრო ნაკლებაა მოსალოდნელი, ვიდრე მზის სინათლეზე.

მაჩვი იკვებება ნაირგვარი მწერებით, მათ შორის ჭამს ბაზებსაც, რომელთა შხამიანი ნექტრისა მას სულაც არ ეშინია, სხვადასხვაგვარ ლოკოკინებს, ჭიებს, ფრინველთა მარ-



მაჩვი.

თვეებსა და კვერცხებს, ზოგჯერ კრუხსაც, თავისებურ მღრღნელებს, ბაყაყებს. ზოგ გველს, ხვლიკებსა და სხვ. მის საკვებ რაციონში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია მცენარეულობას, ჭამს ხილს, სიმინდსა და სხვ.

ახალგაზრდა მაჩვი ტყვეობას ადვილად

ეგუება და მალე თვინიერდება. მოვიყვან ერთ მაგალითს თბილისის ზოოპარკის ცხოველებიდან.

თბილისის ზოოპარკში ორი ახალგაზრდა მაჩვი ცხოვრობდა. ისინი იმდენად მოთვინიერებული იყვნენ და შეგუებული ტყვეობის პირობებს, რომ მათი ვოლიერის კარს არც კი კეტავდნენ. პირიქით, მასში გაკეთებული იყო ხვრელი, რომლიდან მაჩვები გამოძვრებოდნენ ხოლმე და პარკის ხეივანებში დაბაჯბაჯებდნენ. შედიოდნენ სამზარეულოში, სადაც სასუსნავეს შოულობდნენ, „დასეირნობდნენ“ სხვა მხეცების ვოლიერების წინ და ისევ თავიანთ სადგომს უბრუნდებოდნენ, სადაც კუთხეში იმალებოდნენ და იძინებდნენ.

შებინდებისთანავე მაჩვები ვოლიერიდან გამოდიოდნენ და ზოოპარკის დამხმარე მეურნეობაში მიდიოდნენ, რომელიც მათი სადგომიდან თითქმის ერთი კილომეტრით იყო დაშორებული. იქ მთელი ღამის განმავლობაში ფუსფუსებდნენ, ჭამდნენ სტაფილოს, სიმინდს, პომიდორს, ზოგჯერ ყურძენსაც. დილით ადრე მაჩვები ისევ თავიანთ ვოლიერას უბრუნდებოდნენ და მასში საღამომდე რჩებოდნენ.

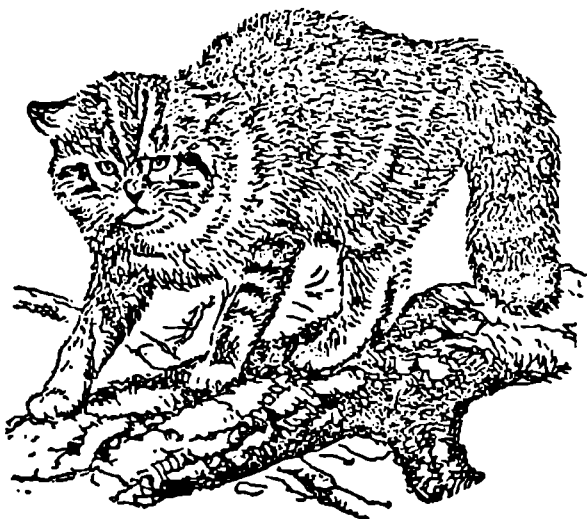
ერთ დილით მაჩვები ჩვეულებისამებრ აღარ დაბრუნდნენ ოთავიანთ ვოლიერში. ბევრი ძეგნის შემდეგ აღმოჩნდა, რომ ისინი ბალის მცველს ღამით სიძინდის ყანაში დაეხოცა. მცველის თქმით, მის ყვირილზე და ყიჟინაზე მაჩვები სულაც არ დაფრთხნენ და მოსი მიახლოებაც აინუნში არ ჩააგდეს. ცხადია, მაჩვები რაკი მიჩვეული იყვნენ ადამიანის სიახლოვეს, მცველის ყიჟინა არაფრად მიიჩნიეს და ადამიანისადმი ნდობა კი მათ სიცოცხლის ფასად დაუჯდათ.

მიდინხართ ტყეში და ხედავთ გდია შვლის მძორი; მას ჯიქანი აქვს გამოგლეჯილი, კისერი და ყელი გამოღადრული, სხეულზე ემჩნევა ნათხაქნი — ბრჭყალების კვალი. ადვილად მისახვედრია, რომ აქ წინა ღამით ფოცხვერს უნადირია. მოხერხებული და მარჯვე მონადირე მას დაუდარაჯდება და ბოლოს მოუღებს. შეიძლება მძორთან შენიღბული ხაფანგი დაეღვათ. მტაცებელი მასში ადვილად გაებმევა. შესაძლებელია მძორის სუნით მიზიდულმა მგელმა ან მელამ ამოჰყონ თავი ფოცხვერისათვის გამიზნულ ხაფანგში.

ზაფხულში ფოცხვერის ბოკვერები, რომელთა რაოდენობა ერთ ყრაში ხუთამდე შეიძლება იყოს, საკმაოდ წამოზრდილები არიან. პირველ ხანებში ისინი ბუნაგში აფარებენ თავს, ხოლო შემდეგ დედასთან ერთად დაძრწიან სარჩოს საძებრად. ზაფხულის დამლევისათვის ბოკვერი დედას შორდება და დამოუკიდებლად ცხოვრობს. თუმცა ზოგჯერ დედასთან ერთად ნაშიერები შესაძლებელია ვნახოთ შემოდგომაზეც.

ფოცხვერზე ბევრად უფრო პატარაა გარეული კატა. მას ვნახავთ თავის უკვე წამოზრდილ კნუტებთან ერთად, რომლებსაც ასწავლის თავგისებრი მღრღნელების ჭერას. ისინიც თავგებსა და მემინდერიებს ისევე „აწვალებენ“ ხოლმე, როგორც ეს იცის შინაურმა კატამ. გარეული კატები თავს ესხმიან მცირე ზომის მგალობელ ფრინველებს, ზოგჯერ ფატრავენ შვლის უსუსურ ნუქას.

დათვების ბელები უკვე საკმარისად მოზრდილები არიან. მათ ყელზე თითქმის აღარ ემჩნევათ „თეთრი საყელო“, რომელიც მკაფიოდ მოჩანს დაბადებისას და სიცოცხლის პირველ



გარეული კატა.

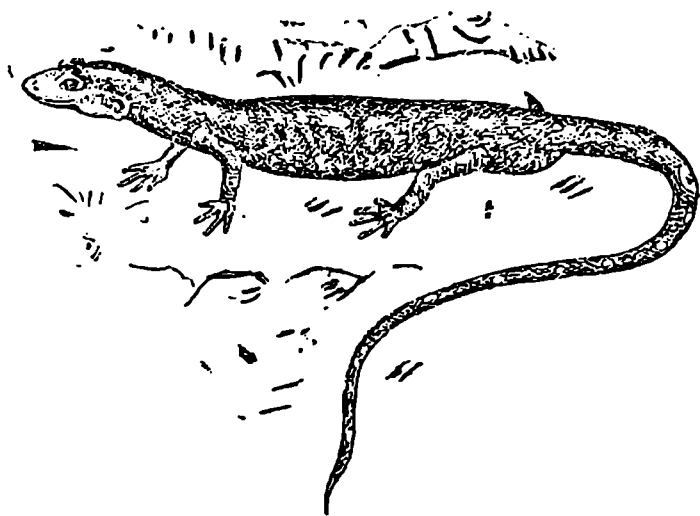
თვეებში. ისინი დედასთან ერთად დაბაჯბაჯებენ და ხან ერთ ხეზე აღიან, ხან მეორეზე, რომლებზეც პოულობენ პანტას, მაუალოსა და სხვ. დათვები მაინცდამაინც დიდ ანგარიშს არ უწევენ ხილი მწიფეა თუ მკუხე: ოღონდ იკმეოდეს. რასაკვირველია, დათვი ძალიან კარგად ანსხვავებს მწიფესა და მკვანეს, ტკბილსა და მწარეს ერთიმეორისაგან და, ცხადია, უპირატესობას პირველებს ანიჭებს. შვლის ან ირმის შეხვედრისას დათვი მათ თავს ესხმის და კლავს. თითონაც და ბელეებსაც ამით ხორციანი „სადილი“ მზად აქვთ.

დათვის მძუნაობა მიმდინარეობს ივნისში, ზოგჯერ მაისის დამლევს. ამ მტაცებლის მაკეობა შვიდ თვემდე გრძელდება. დათვი ორ-სამ წელიწადში ერთხელ მრავლდება, რაც იმასთანაა დაკავშირებული, რომ ამ ხნის განმავლობაში დედასთან იმყოფებიან ბელები. მაგრამ თუ რაიმე მიზეზით ძუს ბელები ჩამოსცილდნენ (მეტწილად იმის გამო, რომ ისინი დახოცნენ, ან აღამიანმა დაიჭირა), მაშინ დათვი იმავე წლის ან მომდევნო წლის ზაფხულში მძუნაობს.

ქვეწარმავლებისა და წყალხმელეთა ცხოველების ცხოვრება

ტყეში ექსკურსიის დროს მწვანე ბალახებში, ნაქარ ფოთლებში შეიძლება ზანტად და მოუხერხებლად გასტროლოვო მწვანე ფერის გასწვრივი მურა-წითური ზოლებით მოხატული ჭოხმეჭა, რომლის სხეულის სიგრძე აღწევს 45 სანტიმეტრამდე. ეს ქვეწარმავალი უფეხო ხელიკია, მაგრამ გარეგნულად გველს ჰგავს, რის გამოც მას ხოცავენ ხოლმე, მაშინ როდესაც იგი დაცვის ღირსია. მას მავნე მწერების განადგურებით ტყის მეურნეობისათვის მნიშვნელოვანი სარგებლობა მოაქვს. ბოხმეჭა ივლისში, უმეტესად კი აგვისტოში, ზოგჯერ სექტემბრის დასაწყისშიც კი, შობს 26-მდე ნაშიერს, თუმცა ზოგჯერ მათი რაოდენობა შესაძლებელია უფრო ნაკლები იყოს.

იქ, სადაც ჭაობები ან ტბორებია, შეგვხვდება ანკარა. იგი შეიძლება შევნიშნოთ იმ მომენტში, როდესაც წყალში ცურავს და თევზს მისდევს დასაჭერად. ამ შემთხვევაში მას თავი მაღლა აქვს აწეული.



კავკასიური სალამანდრა.



ვასაკა.

ივლისის დამლევს, მეტწილად აგვისტოში, ანკარა დებს 36-მდე კვერცხს, რომლის ნაჭუჭი საკმაოდ რბილია. ამასთან, ახალგაზრდები, ხანდაზმულებთან შედარებით, ნაკლები რაოდენობის კვერცხს დებენ. ეს გველი კვერცხებს ერთ ჯერზე, ერთიმეორის თანმიყოლებით დებს მშრალი ფოთლების გროვაში ან ნაგავში, ან მათ ფლავს ნოტიო ხავსში ან სხვა მსგავს ადგილას. ზოგჯერ ერთსა და იმავე „ბუდეში“ რამდენიმე ანკარა დებს კვერცხს. ინკუბაციის პერიოდი ორ თვემდე გრძელდება. ახლად გამოჩეკილი გველის წიწილის სიგრძე 11 — 13,5 სანტიმეტრამდე აღწევს.

ტბორებში, ტბებსა და ჭაობებში, მდინარეთა სანაპიროებში ხშირადაა ტბის ბაყაყი. ამ დროს მისი თავკომბალები უკვე საკმაოდ წამოზრდილები არიან და ზაფხულის დამლევამდე მეტამორფოზს ამთავრებენ, ზოგი უფრო ადრეც.

ზაფხულში კავკასიური სალამანდრას თავკომბალები საკმაოდ დაზრდილები არიან და ხშირად წყალსატევში გვხვდებიან, მაშინ როდესაც ზრდასრული ეგზემპლარები ჩაფლული არიან წყალსატევის სანაპიროზე შლამში.

მთელი ზაფხულის განმავლობაში დამით მკაფიოდ ისმის ვასაკას რუკრუკი. ეს მეხეური წყალხმელეთა ცხოველი ხეზე, უმეტესად ფოთლებზეა ჩამოძვარი და „ნადირობს“ ნაირგვარ მავნე მწერებზე, რომელთა მოსპობით მეურნეობისათვის ერთგვარი სარგებლობა მოაქვს.

რას აკეთებენ უხერხემლო ცხოველები

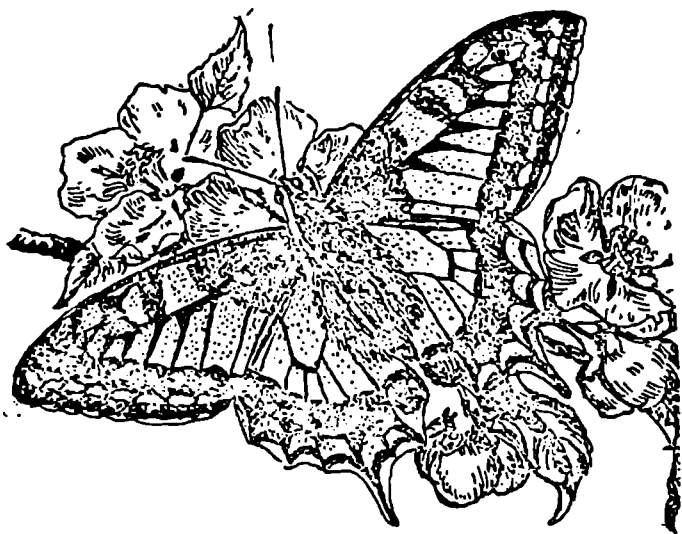
ზაფხულში მრავალნაირი პეპლები დაფრინავენ, ზოგიერთი მათგანი მართლაც საოცარი ფერებითაა მორთული და მოხატული. გაზაფხულზეც ვპოულობთ პეპლებს. მაგრამ ეს ის ინდივიდები არიან, რომლებმაც მყუდრო ადგილას გამოიზამთრეს. გაზაფხულზე ისინი კვერცხის დადებისთანავე იხოცებიან.

პეპლის კვერცხიდან პაწია მატლი იჩეკება, რომელსაც მოზრდილობისას მუხლუხს უწოდებენ. მუხლუხი მშობლებს არაფრით არ ჰგავს: მისი სხეული წაგრძელებულია, კიისებური. მუხლუხების სხეული მეტწილად კაშკაშა ფერებითაა შეფერადებული, ზოგიერთისა სხვადასხვა სიგრძის ბუსუსებიტაა შემოსილი, ზოგის სხეულზე კი კანოვანი გამონაზარდები და კორძებია, რომლებიც შხამოვან ნივთიერებას გამოჰყოფენ. აბა, გაბედოს გამოუცდელმა ჩიტუნამ და ასეთ მუხლუხს ნისკარტი ჩაჰკრას ან გადაყლაპვა დაუპიროს. ჩიტუნა მუხლუხს მაშინვე პირიდან გარეთ გადმოაგდებს, შეათვალიერებს და უნდობლად გაერიდება. ასეთ მუხლუხს ეს ჩიტუნა მეორედ აღარ მიეკარება თუნდაც დიდი ხნის დამშეული იყოს. საქმე იმაშია, რომ მუხლუხმა ჩიტუნას პირში შხამი შეაფრქვია და მას პირი დასწვა. პირდამწვარი ფრთოსანი იძულებულია მსხვერპლი გადმოაგდოს. ზოგიერთი ასეთი შხამიანი მუხლუხის გადაყლაპვა ფრინველს შესაძლებელია სიცოცხლის ფასად დაუჯდეს.

მაგრამ არიან ისეთი ფრინველები, რომლებიც შხამიან მუხლუხებს ხალისიანად ჰამენ და მათი შხამი არ მოქმედებს. ასეთია, მაგალითად, ჩვენებული გუგული, რომელიც ერთი საათის განმავლობაში ასამდე ასეთ მუხლუხს ყლაპავს.

პეპლის მუხლუხები მცენარეებზე ცხოვრობენ და ფოთლებით იკვებებიან. სტიქიურად მომრავლების შემთხვევაში შესაძლებელია მუხლუხებმა ტყის მასივები მთლიანად დააკორტონ. უფოთლოდ დარჩენილ ხეებს გახმობა ელით.

გავა დრო და მუხლუხი თანმიმდევრულად კანს ხუთჯერ იცვლის. შემდეგ იგი ჭეუბრად გარდაიქმნება. ზოგიერთი პეპლის მუხლუხი ქსოვს პარკს და თავს იმწყვედევს, ზოგი აბრე-



მაქაონი.

შუმის ძაფით ხის ტოტზე ეკიდება, ან ასეთ ქსელში ეხვევა.

ჭუპრი არ მოძრაობს. თუ მას გავალიზიანებთ (თითით შევეხებით, ან ვუჩხვლეთ ნემსს), მაშინ მუცელს ოდნავ აათამაშებს. ჭუპრის სტადიაში საკმაოდ რთული გარდაქმნა ხდება, რის შემდეგ მისგან ფრთოსანი პეპელა გამოდის.

ზოგიერთი პეპელა თავის სიცოცხლეში არაფერს ჭამს: იგი ორიოდე დღის განმავლობაში დაფარფატებს, კვერცხებს ყრის და კვდება. ასეთ პეპლებს მომწელებელი სისტემა არ უვითარდებათ.

ჩვენს ტყეებში მთელი ზაფხულის განმავლობაში დაფრინავს მაქაონი, რომელიც ფრთების ყვეთელი შეფერადებითა და შავი ნახატებით ადვილად გამოიცნობა. მისი ფრთები ბოლო ნაწილში ერთგვარი გამონახარდებით მთავრდება. თითოეულ ფრთაზე უკანა მხარეში მოზრდილი მოწითალო-ნარინჯისფერი ხალია. უკანა ფრთებზე კი შავი არშია აქვს შემოვლებული, რომელიც ცისფერი წინწკლებითაა მოხატუ-

ლი. მაქაონის გაშლილი ფრთების სიგანე რვა სანტიმეტრამდე აღწევს და იგი ჩვენში გავრცელებულ პეპლებს შორის ერთ-ერთი უდიდესთაგანია.

ლამის პეპლებს შორის განსაკუთრებით გამოირჩევა ოლენდრის სფინქსი, რომლის გაშლილი ფრთების სიგანე 10 სანტიმეტრამდეა. ამ პეპლის წინა ფრთები მწვანეა და თეთრი, ვარდისფერი და იისფერი ზოლებითა და წინწყლებითაა მორთულ-მოკაზმული. უკანა ფრთები ღია იისფერია, ხოლო სხეულის უკანა ნაწილი — მწვანე. ოლენდრის სფინქსი საკმაოდ სწრაფად დაფრინავს და იგი ზოგჯერ თავის საბინადროს 100 კილომეტრითაც კი შორდება ხოლმე.

მეტად საინტერესო და უცნაური პეპელათაგანია მკედართავა. მისი სხეული ყვითელი ფერისაა შავის ნარევით. ზურგის მხარეზე წინა ნაწილში აქვს ყვითელი ნახატი, რომელიც ძალიან მიემსგავსება ადამიანის ქალას. სწორედ ამ ნახატის გამო პეპელას „მკედართავა“ უწოდეს. წინაფრთები მოშავო-მურაა და ყვითელი ნახატებითაა მოკაზმული, უკანაფრთები ყვითელია და ზედ ორი შავი ზოლი გასდევს. გაშლილი ფრთების სიგანე 12 სანტიმეტრამდეა.

მკედართავას უფრო მეტად ეხვდებით ღამ-ღამობით. იგი დღისით მყუდრო ადგილასაა თავშეფარებული.

საინტერესოა, რომ მკედართავა თავისებურად წრიბინებს. მაგრამ რა ორგანოთი, არაა დადგენილი. ზოგნი ფიქრობენ, რომ წრიბინი გამოიციმა ხორთუმის ტუჩების საცეცებზე ხახუნის შედეგად, ხოლო ზოგნი იმ აზრის არიან, რომ პეპელა ჩინჩახვიდან დიდი ძალით გარეთ უშვებს ჰაერს, რის შედეგადაც ირხევა ხორთუმის ფუძესთან არსებული აპკი და ამის შედეგად „წრიბინებს“.

ტყისპირებსა და ბუჩქნარებში ხშირად გვხვდება პატარა პეპელა ცისფერა, რომელსაც ასე იმიტომ უწოდებენ, რომ მისი სხეული ცისფერადაა შეფერილი. ზოგიერთი სახეობის ფრთები სადაა, ხოლო ზოგისა კი შავი წინწყლებითაა მორთული და ზედ შავი არშია აკრავს. ამ პეპლის გაშლილი ფრთების სიგანე 3,5 სანტიმეტრამდეა. სარჩოს ძეზნისას თავის საბინადროს ცისფერა დიდი მანძილით არ შორდება.

ლამაზ პეპელათა რიცხვს ეკუთვნის ლენტურა. მისი უკანაფრთები წითელი ფერისაა და ზედ ორი მუქი ზოლი გასდევს. ფრთის კიდე თეთრი არშიითაა შემოვლებული. წინაფრთები მორუხო-მურაა.

ფრენის დროს ეს პეპელა წითელი გვეჩვენება, მაგრამ როდესაც იგი ხის ქერქზე ჯდება, მაშინ მისი მონახვა არც ისე ადვილია. რადგან წინაფრთები ზედა მხრიდან ხის ქერქის ფერთანაა შეხამებული. ამის გამოა, რომ ხის ქერქზე მჯდომ ლენტურას მწერიჭამია ფრინველები ადვილად ვერ პოულობენ.

ლენტურას მეტწილად ვხვდებით ხოლმე ტყისპირებში, ბუჩქნარებში, მაგრამ ხშირად დაფრინავს ეზოებშიც. ამ პეპლის გაშლილი ფრთების სიგანე 9 სანტიმეტრამდეა.

ტყეების ერთ-ერთი ყველაზე მავნებელ პეპელათაგანია მონაზონა. იგი ზოგიერთ წლებში სტიქიურად მრავლდება და ამ შემთხვევაში ტყეებს დიდ უბედურებად მოევლინება ხოლმე. მონაზონა ზოგიერთ წლებში კანტი-კუნტად გვხვდება, მაგრამ მასობრივად გამრავლების წლებში კი ყოველ ნაბიჯზეა და ამასთან ათასობით.

მონაზონას წინაფრთები თეთრია და ზედ მრავალრიცხოვანი განივი დაკბილული ზოლები გასდევს და შავი წინწყლები აყრია. უკანაფრთები მორუხო-მოთეთროა. მუცლის მხარე მოვარდისფროა, შავი წინწყლებით მოხატული. ასეთივე წინწყლები აყრია მკერდზეც. გაშლილი ფრთების სიგანე 35 — 50 მილიმეტრამდეა. დედლები მამლებზე პატარები არიან. მონაზონები დაფრინავენ ზაფხულის მეორე ნახევარში და სწორედ ამ დროს მრავლდებიან.

დედალი მონაზონა ივლისსა და აგვისტოში თავისებური კვერცხსადებით ხის ქერქის ნაპრალში ყრის კვერცხებს. მონაზონა ხეების არჩევანში არ შედის: მის კვერცხებს ეპოულობთ როგორც ფართოფოთლოვან ხეებზე, ისე წიწვოვანზე. კვერცხები ხის ქერქში რჩება გაზაფხულამდე. აპრილში ან მაისში (ამინდის მიხედვით) გამოზამთრებული კვერცხებიდან იჩეკება მატლები. ეს უკანასკნელნი ცოტა ხანს ერთად არიან ხოლმე და ქმნიან „სარკეს“, როგორც ამას ხატოვანად

უწოდებენ ჰეტყევები. მონაზონას წინააღმდეგ ბრძოლის ლონისძიებათა გატარებისას პირველ რიგში საჭიროა მოს-
ჯობილ იქნას სწორედ მისი გავრცელების კერები — „სარკე-
ები“, რადგან ცოტა ხნის შემდეგ მომაგრებული და მოზრდი-
ლი მატლები აქეთ-იქით გაცოცდებიან და მათ წინააღმდეგ
ბრძოლა ერთობ გაძნელდება, თუ არ ვიტყვით, რომ შეუძ-
ლებელი, ან ყოველ შემთხვევაში, ნაკლებად ეფექტური იქ-
ნება. მაგალითად, მოგვითხრობენ, რომ ერთ პატარა უბანში
ქოგროვილი იყო ამ პეპლის 12 კილოგრამამდე კვერცხი, რაც
150 მილიონ ეგზემპლარს აღწევს, ხოლო ამავე ადგილას შე-
აგროვეს 150 მილიონამდე სქესმწიფე დედალი მონაზონა.
როდესაც ეს პეპლები მასობრივად მომზავდებიან ხოლმე,
მათი ფრენისას შთაბეჭდილება იქმნება თითქოს შუა ზაფ-
ხულში „თოვლი ბარდნის“.

მონაზონას მატლი ცოტა მომაგრდება, გამოჰყოფს აბლა-
ბუდას, რომლის მეშვეობით დაბლა ეშვება, და სხვა ხეზე
ცოცდება. მუხლუხები ჭამენ ფოთოლს მთლიანად და სულ
მაღე ხეები ტიტვლდება და მრავალ მათგანს გახმობა ელის.
ჩვენს ტყეებში მრავლად გვხვდება ნაირგვარი ხოჭოები,
რომელთაგან ზოგიერთი მნიშვნელოვან ზიანს აყენებს სატყეო
მეურნეობას.

ხოჭოს სიცოცხლის ხანგრძლიობა ერთ-ორ თვემდე
გრძელდება, თუმცა ზოგი მეტ ხანსაც ცოცხლობს, უფრო დი-
დი სიცოცხლის ხანგრძლიობით ხასიათდებიან ხოჭოების
მატლები. ზოგი ხოჭოს მატლის მეტამორფოზს ერთ თვემდე
დრო სჭირდება, ხოლო რიგი სახეობებისას კი — 5 — 6 წლამ-
დე, თუმცა არიან ისეთი სახეობებიც, რომელთა მატლის მე-
ტამორფოზი 10 წლამდე გრძელდება, ხოლო ზრდასრული
ხოჭო კი მხოლოდ რამდენიმე თვე ცოცხლობს.

ტყეებისათვის განსაკუთრებით მავნებელი არიან ტყის
დიდი კრეჭია, ლაფნიჭამია, ქერქიჭამია, მაისის ხოჭო, ცილა-
ჭამია და სხვა მრავალი.

ზაფხულობით თხილნარში ექსკურსიის დროს ეპოულობთ
მიწაზე წინა წელს ჩამოცვენილ თხილს. ზოგ მათგანს აქვს
ხერელი. ეს ცხვირგრძელას „სასახლეა“.

აი, ამ „სასახლის“ აშენების ისტორია.

ზაფხულის დასაწყისში მიწიდან ამოძვრება პატარა ხოჭო ცხვირგრძელა. ასე იმიტომ უწოდებენ, რომ მას მეტად გრძელი „ცხვირი“ ანუ „ხორთუმის“ აქვს, რომელიც თითქმის ხო-



ცხვირგრძელა.

ჭოს სხეულის საგრძნობ ტოლია. ხორთუმის წვერზე მაგარი ყბები აქვს.

შუა ზაფხულში ახალში ნაყოფი სიმწიფეში ღებდა. ცხვირგრძელა ამ დროისათვის თხილზე დატყუანებს. იგი ხან ერთ თხილზეა, ხან მეორეზე. ბოლოს ერთ-

ერთი მათგანის ნაჭუქს ცხვირგრძელა თავისი მახვილი ყბებით ხვრეტს. ამ პაწია ხვრელში ცხვირგრძელა ჰყოფს გრძელ კვერცხსაღებს და თხილის გულში დებს ერთ კვერცხს. შემდეგ ხოჭო გადადის სხვა თხილზე და მასში დებს კვერცხს და ა. შ.

მაგრამ ხანდახან ხდება უცნაურობაც. ზოგჯერ ცხვირგრძელას გამალებული „მუშაობისა“ თხილზე ფეხი უცდება და თხილის ნაჭუქში ჩასობილ თავისივე ხორთუმზე ეკიდება. იგი ჰაერში ასავსავენებს ფეხებს, აქნევს ულვაშებს, მაგრამ ამაოდ. ხორთუმის წვერი ნაჭუქში მაგრადაა ჩაჭედილი, ხოლო თვით ხორთუმი იმდენად მკვრივია, რომ მისი მოღუნვა ხოჭოს სიმძიმით არ ხდება. ფეხები კი, ხორთუმთან შედარებით, იმდენად მოკლეა, რომ თხილის ნაჭუქამდე არ სწვდება. ასე თავისივე ხორთუმზე ჩამოკიდებული ცხვირგრძელა სასიკვდილოდაა განწირული. ხშირად ასეთ პოზაში მყოფ ცხვირგრძელას მიუხსნავენ ხოლმე რომელიმე მწერიჭამია ფრინველს და გადაჰანსლავს მას. შეიძლება ეს ხოჭო დაღუპვისაგან იხსნას ბედნიერმა შემთხვევამ: რაიმე მიზეზის გამო თხილი მიწაზე ჩამოვარდეს. მაშინ კი ხოჭო განსაცდელს თავს დააღწევს, თუმცა იმ თხილში კვერცხს არ დატყუებს.

თხილის გულში დადებული კვერცხიდან იჩეკება მატლი. ის დიდ განცხრომაშია: პირს დააღებს და საკვები პირდაპირ მასში უვარდება. სარჩოს საძებრად სადმე წასვლა არ სჭირდება, მას ხანუკვარი საკვები ცხვირწინ აქვს. მატლი დაახლოებით ერთი თვის განმავლობაში ხარბად იკვებება და სწრაფად იზრდება. ახლა საჭიროა თხილის „სასახლიდან“ გარეთ გამოსვლა. ამ საქმეში მატლს დამხმარე არავენ ჰყავს: თავისი მომავლისათვის მან თითონვე უნდა იზრუნოს.

მატლი იწყებს თხილის ნაჭუჭის ხვრეტას შიგნიდან იმ ადგილას, რომელიც თხილის ჯამის ფოთლებითაა დაფარული. გულმოდგინე მუშაობის შედეგად თხილის ნაჭუჭში პაწია ხვრელი კეთდება, საიდანაც მატლი დიდი ვაი-ვაგლახით გარეთ ძვრება და მიწაზე ვარდება. იგი ცოტა ხანს დაცოცავს მიწაზე, მონახავს შესაფერის ადგილს, თხრის პაწია ორმოც და შიგ იმალება. აი, ამ სოროში იგი ატარებს მთელ შემოდგომასა და ზამთარს. გაზაფხულზე იგი ჭუპრად იქცევა, ხოლო ჭუპრი კი რამდენიმე კვირის შემდეგ ხოჭოდ გარდაიქმნება. ზაფხულში ცხვირგრძელა მიწიდან ამოდის და იწყებს კვერცხის დებას.

ვის არ უნახავს წითელი ან ყვითელი ფერითა და შავი წინწკლებით მოხატული და მორთული ჭიამაია. ბევრს, ალბათ, თითის წვერზე დაუსვამს ეს მწერი და უთქვამს: „ჭიამაია, გაფრინდი, წითელ კაბას გიყიდი“. თითქოს დაუჯერაო, ეს ფრთებს შლის და მიფრინავს.

ჭიამაია თვალსაჩინოდ და გაბედულად დადის ხოლმე მცენარეებზე და სულაც არ ეშინია მის მახლობლად „მონადირე“ მწერი-ჭამია ფრინველებისა, რომლებიც გამალებით ეძებენ თავიანთ სარჩოს, რომელთა დიდი ნაწილი საიმედოდაა შეხამებული გარემო პირობებთან, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ფრთოსნები მათ ადვილად პოულობენ და კენკავენ.



ჭიამაია.

იმისდა მიუხედავად, რომ ჭიამაია ნათლად მოჩანს მცე-

ნარეთა ზედაპირზე, ასე ეთქვათ, მწერიჭამია ფრინველების „ცხვირწინ“ დაცუტუნებს, არც ერთი მათგანი არ ეკარება და არ იქერს მას. ზოგჯერ კი ხდება ისე, რომ რომელიმე გამოუცდელი ჩიტუნა პირში იკრავს ხოლმე ჭიამაიას, მაგრამ მაშინვე პირიდან გარეთ გადმოაგდებს, უნდობლად შეხედავს და შემდეგში მას აღარ მიეკარება.

ამის მიზეზი ის არის, რომ ჭიამაია გაღიზიანების შემთხვევაში სხეულიდან გამოჰყოფს ხოლმე რამდენიმე წვეთ სისხლს. ჩვენ ამაში ადვილად შეგვიძლია დაერწმუნდეთ, თუ ჭიამაიას ხელში ავიყვანთ და ცოტა ხანს დავიჭერთ. თითზე (ან საერთოდ ხელზე) შევნიშნავთ ერთ-ორ წვეთ სითხეს — სისხლს. ჭიამაიას სისხლი მწვავე რეაქციისაა. მართალია, აღამიანის ხელის კანს ის ვერაფერს ავნებს, მაგრამ მწერიჭამია ფრინველების პირის სიღრუის ნაზ ქსოვილებზე ძლიერ მოქმედებს. ამიტომაცაა, რომ როდესაც გამოუცდელი ჩიტუნა პირში იკრავს ჭიამაიას, იგი მაშინვე პირის სიღრუეში სხეულიდან გამოჰყოფს რამდენიმე წვეთ სისხლს, რომელიც პირის სიღრუის ნაზი საფარველების წვეს იწვევს, რის გამოც „პირდამწვარი“ ფრთოსანი თავის ნადავლს გარეთ აგდებს და გულმოდგინედ ათვალეერებს მას. ასეთი „მწარე გამოცდილების“ შედეგად ეს ფრინველი ჭიამაიას მეორედ აღარ ეკარება, თუნდაც ძლიერი შიმშილი აწუხებდეს. ჭიამაია ასე „ღერის სისხლს“ მტრებისაგან თავდასაცავად.

შ ე მ ო დ გ ო მ ა

გავიდა გვალვიანი და მცხუნვარე ზაფხული. დადგა მსუქანი და ნოყიერი შემოდგომა. საღამოეამს უკვე ცოტა გრილა, დილით კი ცივი და სუსხიანი ნიავი ქრის. ბალახებზე თრთვილი ბზინავს, თუმცა დილის მზის სხივებთან ერთად ისიც იკარგება. მთაში ყინავს, მთის მწვერვალები აქა-იქ თოვლითაა დაფარული და ქაღარად გამოიყურება.

ტყემ ფერი იცვალა. შემოდგომის მიწურულში იგი ნაირფერადაა ხოლმე შემკული და მთის ფერდობების ტყეში ადვილად შეიძლება გავარჩიოთ ნაირგვარი ხის ჯიშები. აი, ალისფერი ფოთლები ღაფღაფებს — ეს ძირხველებია, გასწითლებია ფოთლები ნეკერჩხალს, თელა ნარინჯისფერი ფოთლებითაა დამშვენებული, ხოლო ვერხვი — ყვითლით. წიწვოვანები კი ყველგან წენგოსფრად გამოიყურებიან.

შემოდგომით თავიანთი მშვენიერი ყვავილებით თავს იწონებენ მაჩიტა, სოსანი, ნარი, შემოდგომის ზაფრანა და სხვ. მთის ფერდობის ტყეებში ყვავის უცუნა. რამდენადაც მშვენიერია მისი ყვავილი, იმდენად თითონ შხამიანია. ამასთანავე დაკავშირებული, რომ საქართველოს ზოგ ადგილას დიდ წყევლადაა მიჩნეული „უცანი“ (ანუ — „უცუნა“) ჭამეო.

შემოდგომაზე ყველა სახის ხილი დამწიფებულია. ტყეებში უკვე ძირს ცვივა წაბლი, კაკალი, თხილი, წიწიბო, რკო, შინდი, შაქალო, პანტა და სხვ. გარეულ ვაზზეც ყურძენი. დამკრახულა და თავის მკამელს უცდის. კენკროვანებს ხომ თავი დაბლა დაუხრიათ და „უცდიან“ თუ რომელი ფრინველი წაპოსკუბდება მათ ტოტზე და აკენკავს მათ მარცვლებს. მაგრამ არც ისეა საქმე. შემოდგომაზეც, უფრო მეტად პირველ ნახევარში, მზე აცხუნებს და ერთგვარი ნაგვიანევი

ზაფხული დგება, რასაც ხატოვახად „დედაბრის ყვავილო-
იას“ უწოდებენ, თემცა შემოდგომის მზე მაინც არაა ისე-
თი მცხუნვარე, როგორც ზაფხულობით.

შემოდგომაზე იცვლება ცხოველების ცხოვრების ნირიც.
აღარ ისმის ფრინველთა ჟრიამული, ჭიკჭიკი, სტვენა და ჟღერ-
ტული. ბევრმა მათგანმა ზაფხულის დამლევამდე გეზი სამ-
ხრეთისაკენ აიღო და შორეულ გზას გაუდგა. შემოდგომის
დასაწყისშივე მიფრინავენ მერცხლები, ნამგალები, კვირი-
ონები, გუგულები, მოლალურები, ოფოფები, ყაპყაპები, ბო-
ლოცეცხლები, მემატლიები, ასპუჭაკები, მეჩალიები და
სხვანი, რომლებმაც ზაფხულის დამლევისათვის ვერ მოას-
წრეს გადაფრენა.

შემოდგომის დასაწყისში ცაზე სულ უფრო ხშირად ვხე-
დავთ ფრინველთა გუნდებს. მიფრინავენ და მიფრინავენ
ფრთოსნები სამხრეთის ქვეყნებში, გვემშვიდობებიან გაზა-
ფხულამდე.

ახლა უფრო ხშირადაა წეროების გაბმული გუნდები, რომ-
ლებიც ცის კამარაზე რუკრუკითა და ყიჟინით სამხრეთისა-
კენ მიფრინავენ.

დამ-დამობით ყიჟინითა და ყიჟინით მიფრინავენ გარე-
ული ბატები. თუ მათ აღრე გადაგჭირინეს თავზე, იტყვიან
ხოლმე, რომ „წლეულს ნაადრევი და დიდი ზამთარი იქნე-
ბაო“, ხოლო თუ მოგვიანებით — მაშინ ეს თბილი ზამთრის
მანიშნებელია.

როდესაც ბატები გადაიფრენენ იმ ადგილებში, სადაც ში-
ნაური ბატები არიან, ეს უკანასკნელნი გადამფრენებს ყიჟი-
ნითა და ყიჟინით ხვდებიან და ფრთებს მძლავრად ატყლა-
შუნებენ, თავს ზევით სწევენ, კისერს იწვდიან და თითქოს
ასაფრენად ემზადებიან, რათა თავიანთ „ბიძაშვილებს“ თან
გაჰყვნენ შორეულ ქვეყნებში. მაგრამ ამას ველარ ახერხე-
ბენ, რადგან მათ გადაფრენის ინსტინქტი უკვე დიდი ხანია
რაც დაკარგეს, ახლა კი მხოლოდ ეხმაურებიან, თითქოს
წყინთ, რომ მათ ფერხულში ისინიც ვერ ებმევიან. გასცდება
იმ არემარეს გადამფრენთა გუნდი, აღარ ისმის მათი ყიჟინა,
შინაური ბატებიც ნელ-ნელა მიწყნარდებიან.

ლამ-ლამობით რიცხვქრავალ გუნდებად მიფრინავენ მწყე-
რები. წვიმიან ამინდში ათასობით მწყერი მიწაზე ცეცხა და
მაირგვარი ნადირ-ფრინველის დავლად ხდებიან, ხოლო შავ
ზღვაზე გადაფრენისას მრავალი მათგანი დაღლილ-დაქანცუ-
ლი წყალში ვარდება და იღუპება.

გამალებით მიფრინავენ სამხრეთისაკენ ყანები, ყარყა-
ტები, უფეხურები, მაქციები, ქედნები, გვრიტები, ბულბუ-
ლები და სხვანი. ერთი სიტყვით, ის ფრინველები, რომლებიც
ჩვენსა ყველაზე ადრე მოფრინდნენ, ყველაზე გვიან გაფრინ-
დნენ, ხოლო ის სახეობები, რომლებიც ყველაზე გვიან მო-
ფრინდნენ, ყველაზე ადრე გაფრინდნენ. ახლა შესაძლებელია
მათგან მხოლოდ თითო-ოროლა ეგზემპლარია ჩამორჩენილი.

შემოდგომის მიწურულში თოვლით იფარება მთის მწვერ-
ვლები. ალპურ მდელოებზე მცხოვრებ ფრინველებს იქ აღარ
ედგომებათ: საკვების მოპოვება შეუძლებელია. ამის გამო
შურთხმა დაბლა, ტყის ზედა სარტყელისაკენ გადმოინაცვლა,
ხოლო როჰომ ტყის შუა სარტყელამდე მიაღწია. ამავე ადგი-
ლებს ხშირად ესტუმრებიან ხოლმე ალპური მთიულები, მალ-
ჩანები და სხვანი. ამგვარად, თუ ტყეში ზაფხულობით მცხოვ-
რები ფრინველები აღარ გვხვდება, მათ ადგილს მეზობელი
სავარგულებიდან მოსულები იკავებენ.

ასეთივე მომთაბარეობას ეწევიან და ადგილს ინაცვლებენ
ჩიიკვი, მთის მწყერჩიტა, მგლინავი, კივჭავი, კულუმბური,
კაკაჩა და სხვანი.

ზოგჯერ შესაძლებელია რიგ ფრინველთა მამლებს შევნი-
შნოთ ტიხ-ტიხის მოვლენები, რაც გამრავლებასთანაა დაკავ-
შირებული, მაგრამ, ცხადია, ამას დადებითი შედეგი არ
მოსდევს. მაგალითად, შემოდგომობით ხანდახან ძერა იწყებს
საქორწინო კივილს, ესე იგი სქესობრივი ციკლი არასრულად
მეორდება. ეს შესაძლებელია მოხდეს ოქტომბერში, ზოგჯერ
ნოემბერშიც კი.

შემოდგომობით ასეთივე არასრული გამეორებითი ტიხ-
ტიხი შეინიშნება მამალი ჭოტის ცხოვრებაშიც. ცხადია, ამა-
საც არ მოსდევს დადებითი შედეგი. თუმცა საკვების (განსა-
კუთრებით თაგვისებრი მღრღნელების) სიუხვის შემთხვევაში

ჭოტი ზოგჯერ სექტემბერში ერთ-ორ კვერცხს დებს. მაგრამ, ბუნებრივია, მათი გამოჩეკა და მართვეთა დაზრდა არ ხერხდება კლიმატურ პირობათა შეცვლის გამო.

ჩვენს ტყეებში ხშირად გვხვდება ოლოლი, რომელსაც ზოგჯერ ყურებიან ბუსაც უწოდებენ იმის გამო, რომ თავის მარჯვნივ და მარცხნივ ბუმბულის მოზრდილი ფუნჯები აქვს. ეს ბუ იკავებს სხვა ფრინველების (კაქკაჰის, ყვავის, ჭილყვავის, კაკაჩისა და სხვ.) მიერ მიტოვებულ ბუდეებს. ოლოლი ჩვეულებრივ მრავლდება გაზაფხულზე. მაგრამ თუ პირველი ნადები კვერცხები დაემტვრა ან ვინმემ შეუქამა, მაშინ ხელმეორედ იწყებს კვერცხის დებას. ზოგჯერ, როდესაც საკვები (თაგვისებრი მღრღნელები) მრავლდება, ოლოლი განმეორებით დებს კვერცხებს ზაფხულის დამლევს, ხანდახან კი შემოდგომის პირველ ნახევარში. კრუხად ჯდება დედალი. კრუხობა გრძელდება 28 დღემდე. გამოჩეკილი მართვეების რაოდენობა ყოველთვის უფრო ხაკლებია, ვიდრე დადებული კვერცხებისა. ჩვეულებრივ ერთი კვერცხი გაუნაყოფიერებელია ხოლმე, რაც იმითაა გამოწვეული, რომ დედალი კრუხად ჯდება პირველი კვერცხის დადებისთანავე. ასაკმცირე მართვეებს ზოგჯერ მშობლები ფეხით ჭყლეტავენ ან ჭაძენ კიდევ. მართვეებისათვის საკვები მოაქვს ძაძალს, ხოლო დედალი მასთანაწილებს.

თაგვისებრი მღრღნელების განადგურების საქმეში ოლოლს მნიშვნელოვანი როლი მიუძღვის.

ტყისპირებში, ბარდნარებსა და ბუჩქნარებში ექსკურსიის დროს სწორედ ფეხების წინიდან შესაძლებელია წამოგვიფრინდეს და კრიახითა და ფრთების ტყლაშუშით ჰაერში გაინავარდოს ხოხობმა. ამ დროს წლევანდელი მართვეები უკვე საკმაოდ მოჩირბულები არიან და ზომით მშობლებს თითქმის არ ჩამოუვარდებიან. ზოგან შესაძლებელია შევხვდეთ ხოხბის მთელ ჯალაბობას.

შემოდგომა იწურება. ფრინველებიდან ვინც გადასაფრენი იყო, კარგა ხანია გაფრინდა საზამთრო ადგილებში. ზოგიერთი მათგანი შეიჭლება ჩამორჩეს თავისიანებს. ცხადია, ასეთი ეგზემპლარები სასიკვდილოდ არიან განწირული. მაგალითად,

რამდენიმე წლის წინათ თბილისის ერთ-ერთ სახლში ნოემ-
ბრამდე ცხოვრობდა მერცხალი. მაგრამ შემდეგ იგი სადღაც
გაქრა: ექვს გარეშეა, რომ შიმშილისაგან მოკვდა, ზოგჯერ
მწყრების გუნდებიც ჩამო-
ჩებიან ხოლმე გადაჭრე-
ნებს. ხელშემწყობ სავარ-
გულებში, განსაკუთრებით
კი აღმოაჩენენ საქართვე-
ლოს ზოგ ადგილას
(მტკვრისა და ივრის ხეო-
ბებში) ისინი ზამთარს ატა-
რებენ.



ოღოლი.

მნიშვნელოვანი ცვლილე-
ბები ხდება ნადირთა ცხოვ-
რებაში. ალპური მდელოე-
ბის თოვლით დაფარვის გა-
მო შემოდგომის დამლევ-
სათვის არჩვი, ნიაშორი და
ჯიხვი ტოვებენ თავიანთ
ადგილსამყოფელებს და
ტყეში იხიზნებიან, სადაც
თავიანთთვის საჭირო საკ-
ვებს შოულობენ. მათი უმ-
რავლესობა ზამთარს ატა-
რებს ტყის ზედა სარტყელ-

ში, მაგრამ ჯიხვების ზოგიერთი ეგზემპლარი შუა სარტყლამ-
დე აღწევს. ტყეში ისინი ატარებენ მთელ ზამთარს და შემდეგ
კვლავ თავიანთ სტიქიას უბრუნდებიან.

ჯიხვის, ნიაშორისა და არჩვის ზოგიერთი ეგზემპლარის
ნერბვა ხდება ნოემბერში (ზოგჯერ ოქტომბერში).

ტყის თავგმა და ბევრმა მისთანამ საკმარისი რაოდენობის
საკვები მოიმარაგა სოროში და ახლა თავის ნადავლს შეექ-
ცევა. მას თოვლისა და ყინვებისა არ ეშინია: „სასახლე“ აქვს
თბილი და საკვები ბლომად.

სადაღა არიან ჩვენი ღამურები. შემოდგომის დასაწყისში



არჩი.

ბევრი მათგანი ჯერ კიდევ დაფრინავს და შოულობს თავის სარჩოს, მაგრამ მეორე ნახევრიდან კი მათი უმრავლესობა მყუდრო ადგილებში იმალება და ზამთრის ძილს ეძლევა, ხოლო ზოგიერთი სამხრეთისაკენ, თბილი ქვეყნებისაკენ მიფრინავს და იქ ატარებს ზამთარს. მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ იმ თავშესაფრებში, რომლებშიც ღამურებმა დაიძინეს, თუ ზამთარში ტემპერატურამ 4—5 გრადუსამდე დაიკლო, ღამურები იხოცებიან. ამავე დროს მათი ზამთრის ძილის უზრუნველყოფისათვის აუცილებელია პაუზის ნორმალური სინოტივე. წინააღმდეგ შემთხვევაში მძინარე ღამურები შრებიან (იფანტებიან) და, ცხადია, იღუპებიან. ტყეებში ხის ფულურობებში ზამთარს ატარებენ ხოლმე წითური ღამურა და ზოგიერთი სხვა.

ზამთრის ძილის დროს ღამურა თავის ფრთებში ეხვევა როგორც ლაბადაში და ასე რჩება წვეტიანი ბრჭყალებით თავდაყირა ჩამოკიდებული.

შემოდგომის დასაწყისში მიმდინარეობს ღამურების შეუღლება. ჩანასახი, გადის რა განვითარების პირველ სტა-

დიებს, ლატენტურ მდგომარეობაში ვარდება და ასე რჩება გაზაფხულამდე, როდესაც იწყება მისი სწრაფად განვითარება. ამასთან დაკავშირებით ჩვენებური ღამურების უმრავლესობა ივნის-ივლისში მშობიარობს. მეტწილად შობენ ხოლმე თითო ან ორ-ორ ნაშიერს.

ზღარბი ოქტომბრის დამლევამდე ფუსფუსებს. ამ დროს იგი იმზადებს მყუდრო ადგილს, რომელშიც უნდა დაიძალოს და ზამთრის ძილქუშს მიეცეს. იგი ჩვეულებრივ იმალება ნაყარ ფოთლებში, ხის ფესვებს შორის, ხავსში. ბუდეს შიგნიდან გულდასმით აქვს ჩაფენილი ხმელი ბალახი, ხავსი, ფოთლები და სხვ., რომელიც მას „ზურგით“ მოაქვს. ჩვეულებრივ ზღარბი გაგორდება ხოლმე ხმელ ფოთლებზე, ხავსზე და ა. შ., რომლებიც მან ეკლებზე ეგება. ისინი მიაქვს ბუნაგში, ტანს იბერტყავს და ფენს ბუდის ძირში.

ზამთრის ძილისათვის ემზადება მაჩვი. შემოდგომის დამლევისათვის იგი იმალება თავის მიერ ამოთხრილ სოროში და იძინებს. მაგრამ თბილ ამინდში იღვიძებს, გარეთ გამოდის და მზეს ეფიცხება, შემდეგ ისევ ბუნაგში ძვრება და განაგრძობს ძილს. საბოლოოდ ადრე გაზაფხულზე იღვიძებს და იწყებს სარჩოს ძებნისათვის ბაჭბაჯს და მრავლდება.

ზამთრის ძილი და ძილქუშში სხვადასხვაა. ზამთრის ძილის დროს ცხოველმა შეჩაძლებელია ხანდახან გამოიღვიძოს, ბუნაგიდან გარეთ გამოვიდეს, მზეზე გათბეს და შემდეგ ისევ დაიძინოს (მაგალითად, მაჩვი). ძილქუშში უფრო ღრმა ძილია. ამ შემთხვევაში ერთხელ დაძინებული ცხოველი გარკვეულ დრომდე არ იღვიძებს. ძილქუშის დროს ცხოველი მგრძნობიერებას თითქმის მთლიანად კარგავს (ამის მაგალითია ზღარბი).

ზამთრის ძილისათვის ემზადება დათვიც. თუ შემოდგომის მეორე ნახევარი, მით უმეტეს დამლევით, სუსხიანია, მაშინ დათვი მოძებნის მყუდრო ადგილს, სადაც იკეთებს ბუნაგს, ძვრება მასში და იძინებს ადრე გაზაფხულამდე. მაგრამ თუ დათვი ძილის დროს რაიმე მიზეზის გამო დაფრთხა, იგი ბუნაგიდან გარეთ გამოვარდება, ერთ ხანს დაძრწის, შემდეგ ისევ შესაძლებელია თავის ბუნაგს დაუბრუნდეს და ისევ ზამთრის ძილს მიეცეს.

ამბობენ, თითქოს ზამთრის ძილის დროს დათვი თათს იწოვს და თავისი სისხლით არსებობსო. ეს არ არის მართალი. რამდენი სისხლი უნდა ჰქონდეს დათვის, რომ მთელ ზამთარს საკვებად ეყოს!? სინამდვილეში ზამთრის ძილის დროს დათვი არც ჭამს და არც სვამს. ამ ხანში იგი არსებობს იმ ცხიმის ხარჯზე, რომელიც მას უგროვდება გაზაფხულ-შემოდგომაზე. ამიტომაც, რომ გაზაფხულზე ზამთრის ძილისაგან გამოფხიზლებული დათვი მეტად გამხდარი და ლონემიხდილია. მაგრამ იგი ენერგიულად იკვებება და მალე აღიდგენს დაკარგულ წონას.

აქვე საჭიროა აღვნიშნოთ, რომ თუ შემოდგომის დამლევისათვის დათვი კარგად გასუქებული არ არის, არ იძინებს, თუნდაც ზამთარი მეტად სუსხიანი და ხანგრძლივი იყოს.

ამავე დროს სათქმელია ისიც, რომ საქართველოს მრავალ ადგილას დათვი ზამთრის ძილს არ ეძლევა. ეს კი იმიტომ გამოწვეული, რომ თავისებური კლიმატური პირობების გამო დათვის ჩვენს ტყეებში ზამთრობითაც თავის არსებობისათვის საჭირო რაოდენობის საკვების მოპოვება არ უძნელდება.

შემოდგომობით დათვი უფრო პანტიანებსა და შინდიანებს ეტანება, სადაც სანუკვარ საკვებს საკმარისად შოულობს. მაგრამ იგი ასევე ხშირი სტუმარია კაკლიანებისა, წაბლნარებისა, თხილნარებისა; იგი წიწიბოთიც იტკბარუნებს პირს.

შემოდგომის მეორე ნახევარში ზოგჯერ დედოფალა, რომელსაც ქართლში და საქართველოს ზოგ სხვა ადგილასაც თრითინას უწოდებენ, ფერს იცვლის და თეთრდება. ასეთი ეგზემპლარების დანახვისას იტყვიან ხოლმე, რომ „წლელს დიდი ზამთარი მოვაო“. მართლაც, თუ სუსხიანი ზამთარი არაა მოსალოდნელი დედოფალა ფერს არ იცვლის, ან ოდნავ მოთეთრო ელფერს ღებულობს. ამგვარად, დედოფალა ერთგვარ „ცოცხალ ბარომეტრად“ მიჩნეული.

დედოფალა შემოდგომობით მეტწილად ჩაძვრება ხოლმე მღრღნელების სოროებში და მთლიანად სპობს მათში შეფარებულსა და საზამთროდ გამზადებულ მღრღნელებს.

ტყეში ცქმუტავენ და დარბიან შვლები. სექტემბერში უკვე მთავრდება მათი ნერბვა, რაც ძირითადად ზაფხულის

მეორე ნახევარში მიმდინარეობს. შემოდგომის მეორე ნახევრის დამლევამდე შველი ამთავრებს განგურს და ზამთრის ქათიბით იმოსება. ამ წელიწადს დაბადებულ ნუკრს უკვე აღარ ემჩნევა თეთრი ხალები, ისიც მშობლისებური ბალნითაა შემოსილი. ახალგაზრდა ვაცებს რქები სცივიათ ოქტომბერში, ხოლო ხანდაზმულებს — ნოემბერში. შემოდგომის ნახევარში დედა შველთან შესაძლებელია ენახოთ იმ წლის ნუკრები, რომლებიც მას ნერბვის პერიოდში დაშორდნენ და ახლა ისევ დაუბრუნდნენ. შემოდგომაზე შველი ტყის ზედა სარტყლიდან თანდათანობით ქვემოთ იწევს.

განსაკუთრებით საინტერესოა ირმის ცხოვრება შემოდგომით. ამ დროს ყველგან, სადაც კი ეს ნადირი ბინადრობს, ისმის ხარირმის გამალებული და ხმამაღალი ყვირილი — მიმდინარეობს ირმის „მყვირალობა“. როგორც ჩანს, ამ პერიოდს უნდა მიეკუთვნებოდეს ხალხური თქმა:

ირემო, მთასა მყვირალო,
რად ჩამოვარდი ბარადა?

შემოდგომა ირმების ნერბვის დროა და ხარირემიც სწორედ იმიტომ ყვირის, რომ მიიზიდოს დაშორებით მყოფი ფურირმები.

მყვირალობის პერიოდში ხარირემი განსაკუთრებით მძვინვარე, ავი, მეტად საშიში და სახიფათოა. ამ დროს იგი არ ერიდება თავის მეტოქე „ქორბუდას“ და მათ შორის სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა იმართება, რომლის დროს ერთ-ერთი კვდება ან დაჭრილ-დასახიჩრებული ბრძოლის ველს ტოვებს და გაქცევით შველის თავს.

მეტად საინტერესოა ამ ცხოველთა ურთიერთშერკინება. ხარირემი ჩვეულებრივ გამოდის ველობზე ან ახალში, ფეხით თხრის არც თუ დიდ ორმოს, რომლის ახლომახლო დარბის, თავს მალა სწყევს, გაბმულად და ხმამაღლა ყვირის. მის მოძახილს ეხმაურება მეტოქე, რომელიც არ აყოვნებს და ტყიდან გამოდის. მას თავი მედიდურად მალა აქვს აწეული, ენა გამოგდებული და ისიც ხმამაღლა ყვირის. წამიც და... ტყის ორი ბუმბერაზი ერთიმეორეს რქებით ეტაკება. თითოეული

მათგანი ცდილობს მეორე დაჯანსაღების, რქები კისერში, მხრებში ან გვერდებში გაუყაროს. მათი რქების ჯახაჯუხი შორს ისმის. ზოგჯერ ირემს უხერხულად ჰქიდილის გამო რქა ან მისი ტოტი სტყდება, მაშინ მისი მარცხი ადვილად მოსალოდნელია. ასეთი შერკინებისას არის შემთხვევები, როდესაც ორივე მიწაზე იქცევა. ისინი სწრაფად ფეხზე დგებიან და განაგრძობენ ბრძოლას. მაგრამ თუ რომელიმე მათგანს ფეხი დაუცდა და დროულად ვერ მოასწრო წამოდგომა, მაშინ მისი აღსასრული მოსულია. ჩხუბის დროს ირემები წამით შორდებიან, მაგრამ შემდეგ ისევ მძლავრად ეკვეთებიან ურთიერთს. ჰიდილისას ხანდახან უკანა ფეხებზე დგებიან და წინა ფეხებს ურტყამენ ერთიმეორეს თავში, მკერდზე. ხანგრძლივი ჩხუბის შემდეგ ერთ-ერთი ტოვებს ბრძოლის ველს, დაჭრილი და დასახიჩრებული გარბის და თავს აღწევს გასაჭირს. მაგრამ მეტწილად რომელიმე მათგანი მეტოქეს გვერდიდან წამოუვლის და რქებს ფერდებში ჩაასობს. დაჭრილი მიწაზე იქცევა. აი, მაშინ თავდამსხმელი, რაც ძალი და ღონე აქვს, ურტყამს რქებს, თელავს ფეხებით და ბოლოსაც უღებს. გამარჯვებული ხმამაღლა ყვირის და დარბის თავის მიერ ამოთხრილი ორმოს ირგვლივ. ხანდახან უკვე მკვდარ მეტოქეს დაეტაკება და ერთ-ორჯერ კიდევ ჩაჰკრავს რქებს.

ასე ტრაგიკულად მთავრდება ამ მშვენიერი ნადირობის ორთაბრძოლა.

შემოდგომით მთლიანად მთავრდება ირემების განგური: ისინი ზამთრის თბილი და გრძელი მატყლით არიან შემოსილი. ხარიერმს უსქელდება კისერი, მასზე ძლიერ გაზრდილი ფაფრისებური მატყლის გამო, თუმცა ნაწილობრივ ეს სიმსუქნითაც აიხსნება.

ნოემბრის დამლევისათვის „ქორბუდა“ ამთავრებს მყვირალობას. ახლა უკვე კანტიკუნტად ისმის მისი ხმა. აქამდე განმარტოებით მცხოვრები ხარიერმები თანდათანობით ერთიანდებიან ფურიერმებთან, რომლებთან ნუკრები იკრიბებიან და ამგვარად ირმის ჯოგის რაოდენობაც იზრდება. თუმცა ბებერი და ხანდაზმული ხარიერმები ხშირად განმარტოებით მცხოვრებას ამჯობინებენ.

შემოდგომის მეორე ნახევრიდან იმ წელიწადს დაბადებულ ვაცებს ამოსდით რქები, რომლებიც პირველ ხანებში პაწია შუბებს მოგვაგონებენ. ამავე წლის ნუკრებს შემოდგომის მეორე ნახევრამდე ეკარგებათ ტანზე არსებული ნათელი ხალები და ისინი ზამთრის ბალნით იმოსებიან.

შემოდგომის პირველ ნახევარში აქა-იქ გვხვდება პაწია ბაჭიები, რომლებიც თავს აფარებენ სადაც მოხვდებათ და უცდიან დედას, რომ რძით პირი ჩაიტკბარუნონ.

შემოდგომით ციყვი იშვადებს ზამთრის მარაგს. ვინ მოსთვლის, რამდენნაირ საკვებს ნახავს ადამიანი მის ფულუროში თუ ბუდეში; იგი შეტწილად ნაძვის თესლებს, წიწიბოს, რკოს, თხილს, სოკოს და მრავალ მისთანას იმარაგებს. ზოგჯერ ასეთ მარაგს ზუდის მახლობლად ხეებზე ინახავს, ბევრ მათგანს შემდეგში თითონ ველარ პოულობს და მათ სხვა ცხოველები ეპატრონებიან და ჭამენ.

ჩვენი ბეწვეული მეურნეობის ძვირფას წარმომადგენლებს—ტყის კვერნასა და თეთრყელა კვერნას ჯერ კიდევ განგური იმდენად არა აქვთ დამთავრებული, რომ მათზე სარეწაო მიზნით შესაძლებელი იქნას ნადირობა. ამ დროს კვერნები ძირითადად ციყვებითა და თაგვებით იკვებებიან, თუმცა ჭამენ ზილსაც, რაც არც ისე მცირე რაოდენობითაა მათ საცხოვრებელ საფარგულეში.

შემოდგომის დამლევს კვერნების საკვები მნიშვნელოვნად მცირდება. ამის გამო ისინი იძულებული არიან თავიანთი სანადირო ასპარეზი გაიფართონ და თანდათანობით მათ რაციონში ცხოველთა რაოდენობა მატულობს.

მგლის ახალი თაობა იმდენადაა წამოზრდილი, რომ მშობლებს თან დასდევენ და მათთან ერთად მონაწილეობენ მსხვერპლის ჭერაში. თუმცა საქართველოში მგლის ხროვები ხშირად არა გვხვდება, რადგან ეს ნადირი ჩვენში მეტწილად განმარტოებით ცხოვრობს.

პატარ-პატარა ხროვების სახით დამჩნეული ტურებიც, რომელთა რაოდენობა საქართველოს ფარგლებში მაინცდამაინც არაა დიდი.

ღორის კოლტები თანდათანობით მატულობს. საგრძნობ-

ლად იზრდება მათი საკვები რაციონი. ახლა მიწაზე დიდი რაოდენობით ყრია მისი სანუკვარი საჭმელი— რკო, წიწიბო, თხილი, კაკალი; წაბლი, პანტა, მაქალო და სხვ. ზოგჯერ ღორის კოლტები კულტურულ ლანდშაფტებშიც შეიჭრებიან ხოლმე, განსაკუთრებით იქ, სადაც მათ არა სდევნიან. შემოდგომაზე გარეული ღორი ამთავრებს განგურს და ზამთრის ჭაგრიტ იმოსება, რომლის ქვეშაც ხშირი და რბილი თევთიკი ამოსდის. ახლა გარეული ღორი საკმაოდ ნაკვები და ნასუქია. ნოემბერში, მანამდე განცალკავებით მყოფი ტახი უერთდება ნეზვების კოლტს: იწყება ქერშილობა. ამ დროს იმართება კოლტში მყოფ და მოსულ ტახებს შორის გააფთრებული ბრძოლა, რის შედეგად დაჭრილი და დასახიჩრებული ახალგაზრდები გარბიან და ახლომახლო ბარდნარებს აფარებენ თავს. ხშირად ასეთი ბრძოლების დროს ახალგაზრდა ტახებს ხანდაზმულები ეშვებით ფატრავენ.

თუ შემოდგომის დასაწყისში აქა-იქ კიდევ გვხვდებოდნენ თითო-ოროლა ქვეწარმევლები, დამლევისათვის ისინი აღარსად მოიპოვებიან. მათ მონახეს მყუდრო ადგილი და იქ შეაფარეს თავი, სადაც გაზაფხულამდე დარჩებიან.

ანკარები მეტწილად იმალებიან ხეების ფესვებს ქვეშ, ხავსში ან ბელტების ქვეშ, სოროებში და ზამთრის ძილქუშს ეძლევიან. ხშირად ასეთ თავშესაფარში რამდენიმე ათეული (და მეტი) ანკარა შეიძლება იყოს.

ხშირია შემთხვევები, როდესაც შემოდგომობით ხენის დროს გუთნის სახნისი გადასჭრის ხოლმე სოროში შეფარებულია და ზამთრის ძილქუშში მყოფ გველებს.

ხვლიკებიც შემოდგომის მეორე ნახევრიდან ზამთრის ძილქუშში იმყოფებიან. ბოხმეჭა თითონვე ითხრის სოროს დაახლოებით 70 სანტიმეტრის სიღრმეზე (თუმცა იგი შეიძლება იყოს უფრო ნაკლები სიღრმისა, ზოგჯერ მიწის ზედაპირიდან 7—10 სანტიმეტრით დაშორებით). ასეთ თავშესაფარში ზოგჯერ ოცამდე ბოხმეჭა იყრის თავს. ისინი შიგ გორგალივით არიან დახვეული და, ხშირად ერთიმეორეზე გადახვეული. ასევე თავშესაფარებში არიან მიმალული სხვა ხვლიკებიც.

შემოდგომის პირველ ნახევარში ზოგან შეიძლება ვნახოთ, თუ როგორ დებს და მალავს კვერცხებს კუ. იგი წინასწარ თხრის პატარა ორმოს, რომელშიც ხუთამდე კვერცხს დებს. შემდეგ მათ აყრის მიწას და თავის მუცლის ჯავშნით გულმოდგინედ ტკეპნის. ამ დროს იგი ისე გამალებით და თავდავიწყებით მუშაობს, რომ ყურადღებას არ აქცევს მასთან მიახლოებულ ადამიანსაც კი. ვცადოთ და კუ განზე გადავსვათ და „ბუდიდან“ კვერცხები ამოვაცალოთ. მივანებოთ თავი კუს. იგი მაშინვე გაემართება ბუდისაკენ, ისეთივე ენერგიით მბაყრის მიწას და ღატკეპნის, თითქმის მასში კვერცხები იყოს. შეასრულებს რა თავის მშობლიურ ფუნქციას, კუ მიდის და იმ ადგილს აღარ უბრუნდება. მან ხომ კვერცხები საიმედო ბინაში დაშალა! ასეთია ბრმა ინსტინქტის ძალა. ამ შემთხვევაში იგი აკეთებს ყველაფერ იმას, რასაც ინსტინქტი უკარნახებს, თუმცა სრულიად უმიზნოდ და უშედეგოდ.

ტრიტონები აღრევე ტოვებენ თავიანთ საბინაღროს, სცილდებიან მას ასეული მეტრებით, იმალებიან ბუჩქების ფესვებს შორის, სოროში, ქვების ქვეშ, ირინდებიან და ზამთარს ძილქუშში ატარებენ. ასეთ თავშესაფარში ხშირად რამდენიმე ათეული ტრიტონი იყრის თავს. მაგალითად, შემოდგომის დამლევს იაგორას ველზე (ბაკურიანის მახლობლად) გუბურებიდან ორასიოდ მეტრის დაშორებით ბუჩქში, ქვების ქვეშ ერთად თავმოყრილი იყო გარინდული 20-მდე ტრიტონი.

ტბის ბაყაყი აღრევე ჩადის წყალსატევის ფსკერზე, შლამში ეფლობა ან სოროში, ქვის ქვეშ, ხავსში იმალება და ზამთრის ძილქუშს ეძლევა. შემოდგომის მეორე ნახევარში აღარ გვხვდებიან ვასაკები, გომბეშოები, რომლებიც თავიანთ მონათესავეთა მსგავსად ხანგრძლივ ძილქუშში არიან ჩავარდნილი.

დიდ ზეგავლენას ახდენს შემოდგომის სუსხი უხერხემლო ცხოველებზეც. მაგალითად, მწერების დიდი ნაწილი ილუპება, ხოლო ზოგი თავს აფარებს მყუდრო ადგილას, ირინდება და გაზაფხულამდე ასეთ მდგომარეობაში რჩება.

შემოდგომაზე ყვავილებზე ხშირად გვხვდება მკედარი

ბაზი. იწყება ამ მწერების მოსპობის პერიოდი. ბაზის ოჯახი არსებობს მხოლოდ ერთი ზაფხულის განმავლობაში. ამ დროს იხოცებიან მუშა ბაზები და მამლები. ბაზის ბუდეში სიცოცხლე თანდათანობით წყდება. რჩება მხოლოდ განაყოფიერებული დედალი, რომელიც იმალება ხავსში, ან სხვა მყუდრო ადგილას, სადაც ზამთარს ატარებს. დედა ბაზი ადრე გაზაფხულზე ილვიძებს, დაფრინავს, პოულობს შესაფერის საბუღო ადგილს, ყრის კვერცხებს და ზრდის პირველ მატლებს.

შემოდგომის პირველ ნახევარში, განსაკუთრებით თბილ ამინდში, ხშირად გვხვდება წითელ-ყვითელი თუ სხვა ფერებით მორთულ-მოხატული პეპლები. მაგრამ მეგლოვიები, მეკინკრიები, მელიმონეები და სხვანი იმალებიან ხის ქერქის ქვეშ, ზოგან ხავსში ან სხვა სახის თავშესაფარში და გაზაფხულამდე გარინდული რჩებიან. ნახევრად დამპალი ხეების ქერქის ქვეშ ხშირად ვნახავთ ხოჭოებს, რომლებიც გარინდულან და გაზაფხულის მზის სხივებს უცდიან.

უნდა ისიც ითქვას, რომ მრავალი მწერი იზამთრებს კვერცხის სტადიაში, აქასთან, ზოგიერთი სახეობის კვერცხმა აუცილებლად უნდა გამოიაროს სიცოცხეები და ყინვები, რომ მასში ჩანასახი განვითარდეს, წინააღმდეგ შემთხვევაში კვერცხები ილუპება და, ცხადია, ახალი თაობა აღარ მიიღება.

საყურადღებოა, რომ წიწვოვანთა ზოგიერთი სახეობის ბუგრი გამოპოფს სხეულიდან ცვილოვან ნივთიერებას, რომლითაც ის იფარავს თავს. იგი ჯდება ხის კვირტებზე ან ფესვებზე, ირინდება და ასე ატარებს ზამთარს. როგორც ჩანს, ზამთრის სუსხი და ყინვები მისი ცხოველმყოფელობისათვის აუცილებელია. მაგალითად, ჩვენ რომ ეს ბუგრები თბილ შენობაში შევიანხოთ და სიცოცხეს ავარიდოთ, ისინი დაიხოცებიან.

ტარანტულები თავიანთ სოროებში დაიმალნენ, შესასვლელი აბლაბუდით ამოქოლეს და გაზაფხულამდე ზამთრის ძილქუშს მიეცნენ.

ბუჩქნარებში, ველობებზე ან ახლებში ექსკურსიების დროს თავზე ან ხელზე - რაღაც ძაფი გამოგვედება ხოლმე, წამიც... და ჩვენს წინ პაწია ობობა გაჩნდება. ასეთი აბლაბუ-

დები ჰაერში ათასობით დაქრიან სხვადასხვა მიმართულებით. ხალხი მას ხატოვანად „აქლემის დორბლს“ უწოდებს და ამასთან, თუ ბლომად გამოჩნდებიან, იტყვიან ხოლმე, რომ თესვას უნდა უმარჯვო. ობობა ასეთი აბლაბუდით, რომელიც თავისებურ „პარაშუტს“ წარმოადგენს, ქარს ადგილიდან ადგილზე გადააქვს, ხშირად რამდენიმე, ზოგჯერ მრავალი ათასი კილომეტრის მანძილზე. ცნობილია, რომ მსგავსი „მფრინავი“ ობობები ჩრდილოეთ ამერიკიდან ჰავაის კუნძულებზეა გადატანილი და განსახლებული.

მეტად თავისებურად იკეთებს ობობა ამ „პარაშუტს“. საჰაერო გამგზავრების წინ პაწია ობობა ჯდება ხის ტოტზე, ხეზე ან ქვაზე. სააბლაბუდე ჯირკვლიდან გამოჰყავს აბლაბუდის ძაფს და ამაგრებს მას იმ საგანზე, რომელზეც ზის. შემდეგ ზევით იწევს და მიდის ქარის საწინააღმდეგო მიმართულებით. ქარი მას იტაცებს. ამასობაში ობობას აბლაბუდის ძაფის სიგრძე დაახლოებით ერთ მეტრამდე აღწევს. ამის შემდეგ ობობა უკან ბრუნდება და თავის აბლაბუდას მიმაგრების ადგილას კენეტავს (ჭრის). შემდეგ იგი ფეხებს კეცავს, ქარი კი იტაცებს მას და აბლაბუდიანად ერთად მიაქროლებს სივრცეში. ასეთი „ფრენა“ ნორჩ ობობებს ხელს უწყობს ფართოდ განსახლებისა და გავრცელების საქმეში. მაგრამ ხდება ხოლმე ისეც, რომ რამდენიმე მფრინავი ობობას ქსელი ერთიმეორეში იხლართება და აბრკოლებს მათ მოგზაურობას. ზოგჯერ კი ასეთი ახლართული აბლაბუდები გამოედება ხის ტოტს, ბუჩქს, ბალახს ან სხვა რაიმე საგანს და ობობების საჰაერო მოგზაურობაც მთავრდება. შემდგომში პაწია მოგზაურებს ბევრი გაჭჯა დასჭირდებათ, რომ ასეთი დაბრკოლებიდან განდგნენ, თავი იხსნან და კვლავ განაგრძონ ფრენა. თუმცა მათი უმეტესობა ნაირგვარი ფრთოვნების დევლად ხდება.

ხმელეთის ლოკოკინებმა კარგა ხანია თავიანთ „ციხე-სიმაგრე“ განსაკუთრებული აპკით ამოქოლეს და ძილქუშს მიეცნენ. ისინი მეტწილად ლოდების ქვეშ, ბუჩქში იმალებიან და ხშირად მრავალრიცხოვანად იყრიან თავს.

შემოდგომა მიიწურა. თანდათანობით მატულობს სუსხიანი დღეები. ცივი ზამთარი კარზეა მომდგარი.

ზ ა მ თ ა რ ი

დადგა სუსხიანი, თოვლიან-ყინულიანი ზამთარი. მართალია, დეკემბერს ჭერ კიდეკი შემოდგომის „სუნი“ ულის, მაგრამ იანვრის შესახებ ამის თქმა უკვე აღარ შეიძლება, ხოლო თებერვალს, განსაკუთრებით კი მისი დამლევს, გაზაფხულის იერი აქვს და, როგორც იტყვიან, ზამთარსაც „წელი სწყდება“.

მაღალ მთებზე კარგა ხანია რაც თოვლი ჩამოწვა. თუმცა ზოგიერთი ალპურ მდელოებზე მცხოვრები ფრინველი არ ეპუება ზათმრის სუსხს და თოვლით დაფარულ მთებზე დაფრინავს საკვების შოვნის იმედით, მაგრამ ამაოდ.

ტყეში თოვლი ზოგან ერთი-ორი მეტრის სიღრმემდეა, რიგ ადგილებში შეიძლება მეტიც იყოს. ხშირია ქარბუქი და ქარაშოტი. მთებში ხანგამოშვებით ისმის ზეავის გრუხუნი. არის შემთხვევები, როდესაც ზეავი ქვეშ მოიყოლებს და მარხავს მთის ცხოველებს. ზოგ ადგილას ასეთი ზეავის ქვეშ გაზაფხულზე, როდესაც თოვლი დამდნარა, უნახავთ დამარხული არჩეების მთელი ფარა. ჩვენი მთამაღალის ჩლიქოსნებმა დიდი ხანია, რაც ტყის ზედა სარტყელს შეაფარეს თავი. ზოგ ადგილას, სადაც ტყეშიც ღრმა თოვლია, ჭიხვსა და არჩვს უჭირთ გზის გაკვლევა, ისინი ღრმა თოვლში ეფლობიან, უძღურდებიან და იღუპებიან. მეტწილად კი ასეთი ცხოველები მგლებისა და ფოცხვრების დავლად ხდებიან, თუმცა ამ მტაცებლებსაც ძალზე უჭირთ ღრმა თოვლზე სიარული, მით უმეტეს სირბილი.

ალპური მდელოების მკვიდრმა ფრინველებმაც კარგა ხანია ტყეს მიაშურეს: აქ ისინი შედარებით იოლად შოულობენ საჭირო საჩიოს.

მდინარეები და ტბები ყინულმა დაფარა. ჩაქრა მათ ზედაპირზე სიცოცხლე.

ფართოფოთლოვანი ტყე გატიტვლდა — ფოთლები ჩამოს-
ცივდნოთ ხეებს. აქა-იქ ზოგიერთ მუხას თუ სხვას ჯერ კიდევ
შემორჩენილი აქვს გამხმარი ფოთოლი, რომელიც ქარში ფარ-
ფატებს, მაგრამ არც მათ აქვთ დიდი დღე — ადრე თუ გვი-
ან წამოუბერავს ქარი და ისინიც ძირს ჩამოცვივა.

ტყის ხეხილის უმრავლესობას ნაყოფი ზამთრის დასა-
წყისამდე ჩამოსცივდა, ზოგი მათგანი გადაჰამეს ნაირგვარმა
მხეცებმა ან აქენკეს ფრინველებმა. ხილის დიდი ნაწილი კი
ადამიანმა შეაგროვა და გამოიყენა თავისი საჭიროებისათვის.
დეკემბერში ჯერ კიდევ შეინიშნება ცირცელის, კოწახურის,
სირვაშლას, კატაბარდას, ეკალიჭისა და სხვა მათთანაა
ნაყოფები. მაგრამ წამოუბერავს ზამთრის სუსხი და ისინიც
ჩამოცვივა.

სამაგიეროდ ყველგან, სადაც კი ხარობს, მწვანედაა გადა-
შლილი ნაძვნარები, ფიჭვნარები, ალაგ-ალაგ ჩვენს ტყეებს
ამშვენებს სოჭი, სარო და მისთანა.

ფართოფოთლოვან ტყეებში ბევრგან მწვანედ გამოსკვი-
ვის ბაძგი, თავისარა, სურო, წყავი, შქერი, ძმერხლი და სხვ.
ზოგიერთ ხეზე მოჩანს ფითრი, რომელსაც წამდაუწუმ ეწვე-
ვიან ხოლმე ჩხართვი ან ჩხიკვი და პირს იტკბარუნებენ მისი
ნაყოფებით.

ზოგჯერ ზამთარი, განსაკუთრებით მეორე ნახევარი, მით
უმეტეს თებერვალი, თბილია ხოლმე. უკვე ყვავიან გაზაფხუ-
ლის პირველი მახარობლები ენძელა, ხარისძირა, ყოჩივარდა,
ვირისტერფა, ჩიტისთვალა, ცისთვალა, ცხენისკბილა და სხვ.
ზოგან ზამთრის დამლევს ლურჯი იაც გამოაჰყვეტავს თვალს.

თებერვალში ბუნება პირს გაზაფხულისაკენ იბრუნებს,
ბუნებას ერთგვარი გამოცოცხლება ეტყობა. ტყუილად კი
არ უთქვამს ძველად. ქართველ ხალხს:

თებერვალი დადგაო,
ხეწი წყალი ჩადგაო,
ჩიტმა ჩიორამაო
საძირკველი გადგაო.

ზამთარში ცხოველებს უჭირთ საზრდოს შოვნა, განსაკუთ-
რებით მაშინ, როცა თოვლი სქელ საბნად გადაეფინება ხოლ-

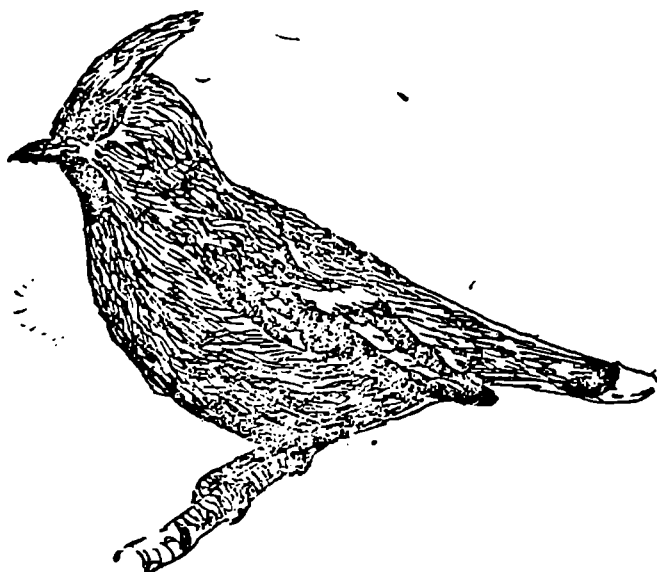
მე დედამიწას. ჰოდა იქ, სადაც ახლა თოვლია, ზოგი ცხოველი თოვლს ქეჩავს ფეხით, რომ მის ქვემოდან მცენარის ფესვები მაინც ამოკვნიტოს, ირემი და შველი კი ხშირად კმაყოფილდებიან ხის ქერქით და ძირს ნაყარი ფიჩხით, რომელსაც სიამოვნებით კვნიტენ და ახრამუნებენ.

ახლოვდება გაზაფხული. თბილ ქვეყნებში მყოფი ჩვენებური ფრინველები უკვე სამშობლოსაკენ გასამგზავრებლად ემზადებიან. და სწორედ ამ დროიდან უნდა დაეიწყოს სასარგებლო ფრინველებთან შესახვედრად მზადება: გაუუკეთოთ და დავეუდგათ შესაფერის ადგილებში საბუდრები, ქოხები, თავშესაფრები, ქანდარები, რომ რაც შეიძლება მეტი ფრთოსანი მივიზიდოთ ბოსტნებში, ტყეებში, ბაღებში, პარკებში, მინდვრებში. უნდა გვახსოვდეს, რომ სასარგებლო ფრინველები მათზე გაწეულ ხარჯებს ერთი ათად და ასად აგვინაზღაურებენ მავნე მწერებისა და თავგისებრი მღრღნელების განადგურებით.

ზამთარში უკვე აღარსად გვხვდებიან მოკიკჭიკე მწერი-ქამია ფრინველები. მაგრამ ჩვენთან ბევრი ფრინველი დარჩა ალაგობრივ ზამთრის გასატარებლად, ხოლო ზოგიერთი კი ჩრდილოეთიდან მოფრინდა და ზამთრის სააგარაკოდ საქართველოს მთა და ბარი ამოირჩია.

ამ რამდენიმე წლის წინათ ხარაგაულის მისადევრების ტყეში მოკლეს მედუდუკე, რომელსაც ფეხზე სალტე აღმოაჩნდა. გამოიჩქვია, რომ სალტე ამ ფრინველისათვის შეუბამთ სტოკპოლში. ვინ იცის, იქნებ ეს ფრინველი სტოკპოლმის მიდამოებიდან გადაფრინდა მცირე აზიაში, სადაც გამოიზამთრა. შემდეგ მოაწია სამშობლოში დაბრუნების დრომ და გზად „ტრანზიტით“ საქართველოზე გამოიარა და აქ კი მას ზიცოცხლე მოუწერაფეს. მაგრამ ისიც დასაშვებია, რომ ეს მედუდუკე სწორედ დასავლეთ საქართველოში ჩამოფრინდა ზამთრის გასატარებლად და აქ მშვიდად ცხოვრობდა, სანამ წუთისოფელს გამოასალმეს.

მედუდუკე მშვენიერი ფერებით მოხატული ფრინველია. თავს ჭმუშვენებს მჟღალი ღია ლამაზი ქოჩორი, ბოლო მთავრდება ყვითელი არშიით, ხოლო ფრთები წითელ-ყვითელ-

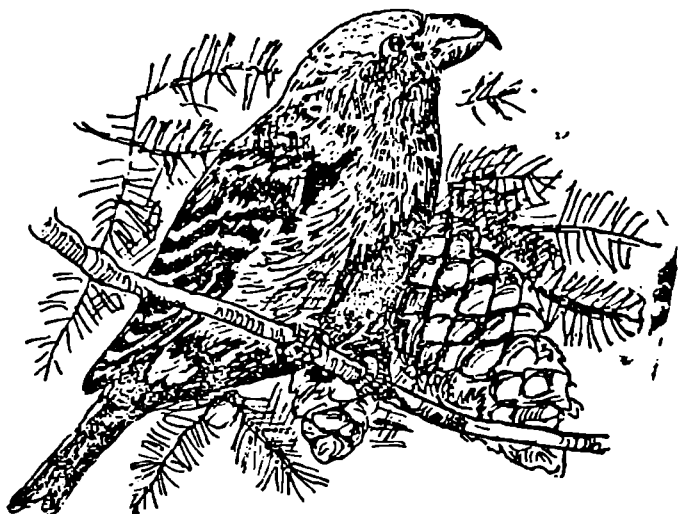


მელდუქე.

მოშავო ბუმბულითაა მოკრთული. იგი ბუდობს შორეულ ჩრდილოეთში და ჩვენსა მხოლოდ ზამთრის გასატარებლად მოფრინავს. ბუდეს იკეთებს ხეზე მიწის ზედაპირიდან 15—16 მეტრის სიმაღლეზე. დებს 3—7 კვერცხს. კრუხობის ხანგრძლიობა აღწევს 17 დღემდე. ზამთრობით იკვებება ნაირგვარი კენკრით, ხოლო სხვა დროს მის ძირითად საკვებს მწერები და ობობები შეადგენენ.

თოვლით დაფარულ არემარეს განსაკუთრებით ამშვენებენ მამალი სტეწნიები, რომლებიც წითელი ფერის არიან. მათ მეტწილად შევხვდებით ტყისპირებში, მეჩხერ ტყეში, უმეტესად პატარ-პატარა გუნდების სახით.

აი, წიწვან ტყეში წამოგიფრინდათ ვარდისფრად მოკრთული და მოხატული ლამაზი ფრინველი, ეს ნისკარტმარწუხაა. ასე იმიტომ უწოდებენ, რომ მას ზედა და ქვედა ნისკარტი ერთიმეორეზე მარწუხივით აქვს გადახლართული. ასეთგვარად მოწყობილი ნისკარტით ეს ფრინველი აღვილად



ნისკარტმარწუხა.

ჩიჩქნის წიწვოვანი ხეების გირჩებს და იქიდან იღებს თესლს, რომელიც მის ძირითად საკვებს შეადგენს.

სხვა მგალობელი ფრინველებისაგან განსხვავებით, ნისკარტმარწუხა, გარდა ზაფხულისა, ზამთრობითაც მრავლდება. იგი კვერცხებს დებს თებერვალში, ზოგჯერ უფრო ადრეც, სუსხიანი ყინვების დროს, როდესაც ჯერმარე ღრვა თოვლითაა დაფარული. აღნიშნულია შემთხვევები, როდესაც 26—35 გრადუსიანი ყინვების დროს ნისკარტმარწუხას ბუდეში ახლადგამოჩეკილი ბარტყები ჰყოლია. ეს, ნაწილობრივ, იმიტაც შეიძლება აიხსნას, რომ ნისკარტმარწუხა მართლვეებს კვებავს არა მწერებით, არამედ წიწვოვანი მცენარეების თესლით, რაც ზამთარშიც თავსაყრელად აქვს ამ ფრინველს.

ზამთარში კრუხად მჯდომი დედლის მახლობლად ხის ტოტზე წამოსკუპულია ხოლმე მამალი, რომელიც ისეთივე სიხალისით სტვენს, როგორც გაზაფხულზე ან ზაფხულში.

ზოგან თებერვლის შუა რიცხვებში, ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც მძაფრი ყინვებია ხოლმე, კვერცხებს დებს და კრუხად ჯდება ყორანიც.

წიწვოვანებში ხშირად შეხვდებით ნარჩიტას. მისი ლამაზი თავი ყვითელი ბუმბულითაა მორთული და ჩვენს ფრთოსნებს შორის ერთ-ერთი პატარათაგანია. იგი მარჯვედ დაცოცავს ხეებზე, წიწვებს შორის, ხან აქ გამოჩნდება და ხან იქ. ყველგან ეძებს პაწია მწერებს, რომლებიც ხის ქერქში, წიწვებს შორის ან მღიერებში არიან მიმაღული და გარინდული. ამ პაწია ფრინველის შესახებ საკმარისად ვისაუბრეთ ზევით.

ბევრგან შესაძლებელია შევხვდეთ ქოჩორა წივწივასაც. ამ პატარა ფრთოსნის საამური წივწივი მნიშვნელოვნად ახმიანებს და აღვიძებს ზამთრის მყუდროებას. იგი ხშირად ტოტის წვერზე წამოსკუპდება ხოლმე, ზოგჯერ თავქვე ჰკიდია და ყოველთვის ერთი საზრუნავი აქვს: როგორმე საკვები იშოვოს. ამას იგი ადვილად ახერხებს, რადგან მისი „საკვებლო“ პაწია მწერები ხის ქერქში, მღიერებში ან მსგავს ადგილებში საკმარისი რაოდენობით ზამთრობენ.

ხშირად წინ შემოგვხვდება შავი, კრელი და მწვანე კოდალა, რომლებიც გაძალებით ეძებენ ხის ქერქის ქვეშ მიმაღულ მწერებსა და მათ მატლებს. კოდალებს არც ჩხართვი და ჩხიკვი ჩამორჩებიან. ისინი ნაირგვარ კენკროვნებს კენკავენ. ხშირად გვხვდება ყვავი, კაჭკაჭი, ჭილყავი და სხვანი. აქა-იქ შესაძლებელია ყოვანმაც გადმოგჩხავლოს და თავისი იქ ყოფნა გვამცნოს. გულმშიშარ მონადირეა ხანდახან ნადირობის სურვილს დაუკარგავს ხოლმე ჩხიკვი, რომელიც საიდანაც არ გინდა გამოხტება და გულიანად შემოსძახებს. რიგ ადგილებში თავზე გადაგვიფრენს ფრინველთა მეფე — მთის არწივი.

საყურადღებოა მთის ჭვინტა. ეს პატარა ჩიტუნა ალპური მდელოების ბინადარია, მაგრამ ადგილსამყოფელის თოვლით დაფარვის გამო მან თავი შეაფარა ტყეს, მეტწილად კი მის ზედა სარტყელს. ისინი ჩვეულებრივ გვხვდება პატარ-პატარა გუნდებად, რომლებიც ჟღერტულით მიფრინავენ ხან ერთი და ხან მეორე მხრისაკენ. ზამთრობით მთის ჭვინტა მცენარეთა თესლებით იკვებება, ხოლო სხვა დროს მის ძირითად საკვებს მწერები შეადგენენ.

ტყისპირებში, განსაკუთრებით ბუჩქნარებში, სადაც დიდი

გულისხმეობით იცავენ, გვხვდება ხოხბების მთელი გუნდები. ხდება ისეც, რომ სწორედ ფეხწინ წამოფრინდება მამალი ხოხობი, გაატყალაშენებს ფრთებს და პაერში გაიღვებს, წამიც... და ისევ მიწაზე დაეშვება და შამბნარსა თუ ბალახნარში გაუჩინარდება. მისი თანამგზავრები ამასობაში აქეთ-იქით მიიფანტებიან და მიიმალებიან.

საინტერესო სანახავია ჩვენი ბუნების მშვენიერება როჭო. ეს ფრინველიც გუნდ-გუნდად ცხოვრობს. დიდი სიცივეების დროს, განსაკუთრებით ქარბუქის შემთხვევაში, როჭოები შეძვრებიან ხოლმე თოვლის ქვეშ და იქ იმალებიან. თუ ქარბუქი და სიცივე გახანგრძლივდა, მაშინ როჭოები თოვლის ქვეშ რამდენიმე დღე ჩაჩებიან და შემდეგ ამოდიან მის ზედაპირზე. ჩვეულებრივ თოვლიდან ეს ფრინველები სწრაფად და დიდი კრიახით ამოფრინდებიან ხოლმე. როჭოები თოვლში მეტად ორიგინალურად იმალებიან. ფრინველი ხიდან, ზოგჯერ ფრენისას, პირდაპირ ეშვება თოვლზე და თავით ეძგერება მას. შემდეგ გამალებით აფართხალებს ფრთებს და თანდათანობით თოვლის გროვაში, თავის მიერვე გათხრილ ერთგეარ კვირაბში იმალება.

ზამთრობით ჩვენს ტყეებში ხშირად გვხვდება ჭოტი და ბუ. ისინი თავიანთების საჭირო რაოდენობის სარჩოს ყოველთვის შოულობენ, მიუხედავად იმისა, რომ მრავალი მღრღნელი, რომლებიც მათ ძირითად საკვებს შეადგენენ, სოროებშია თავშეფარებული და ახლა იშვიათად გამოდიან, ფრთოსნები ხომ თავზე საყრელია.

იმ ადგილებში, სადაც ბუ ცხოვრობს, მიწაზე შეიძლება ვიპოვოთ უცნაური კოშტები, რომლებიც აღნიშნული ფრინველის ნათხევარს წარმოადგენენ. გავსინჯოთ ერთ-ერთი მათგანი. აღმოჩნდება, რომ იგი შედგება იმ მღრღნელების ბალნისა და ძვლების ნარჩენებისაგან, რომლებიც ბუს მოუწადირებია და შეუჭამია.

ზამთარში უკვე აღარსად ჩანან დამურები, აღარც ზღარბებისა ისმის რამე. იმათ ხომ შემოდგომაზევე მონახეს ჰყუდრო ადგილები და ზამთრის ძილქუშს მიეცნენ.

ბევრგან ვნახავთ კურდღლის კვალს. იგი ისე მიხვეულ-

მოხვეულია, რომ გამოცდილ მონადირესაც კი შეიძლება თავ-
გზა აუზნოს. ზამთრის მიწურულში მიმდინარეობს ზოგიერ-
თი ხანდაზმული ეგზემპლარის დაწყვილება.

კურდღელი მყუდრო ადგილასაა მიმალული. მაგრამ აი,
თავს დაესხა რომელიმე მტაცებელი, ვთქვათ მელა, ტურა,
ზოგჯერ ამავე როლში შესაძლებელია ფოცხვერი ან გარეული
კატაც იყოს, მაშინ კურდღელი რაც ძალი და ღონე აქვს გარ-
ბის და უკან ტოვებს თოვლის ფთილებს, რომლებსაც გადახ-
ტომის დროს ფეხებით ისვრის. იშვიათად თუ თავდამსხმელი
მას დაეწევა. ეს კი იმით აიხსნება, რომ კურდღელი თავის
მტერზე ბევრად. მსუბუქია და სწრაფი სირბილის დროს
თოვლში არ ეფლობა, ხოლო მღევარი ბევრად უფრო მძიმეა,
სირბილის დროს ღრმად ეფლობა თოვლში და დიდ მანძილ-
ზე ვერ მისდევს თავის მსხვერპლს.

თოვლზე ხშირად ვხვდებით ციყვის კვალსაც. იგი ადვი-
ლად გამოიცნობა იმით, რომ წინ უკანა ფეხების ანაბეჭდე-
ბია, ხოლო უკან — წინა ფეხებისა, რომლებიც უკანასთან
შედარებით მნიშვნელოვნად მოკლეა. ხანდახან თათების ნაკ-
ვალეგთან მოჩანს კუდის ანაბეჭდიც — გადახტომის დროს იგი
თოვლის ზედაპირზე რამდენადმე გაუთრევია. საქართველოში
ახლა გარდა კავკასიური ციყვისა, რომელიც ფართოდაა გა-
ვრცელებული ჩვენს ტყეებში, გვხვდება აგრეთვე ალტაური
და ტელუტური ციყვები, რომლებიც უკანასკნელ ხანებში
აკლიმატიზებული არიან ჩვენში. ციყვი მთელი დღის განმ-
ავლობაში დახტის ტოტადან ტოტზე, ხიდან ხეზე... და ამასო-
ბაში უღამდება. ციყვი იმალება ფულურში ან თავის ბუდე-
ში. მისი ღამის სათევი საკმაოდ თბილია და შიგნიდან შესას-
ვლელ ხერგელზე მუხის (ან სხვა ხის) ფოთოლი ან ხავსის ნაგ-
ლეჯი აქვს მიფარებული. ზოგიერთი მკვლევარის თქმით, ცი-
ყვის ბუდეში ტემპერატურა 8—10 გრადუსით უფრო მეტია,
ვიდრე გარეთ. წვეს ციყვი თავის ბუდეში, განცხრომით სძი-
ნავს. მაგრამ მის მყუდროებას არღვევს კვერნა — ციყვის
დაუძინებელი მტერი.

ციყვისაგან განსხვავებით, კვერნას მთელი დღის განმ-
ავლობაში თავის ბუნავში სძინავს. დაბინდდება თუ არა, მაშინ-

ვე გამოდის სანადიროდ. მაგრამ თუ წინა ღამით საცმარისი რაოდენობის საკვები ვერ მოიძია, იგი ღლისითაც შეიძლება ვნახოთ. კვერნა კარგა ხანს დარბის, ხტება ტოტიდან ტოტზე, ათვალიერებს ყოველივეს — იქნებ სადმე სასუსნავი გამოჩნდეს. ბოლოს მიაგნებს ციყვის ბუდეს. იგი ერთხანს ჩერდება, ყნოსავს და ჩაუღესაც დარწმუნდება, რომ ციყვი ბუდეშია, ფრთხილად მიიპარება მისკენ. შესასვლელ ხერელთან ცოტა ხანს ჩერდება, თითქოს ბრძოლის წინ ძალ-ღონეს იკრებსო, უცებ შევარდება ბუდეში და ებღღვენება მშვიდად მძინარე ციყვს. უმეტეს შემთხვევაში ციყვიც და კვერნაც ერთდროულად ვარდებიან ძირს. მაგრამ ციყვი ასერხებს მახლობელ ტოტზე შესტომას, კვერნაც მას მისდევს. ციყვი არბის ხის წვერზე, მას ფეხდაფეხ მისდევს მტაცებელი. ხის წვერი ციყვს ვერ იმაგრებს და იგი იხრება დაბლა, ციყვი დიდი სიმაღლიდან ეშვება ძირს. აღნიშნულია, რომ ასეთი ნატხომისას ციყვს ჰაერში „ფრენით“ გაუვლია 20—27 მეტრი. კვერნა, მართალია, ასეთ ნახტომს ვერ აკეთებს, მაგრამ დიდი სისწრაფით ისიც ქვემოთ მიიწევს. ბოლოს კვერნისაგან დევნილი ციყვი მიწაზე ჩამოდის და ცდილობს მეორე ხელზე გადაირბინოს. მაგრამ კვერნას მიწაზე უფრო გრძელი ნახტომების გაკეთება შეუძლია, ვიდრე ციყვს. რამდენიმე ნახტომი და ციყვი. კვერნის ბასრ კბილებში აღმოჩნდება. მტაცებელს ნანადირევი ააქვს ციყვის ბუდეში ან სადმე ფულფუროში და ჰამს მის ნახევარს, დაწყებული თავიდან. მეორე ნახევარს კი იქვე ინახავს. ამდენი სირბილისა და ხტომის შედეგად დაღლილი კვერნა იძინებს. მეორე ღამეს ეს მტაცებელი ჰამს ციყვის დარჩენილ ნაწილს და კვლავ იძინებს. შემდეგ კი მისი ნადირობა მეორდება. ხშირად კვერნა ორი-სამი ღლის განმავლობაში მშვიერი დაძრწის და ეძებს საარჩოს, მაგრამ ამაოდ.

კვერნები ზამთრობით თბილი მაღალხარისხოვანი ბეწვით არიან შემოსილი. სწორედ ახლა მიმდინარეობს მათი ღამზადება სამეურნეო მიზნით. მაგრამ ხშირად თებერვალში, ზოგჯერ იანვრის დამლევსაც, თბილი ამინდები დგება, რის შედეგადაც იწყება ცხოველის ნადრევი განგუარი და, ცხადია, ამ პერიოდში მოპოვებული ბეწვეული სამეურნეო მიზნისათვის უყარგისია.



წავი.

იანვრის მიწურულში შეიმჩნევა ხოლმე კვერნების „ცრუმძუნაობა“. როგორც ზევეითაც აღვნიშნეთ, ამ ცხოველთა მძუნაობა მიმდინარეობს ზაფხულობით. განაყოფიერებული კვერცხუჯრედი გაივლის განვითარების პირველ საფეხურებს და ლატენტურ სტადიაში ვარდება. ზამთრის მიწურულში ჩანასახი ამ სტადიიდან გამოდის და იწყებს სწრაფად განვითარებას. და ამ დროს ძუ კვერნის სასქესო ორგანოებიდან გამოიყოფა თავისებური ჰორმონები, რომლებიც გარეთ ინთხევა შარდთან ერთად. ამ ჰორმონებზე ხვალი კვერნა სქესობრივ ექსტაზში მოჰყავს, მაგრამ ამ უკანასკნელს განაყოფიერება არ შეუძლია, რადგან მის სასქესო ორგანოებში სპერმატოგენეზი არ მიმდინარეობს.

წავს წყალსატევების ზედაპირის გაყინვა მაინცდამაინც არ აბრკოლებს. იგი ენერგიულად დასცურავს, ყვინთავს უფრო ღრმად და, ასე თუ ისე, თავისთვის საჭირო რაოდენობის სარჩოს შოულობს.

უფრო მეტ გასაჭირში ვარდებიან მგლები. ზოგჯერ ისინი მთელი კვირის განმავლობაში მშვიერები დაძრწიან. შიმშილისაგან შეწუხებული მტაცებლები უფრო მეტად ადამიანის სამოსახლოსაკენ იწევენ: იქნებ ვინმეს თვალ-ყურე მოდუნებული ჰქონდეს და როგორმე კბილი გაჰყარან შინაურ ცხოველს. მაგრამ ისინი არ აკლებენ ავაზაკობას გარეულ ცხოველებს: შვლებს, ირმებს, ტყეში დასაზამთრებლად შეხიზნულ არჩვებს, ჯიხვებსა და სხვ.

არის ისეთი შემთხვევები, როდესაც მგლები არ ინდობენ თავისიანსაც — დედ-მამას, და-ძმას. ზამთრის სუსხიან ამინდში უშედეგოდ ძუნძულისას ზოგიერთი მათგანი დაღლილ-დაქანცული საერთო ხროვას ჩამორჩება. მათ უმეტეს შემთხვევაში, გაყინულ თოვლზე სიარულის გამო, ფეხებიდან სისხლი სდით. ასეთებს დანარჩენი თანამოძმენი მიესევნიან, დაგლეჯენ და გადასანსლავენ.

დათვი, როგორც ვიცით, შემოდგომის დამლევს ან ცოტა მოგვიანებით ბუნაგში იმალება და ზამთრის ძილს ეძლევა. საყურადღებოა, რომ ეს ნადირი მშობიარობს სწორედ ზამთარში, ესე იგი ძილის პერიოდში. ცხადია, ამ დროს იგი იღვიძებს, შემდეგ უკვე ნახევრად თვლებს.

დათვი შობს ერთ ან ორ უსუსურსა და თვალაუხილავ ბელს, რომელთა წონა ძლივს აღწევს ერთ კილოგრამამდე (თითოეულის). ჩვეულებრივ დათვი ბუნაგში წვება ზურგზე, უკანა ფეხებს სწევს ზევით და წინ, ხოლო წინა ფეხებს ზევით და უკან და მათ შორის ყოფს დინგს. ნორჩი ბელები კი გულზე ჰყავს შეწყობილი: ისინი უდარდელად წოვენ. დედის დინგიდან გამოსული ჰაერი ბელებს საკმარისად ათბობს. ბელები იმდენად სუსტნი არიან, რომ უდედოდ დარჩენის შემთხვევაში სიცოცხისაგან სწრაფად იხოცებიან. ბელები თვალბს 30 დღის ასაკში იხელენ.

ასეთი დიდი ცხოველების მიერ პატარა ბელების შობა სავესებით გამართლებული ბიოლოგიური მოვლენაა. როგორც ვთქვით, დათვი მშობიარობს ზამთრის ძილის პერიოდში, როდესაც იგი არაფერს არც ჭამს და არც სვამს. ამ ხანში იგი არსებობს იმ ცხიმის ხარჯზე, რომელიც შემოდგომის დამ-



დათვი.

ლევისათვის დაუგროვდა. ცხადია, ცხოველს დაკლებული ნივთიერებათა ცვლისას მეტად უმნიშვნელო რაოდენობის რძე გამოეყოფა. ეს კი საკმარისი იქნება პატარა ბელეხისათვის და ვერ უზრუნველყოფდა უფრო დიდების გამოკვებასა და აღზრდას.

საყურადღებოა, რომ ხვადი, ბელების მამა, სულაც არ ზრუნავს ნაშიერების აღზრდისათვის. პირიქით, თუ უდებოდ დარჩენილი ბელები ხვადმა სადმე მოიხელთა, გადასანსლავს მათ. ასევე ემართებათ ბელებს მაშინაც, თუ დედა, ხვადის ახლომახლო ყოფნისას, ოდნავ მოადუნებს ყურადღებას. ხვადის თავდასხმისაგან ძუ დათვი თავის ნაშიერებს გააფთრებით იცავს.

წარსულში, კერძოდ გასული საუკუნის დამლევამდე, კავკასიონის სამხრეთ კალთების ტყეებში ხშირად ისმოდა ხოლმე ჭიქის ღრიალი. ზოგიერთი გაბედული მონადირე მას კლავდა კიდევ. ჩვენი ფაუნის ეს ძვირფასი წარმომადგენელი მოისპო დაახლოებით 70 წლის წინათ. თუმცა არის გამონაკლისი შემთხვევებიც.

ამ თხუთმეტოდე წლის წინათ ზედაზნის ტყეში მონადირე-



ჯიქი.

რემ იპოვა ახლად დაგლეჯილი ირემი. მის მძორთან კი თოვლზე შენიშნა მტაცებლის კვალი, რომელიც ფოცხვერისას ზიამგვანა, მაგრამ მეტად დიდი ეჩვენა. მონადირემ მომდევნო ორ დღესაც ნახა ამ უცნობი ნადირის მიერ დაგლეჯილი ირემები. მან მტაცებელს მისი მოქმედების ადგილას საიმედო ხაფანგი დაუგო. როდესაც მეორე დღით ადრე მონადირე ხაფანგის შესამოწმებლად წავიდა, შორიდან ნადირის გააფთრებული ღრიალი მოესმა. ახლოს მისულმა მონადირემ ნახა ხაფანგში თათით გაბმული ვეებერთელა ჯიქი. აღარ დააყოვნა და მხეცს თოფი ესროლა. შუბლში მოხვედრილმა ტყვიამ მხეცს სიცოცხლე მოუსწრაფა. ამ ჯიქის ტყავი ინახება საქართველოს მუზეუმში. საიდან მოვიდა ჯიქი ზედაზნის ტყეში, თბილისიდან სულ თხუთმეტიოდე კილომეტრის დაშორებით, არ ჩანს. საფიქრებელია, რომ იგი გზააბნეულად გადმოიხვეწა სომხეთის მთიანეთიდან, სადაც მცირე რაოდენობით ჯერ კიდევაა შემორჩენილი.

საკმაოდ ფართოდაა გავრცელებული ჩვენს ტყეებში ფოც-

ხვერი. იგი მეტწილად ხის ტოტებზე ზის ან ბარდნარშია შემალული. ფოცხვერი უცდის თავის სარჩოს. იქნება ბეღმა გაუღიმოს და მის ახლო გაიაროს ირემმა ან შველმა. მაშინ ცხოველთა აღსასრულიც ღვება: ავაზაკი მათ გლეჯს. ზამთრის მეორე ნახევარში მიმდინარეობს ამ მტაცებლის მძუნაობა.

ზამთრის მეორე ნახევარში ისმის გარეული კატის კნავილი. ეს იმაზე მიუთითებს, რომ კატები მძუნაობენ, ერთიგვარეს უხმობენ.

მელას ზამთარში ბეწვეული სარეწაოსთვის ვარგისი, ფუნთუშა ქურჭი აქვს. სწორედ ამ დროს ხდება მისი დამზადება სამეურნეო მიზნით. იანვარში, ზოგჯერ თებერვალშიც. შეიძლება შევხვდეთ მელებს წყვილ-წყვილად. ეს იმის მანიშნებელია, რომ მიმდინარეობს მათი მძუნაობა.

ისეთ ტყეებში, რომლებშიც თოვლის საფარველი საკმაოდ ღრმაა, რომდენადმე უძნელდება მოძრაობა შველს. ერთხელ თელავის რაიონში კოლმეურნეებმა თოვლში ჩაფლული შვიდი შველი სიკვდილს გადაარჩინეს და სამშვიდობოს გაიყვანეს. ასეთივე მოვლენები აღნიშნულია აქარაში, მაიაკოვსკის რაიონსა და რიგ სხვა ადგილებში. სწორედ ზამთრობით უფრო ადვილად ახერხებენ შველზე თავდასხმას მგელი, ფოცხვერი და სხვანი, რომლებიც საგრძნობ ზიანს აყენებენ ამ ცხოველსა საერთო სულადობას. ზამთრობით შველი ჩვეულებრივ ეტანება და თავს აფარებს უფრო მკუდრო ადგილებს, სადაც შედარებით ადვილად შოულობს საკვებს. ვაც შველს თანდათანობით ეზრდება რქები, რომლებიც დაფარულია ნაზი ბალნით შემოსილი კანით.

შველის რაიონში მატულობს მცენარეთა ყლორტები, ტოტები, ფიჩხები და სხვა სახის უხეში საკვები. თოვლის საფარს ფეხით ქეჩავს და მის ქვეშ ნაყარ ფოთლებს ჭაბს ან ჭოვს გამხმარ ბალახს.

ზამთრის სუსხიან პირობებში ირემი ძირითადად მცენარეთა ყლორტებით იკვებება. იქ, სადაც თოვლი თხელ ფენადაა, ეს ცხოველი თოვლს ფეხით ქეჩავს და ჭაბს მიწაზე ნაყარ ფოთლებს. იგი უფრო ეტანება ისეთ ადგილებს, სადაც



ჯიხუ.

იოვლი არ არის და ფოთლები ბლომად ყრია ან შემხმარი ბალახია. ირმები ზამთრობით ჯოგად გვხვდებიან. მათ შორის არიან ხანდაზმული და ახალგაზრდა ხარები, ფურები და იმ წლის ნუკრები. გამონაკლისია ბებერი ხარირმები, რომლებიც მარტოდ ყოფნას ამჯობინებენ. საყურადღებოა, რომ სიბერის დროს ხარირები ხშირად იმდენად ძაბუნდება, რომ ველარ უმკლავდება ახალგაზრდათა რქების ძალას და მეტწილად ორთაბრძოლის მსხვერპლი ხდება. ასეთ ბებერ ხარირებს მტაცებლებიც ადვილად იჭერენ და გლეჯენ.

როგორც ვთქვით, კავკასიონის ალპური მდელოების მკვიდრმა ბინადრებმა—ჯიხვებმა ტყის სარტყელს შეათარეს

თავი. ახლა ისმის ვაცი ჭიხვების რქების ჭახა-ჭუხი. ეს იმის მანიშნებელია, რომ ჭერ კიდეც მიმდინარეობს ამ ცხოველთა ქერშილობა და მეტოქე ვაცები ერთიმეორეს ერკინებიან. ამ ბრძოლაში გამარჯვებული დამარცხებულს დევნის ფარიდან. ჭიხვების ნერბვა მიმდინარეობს დეკემბერში და ძირითადად იანვარში მთავრდება. თითო-ოროლა ეგზემპლარი შესაძლებელია დამაყდეს თებერვალში ან უფრო გვიანაც. თუმცა რიგ შემთხვევებში ჭიხვების ნერბვა ხდება სექტემბერ-ოქტომბერშიც.

ამავე პერიოდში ხდება არჩვების ნერბვაც. მართალია, არჩვებს მოკლე და სუსტი რქები აქვთ, მაგრამ ვაცები ნერბვის პერიოდში ერთიმეორეს ებრძვიან და მძლავრად ურტყამენ რქებს. რომელიმე მათგანი მალე ტოვებს ბრძოლის ველს.

გარეული ღორის ქერშილობა ძირითადად დეკემბერში მიმდინარეობს. იანვარში ინერბებიან ის ცხოველები, რომლებიც დეკემბრის განმავლობაში ვერ დამაყდნენ. ზამთრობით ხანდაზმული ტახი მეტწილად განმარტოებით ცხოვრობს: იგი ვერ გუობს თავისიანებს. ამ ტახს არ ეშინია ისეთი მტაცებლებისა, როგორიც არიან, მაგალითად, მგელი, ფოცხვერი. აღნიშნულია შემთხვევები, როდესაც ტახს ვეებერთელა დათვი გამოუფატრავს.

ფიფქ თოვლზე ხშირად შეიძლება ვნახოთ პაწია თათების ანაბეჭდები. დაათვალიერებთ მათ და დარწმუნდებით, რომ აქ ცოტა ხნის წინათ გაურბენია ტყის თავეს, რასაც ადასტურებს აგრეთვე კვალს უკან გავლებული წვრილი ხაზი — კუდის ანაბეჭდი. თავგი საკმაოდ დიდ ნახტომებს აკეთებს, რომელთა სიგრძე ზოგჯერ 25—30 სანტიმეტრამდეა.

თუ შემოდგომის დამლევს მზიან ამინდში აქა-იქ მაინც შეიძლება ქვეწარმავლები და წყალხმელეთა ცხოველები გვენახა, ახლა მათი ხსენება აღარსადაა.

ზამთარი ყველაზე არასასიამოვნო დროა უხერხემლო ცხოველებისათვის. სადღა არიან პეპლები, ხოჭოები ან სხვა სახის მწერები. აღარ ჩანან ობობები, ლოკოკინები და სხვანი. მაგრამ, თუ მოვინდომებთ, თურმე ზამთარშიც შეიძლება მწერების კოლექციები შევაგროვოთ. კარგად რომ დავაყვირდეთ

ხის ქერქსა და მის ნაბზარებს, ქვის ყორესა და კლდეთა ნაპრალებს, ხაესსა და ნაყარ ფოთლებს, ბუჩქის ძირებსა და სხვა მსგავსი სახის თავშესაფრებს, ვნახავთ გარინდულ პეპლებს, ხოჭოებსა და სხვა მწერებს. აი, ჩვენი ნაცნობი მეგლოვია. მან ზაფხულის მეორე ნახევრიდან შემოდგომის მიწურულამდე იფრინა, ახლა თავი შეაფარა მყუდრო ადგილს და უცდის გაზაფხულს, რათა ცოტა ხანს იფარფატოს, დაყაროს კვერცხები და ამით დაამთავროს თავისი სიცოცხლე. შემოდგომაზე ჩნდება მეჭინჭრისა მეორე თაობა. პეპლები დაფრინავენ, სანამ სუსხი დაჰკრავს, შემდეგ მყუდრო ადგილს იმალებიან და რჩებიან გაზაფხულამდე. ზამთრობით ბევრგან შეიძლება ვნახოთ კუნელის პეპლის „ბუდე“, რომელიც ხეზე ჰკიდია და ოდნავი ნიავის შემთხვევაშიც კი ქანაობს.

მყუდრო ადგილებში, მეტწილად ქვის ყორეებში, ან ბუჩქებსა და მსგავს ადგილებში შეიძლება ვნახოთ ჯვრიან ობობას ქსელი. თუ მას შევარხევთ, მისი სიღრმიდან ზანტად გამოიხედავს პატრონი, მაგრამ უკანვე შეძვრება და იმალება. ობობა გარინდულია. ჯვრიან ობობას თვლიან ამინდის „წინასწარმეტყველად“ — „ცოცხალ ბარომეტრად“. თუმცა ასეთივე ბარომეტრი შეიძლება იყოს სხვა ობობებიც, რომლებიც ქსელს ქსოვენ. ეკვს გარეშეა, რომ ამინდის მცირეოდენი მერყეობაც კი გარკვეულ ზეგავლენას ახდენს ამ ქსელზე.

აი, ერთი საინტერესო მაგალითი, რაც ობობას „ბარომეტრობას“ ადასტურებს. 1794 წელს საფრანგეთის არმია უტევდა ჰოლანდიას. თავდაცვის მიზნით ჰოლანდიელებმა გახსნეს შლუზები და გზები წყლით წალეკეს. ამის გამო შეტევის გაგრძელება შეუძლებელი იყო. მთავარსარდალმა ბრძანება გასცა არმიის უკან დახევის შესახებ. და აი, როდესაც ფრანგები უკან დასახევად ემზადებოდნენ, მთავარსარდალს აღიუტანტმა მოახსენა, რომ ცოტა ხანს კიდევ შეეცადათ, რადგან „ჯვრიანი ობობა გვიწინასწარმეტყველებს ყინვების დადგომასო“. მთავარსარდალს არ ეცაჰმნია ობობას „ბარომეტრობა“ და ამასთან მაინცდამაინც არ ეხალისებოდა არმიის ბედი ობობას წინასწარმეტყველებისათვის მიენდო, მაგრამ მაინც ახალი ბრძანება გასცა არმიის მოცდის შესახებ. მართ-

ლაც ათიოდე დღის შემდეგ დადგა ყინვები, რის შედეგადაც გზებზე წყალი გაიყინა და საფრანგეთის არმიასაც საშუალება მიეცა განეხილათ რეზინა შეტევა, რაც ამსტერდამის აღებათ დამთავრდა.

ნელ-ნელა იწურება ზამთარი. ბევრს წელიწადის ეს დრო არ მოსწონს, არ უყვარს მისი თოვლი და სუსხი. რასაკვირველია, ეს პირადი გემოვნების საქმეა.

მაგრამ ზამთარს ბევრი ჰყავს თავყვანისმცემი და მოყვარული. რა სჯობია ციგეებით ან ციგურებით სრიალს, ან თხილამურებით კობტაგორიდან თავქვე დაშვებას, ზამთრობით ნადირობას ხომ არაფერი შეედრება!

ს ა რ ჩ ე ვ ი

ჩვენი ბუნება	3
გაზაფხული	8
ფრინველები	9
ნადირები	35
ქვეწარმავლები	51
წყალხმელეთა ცხოველები	58
უხერხემლო ცხოველები	59
ღამე ტყეში	69
დოლი დაიძრა	72
ზაფხული	84
როგორ ცხოვრობენ ფრინველები	85
ნადირები ზაფხულში	100
ქვეწარმავლებისა და წყალხმელეთა ცხოველების ცხოვრება	107
რას აკეთებენ უხერხემლო ცხოველები	109
შემოდგომა	117
ზამთარი	132

რედაქტორი ო. გრატიაშვილი
მხატვარი გ. გორდელაძე
მხატვრული რედაქტორი დ. ღუნდუა
ტექნიკური რედაქტორი ვ. ხუციშვილი
კორექტორი თ. მებრეველი

გადაეცა წარმოებას 8/X-65 წ.
ხელმოწერილია დასაბეჭდად 25/VII-67 წ.
ქალაქის ზომა 84X108¹/₃₂.
ნაბეჭდი თაბახი 7,98.
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 6,61.
ტირაჟი 2000. შეკვ. № 2.
ფასი 36 კპ.

„საბჭოთა საქართველო“
თბილისი, მარჯანიშვილის, 5

სტამბა № 1, თბილისი ორჯონიკიძის ქ. № 50.
Типография № 1. Тбилиси, ул. Орджоникидзе № 50.